

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) magistrantūros studijų programa

Aušra Domarkienė

VAIKO, TURINČIO ASPERGERIO SINDROMĄ, UGDYMAS(IS)

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
prof. Regina Ivoškuvienė*

2013

Magistro darbo santrauka

Darbe nagrinėjamos psichologinių ir pedagoginių ugdymo(si) priemonių, socialinės aplinkos įtaka ir panaudojimo galimybės, ugdant Aspergerio sindromą turintį vaiką, bendrojo lavinimo įstaigose. Atlikta *teorinė* Aspergerio sindromą turinčių vaikų *analizė* parodė, kad Aspergerio sindromas laikomas vienas švelniausių autizmo spektro sutrikimų, tačiau jam būdingi visi autizmo spektro bruožai, išskyrus kalbos ir pažinimo sutrikimus. Tai įvairiapusis raidos sutrikimas, nulemtas ne vienos priežasties, pasireiškiantis kokybiniais socialinės sąveikos, verbalinio ir neverbalinio bendravimo, vaizduotės bei empatijos trūkumais, pabrėžtinai ribotu stiprių pomėgių ratu.

Iškelta *hipotezė*, kad Aspergerio sindromą turinčio vaiko specifinių požymių sušvelninimas priklauso nuo ugdymo sistemos bei socialinės aplinkos pritaikymo.

Buvo atlikta atvejo analizė per naratyvo strategiją bei pusiau struktūruotas interviu, kurių *tikslas* – atskleisti vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymo(si) kaitą.

Tyrime dalyvavo Aspergerio sindromą turintis vaikas, jo mama, 10 bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų.

Empirinėje dalyje nagrinėjami vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymas namuose ir bendrojo lavinimo įstaigose (darželyje, progimnazijoje, gimnazijoje), kilusios problemos, jų sprendimui taikyti būdai, vaiko ugdymo(si) kaita iki 16 metų.

Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad derinant medicininio, psichologinio ir pedagoginio poveikio priemones, berniuko elgesys keitėsi, jis vis labiau pritapo normalios raidos vaikų kolektyve, išmoko prisitaikyti prie aplinkos ir įvairių pokyčių, įgavo bendravimui reikalingų įgūdžių.
2. Tyrimo rezultatai atskleidė, kokia svarbi Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) sėkmės sąlyga yra struktūruotos aplinkos sudarymas ir tinkama ugdymo(si) aplinkos atmosfera, supratingas ir palankus vaikui pedagogų, bendraklasių nusiteikimas. Jis gali sėkmingai mokytis bendrojo lavinimo įstaigoje, kai atsižvelgiama į specifinius vaiko ypatumus.
3. Atvejo analizė parodė, kad intensyvus ir individualus vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, gebėjimų bendrauti ir bendradarbiauti su bendraamžiais ugdymas sustiprino jo pasitikėjimą savimi, išmokė stengtis pažinti savo ir kitų nuotaikas bei jausmus, suteikė galimybę patirti bendravimo džiaugsmą ir nukreipė į saviugdos kelią.

4. Iškelta hipotezė, jog Aspergerio sindromą turinčio vaiko specifinių požymių sušvelninimas priklauso nuo ugdymo sistemos bei socialinės aplinkos pritaikymo, pasitvirtino.

Esminiai žodžiai: Aspergerio sindromas, autizmo spektro sutrikimai, socialinė aplinka, sociumas, obsesiniai pomėgiai, verbalinis ir neverbalinis bendravimas, empatija.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	5
1 skyrius. AUTIZMO SINDROMĄ TURINČIŲ VAIKŲ UGDYMO(SI) YPATUMŲ APTARIMAS LITERATŪROJE	11
1.1. Aspergerio sindromas autizmo spektro sutrikimų grupėje	11
1.2. Autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų gydymo ir pedagoginiai psichologiniai ugdymo(si) aspektai	14
1.2.1. Medicininis gydymas vaikų, turinčių autizmo sindromą	15
1.2.2. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ugdymo(si) psichologinis poveikis	17
1.2.3. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų pedagoginis poveikis	20
1.2.4. Bendravimo ir verbalinių gebėjimų ugdymas	25
1.2.5. Ribotos veiklos ir obsesinių pomėgių įveikimo būdai	27
1.3. Tėvų, auginančių Aspergerio sindromą turinčius vaikus, vaidmuo ugdymo(si) procese	28
2 skyrius. ASPERGERIO SINDROMĄ TURINČIO VAIKO UGDYMAS(IS)	30
2.1. Tyrimo metodologija	30
2.2. Respondentai	31
2.3. Tiriamojo apibūdinimas	32
2.4. Aspergerio sindromą turinčio berniuko ugdymo(si) programa	34
2.4.1. Psichologinių ir pedagoginių ugdymo sistemų taikymas ir jų poveikis ikimokyklinio amžiaus vaikui	35
2.4.2. Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymas pradinės mokyklos periodu	41
2.4.3. Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) sunkumai paauglystės metais progimnazijoje	43
2.4.4. Berniuko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymo(si) kaita gimnazijoje	48
2.5. Pedagogų nuomonė apie mokinį	49
2.6. Berniuko ugdymo(si) kaitos apibendrinimas	54
Išvados	57
Literatūra	58
Summary	62
Priedai	64

Įvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Autizmas – vienas sunkiausių raidos sutrikimų (Lesinskienė, 2000). Pagrindiniai autizmo požymiai – sutrikusi socialinė raida, kalbos ir neverbalinės komunikacijos problemos, keistas, netipiškas elgesys, vaizduotės ribotumas, interesų nenormalumai ir kt. (Lesinskienė, 2000, Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002, Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004, Zager, Shamow, 2005, Adams, 2006, Robledo, Kucharski, 2005).

Autizmo sindromas, manoma, gali atsirasti dėl įvairių organinių, biologinių, genetinių priežasčių, kurios kol kas tiksliai nekonkretizuotos, todėl autizmas vadinamas nespecifiniu sindromu. Doidge (2012) teigia, kad, bandydamas suvokti autizmo fenomeną, Merzenichas nustatė, jog autizmo sindromą turinčių vaikų neurologinės sistemos yra veikiamos aplinkos veiksnio, priverčiančio kritinius laikotarpius pasibaigti per anksti, kol smegenų žemėlapiai dar nėra iki galo diferencijavęsi. Jo nuomone, kritiniu laikotarpiu tam tikros situacijos gali pernelyg sužadinti genetinį polinkį į autizmą turinčių vaikų neuronus ir taip sukelti priešlaikinį smegenyse gaminamo neurotropinio faktoriaus (SGNF) išsiskyrimą dideliu mastu. Tuo būdu užuot sutvirtinus svarbius tarpneuroninius ryšius, sustiprinami visi ryšiai. Kritinis laikotarpis baigiasi per anksti, ir visi tarpneuroniniai ryšiai yra įtvirtinami, o vaikas lieka su galybe nediferencijuotų smegenų žemėlapių, kurie lemia įvairiapusės negalios atsiradimą. Vaiko smegenų žemėlapiai liko nediferencijuoti, o chaotiški neuronai gali būti suaktyvinami bet kokio pasitaikiusio dirgiklio. Darytina išvada, kokią nenusakomai didelę įtaką tokiam vaikui gali turėti aplinkos veiksniai.

Pagal Tarptautinę ligų klasifikaciją TLK-10 autizmas priskiriamas įvairiapusių raidos sutrikimų grupei. Autizmo sindromo simptomai, dažniausiai pasireiškia per pirmuosius trejus gyvenimo metus, lemia vaiko raidos atsilikimą bei nukrypimus, apimančius daugelį psichikos funkcionavimo sričių, ir išlieka visą gyvenimą (Ivoškuvienė, 2002, Siegel, 2003, Sicile-Kira, 2004 ir kt.).

Remiantis autizmo požymių kokybe, bandoma nustatyti autizmo sunkumo laipsnį, kuris gali būti labai įvairus. Vieni vaikai patiria daugiau sunkumų dėl sutrikusios kalbos, kiti – dėl socialinio bendravimo problemų, treči labiau išsiskiria savo elgesiu ir pan. (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004). Baron-Cohen (2011) išskiria klasikinį autizmą ir autizmą, kuris dera su aukštu intelektu, bei Aspergerio sindromą ir pateikia vadinamąjį autizmo spektrą.

Aspergerio sindromas (AS), laikomas viena švelniausių autizmo atmainų. Ši sindromą turinčiam vaikui iškyla tokių pat bendravimo sunkumų, jis taip pat turi neįprastų stiprių siaurų pomėgių (obsesinių), kaip ir kiti autistiški vaikai, tačiau skiriasi tuo, kad jo kalbos ir pažintinių funkcijų raida nėra atsilikusi, kad jis yra normalaus intelekto (Ivoškuvienė,

Balčiūnaitė, 2002). Aspergerio sindromą turinčio vaiko kalba išplėtota, tačiau pokalbiuose trūksta diplomatijos, iniciatyvos, kitų žmonių norų ir nuotaikų supratimo. Todėl jo bendravimas vienpusiškas, neadekvatus. Bendraamžius tai trikdo ir pykdo, todėl jie stengiasi su tokiu vaiku nebendrauti arba jį pašiepia. Išore niekuo neišsiskiriantis Aspergerio sindromą turintis vaikas (Rothenberg, 1998) dėl savo elgesio ypatybių dažnai būna nesuprastas, atstumtas, laikomas nemandagiu, įžūliu, prastai išauklėtu, keistu. Aspergerio sindromą turintis vaikas nesupranta, ką jis negerai pasakė ar padarė, todėl jis atstumiamas, išgyvena, sutrinka ir pasitraukia, o neretai vengia (bijo) bendrauti. Vaiką visada lydi didelė bendravimo su kitais žmonėmis baimė ir adaptacijos sunkumai.

Kadangi autizmas pasireiškia labai įvairiomis formomis esant skirtingiems intelekto ir kalbos išsivystymo lygiams (Lesinskienė, 2000, Marozas, 2002, Ivoškuvienė, 2002 ir kt.), todėl autistiškų vaikų ugdymas ypatingas. Ugdymo tikslas – išugdyti bendravimo, savitvarkos įgūdžius ir pagal galimybes parengti savarankiškam gyvenimui. Ugdymas apima keturias pagrindines priemonių grupes: medicinines, psichologines, pedagogines, darbą su tėvais (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002, Siegel, 2003, Sicile-Kira, 2004).

Autizmo sindromas nėra pagydomas vaistais, medicininės priemonės gali tik švelninti autizmo požymius ir sudaryti tinkamesnę terpę psichologiniam ir pedagoginiam poveikiui. Kai asmuo, turintis autizmo sindromą, diskutuoja apie savo problemas, jas aptarinėja, priima pasiūlymus, kaip elgtis ir nugalėti save, gali būti taikoma psichoterapija. Būtinasis psichoterapijos pagrindas yra vaiko gebėjimas suprasti save.

Svarbiausias vaidmuo ugdymo procese tenka psichologiniam ir pedagoginiam poveikiui. Steffenburg, Gillberg, Coleman (1990), Simpson, Zionts (1992), Scott, Boldwin (2005) ir kt. atlikti tyrimai parodė sėkmingus rezultatus, ugdymą pradėjus ankstyvajame amžiuje (iki 3 m.), todėl tokiems vaikams būtinas kiek galima ankstesnis specialiosios pagalbos teikimas. Sicile-Kira (2004) teigė, kad norint pasiekti geresnių rezultatų, reikia kuo anksčiau pradėti ugdyti autizmo sindromą turintį vaiką, kol jam dar nesuėję treji metai, nes tokio amžiaus vaikas dar nėra labai daug išmokęs, nėra tokio didelio skirtumo tarp jo ir bendraamžių, kuriuos turi pasivyti, o problemos – elgesio, emocijų, socializacijos – nėra įsisenėjusios ir lengviau sprendžiamos. Ankstyvą intervenciją Doidge (2012) paremia plastiškų, visą gyvenimą besimokančių smegenų teorija. Mažiems vaikams daug geriau nei paaugliams sekasi atlikti smegenims lavinti skirtus pratimus. Taip yra todėl, kad nesubrendusiose smegenyse neuroninių jungčių yra 50 procentų daugiau negu suaugusio žmogaus smegenyse. Įgijus naują įprotį, jis apima dalį smegenų žemėlapiu ir kas kartą jį kartojant, užima vis didesnę to žemėlapiu dalį, tuo pačiu neleidžia įgyti kitų įgūdžių. Tuo paaiškinama ir tai, kad pamiršti neigiamus įpročius yra sunkiau nei išmokti naujų adekvačių įgūdžių. Todėl vaikus svarbu išmokyti viską daryti teisingai kuo anksčiau, kol

blogi įpročiai neigijo pranašumo. Sulaukus paauglystės smegenyse prasideda didžiulis *genėjimas*, kurio metu išnaikinama galybė nenaudojamų neuroninių jungčių ir neuronų – taip reiškiasi klasikinis principas *Naudokis arba prarasi*. Tačiau smegenų veiklos įvertinimas gali būti naudingas ir vėliau mokykloje, koledže ar universitete, kuomet kai kuriems mokykloje neblogai besimokiusiems studentams staiga ima nesisėkti. Taip atsitinka dėl silpnesniųjų smegenų funkcijų perkrovimo, padidėjus mokymosi krūviui (Doidge, 2012). Darytina išvada, kad būtinas ankstyvas vaikų, turinčių autizmo sindromą, ugdymas.

Jackson (2003), Ališauskienė, Gudonis, Mikulėnaitė, Petrulytė, Radzevičienė (2003) teigia, kad ankstyvosios intervencijos programa remiasi klinikiniu patyrimu ir daugiau nei trisdešimt metų trunkančiais intensyviais tyrimais bei bihevioristinių modifikacijų metodika. Ji apima pagrindines ugdymo programas, kurios būtinos ir vėlesniam ugdymui. Ankstyvosios intervencijos programa sudaryta taip, kad gerintų vaikų intelektualinį, socialinį ir emocinį elgesį ir šie vaikai kuo efektyviau galėtų pasinaudoti visuomenėje prieinamomis ugdymo ir socialinėmis galimybėmis ir, būdami vyresnio amžiaus, reikalautų mažiau profesionalaus dėmesio.

Lietuvoje autizmo problemomis susidomėta nelabai seniai. 1997 m. pasirodė pirmoji A. J. Ambrukaitienės ir R. Ivoškuvienės knygelė *Vaikų autizmas*, 1998 m. – S. Lesinskienės *Autizmo sutrikimo samprata, klinika ir diagnozavimo pagrindai*. Vėliau sulaukėme išsamesnių šių autorių ir kitų autizmo problemas tyrinėjančiųjų darbų: Ivoškuvienės, Balčiūnaitės, Marozo, Aleksienės, Mikulėnaitės, Ulevičiūtės ir kt.

Autizmo sutrikimas Lietuvoje dažniausiai nustatomas jau po trejų metų ar vyresniems. Artimiausi šeimos nariai vaiko negalią pradeda įtarti anksčiau, kai vaikas yra pusės metų arba vienerių metų (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002). Kreipiamasi į pediatrą, tačiau gaunama rekomendacija stebėti ir paguoda, jog *išaugs*. Ruškaus, Gerulaičio, Vaitkevičienės (2004) tyrimas atskleidžia artimųjų, nujaučiančių diagnozę, būseną. Kubler-Ross (2001) išskiria šoko, neigimo, pykčio, gėdos, derėjimosi, depresijos, susitaikymo fazes. Tik šias nuotaikų fazes artimieji išgyvena ne chronologiškai, o kiekvieną dieną įvairia tvarka. Širdgėla niekada nesibaigia, skatina ieškoti išeities.

Vyresnio amžiaus autizmo sindromą turinčių vaikų ugdymas remiasi ankstyvosios intervencijos principais ir programomis, be to, būtina kuo efektyviau pasinaudoti visuomenės ugdymo sistemos bei socialinėmis galimybėmis. Tai labai aktuali tema, nes autistišką vaiką, lydimą adaptacijos ir bendravimo su kitais žmonėmis sunkumu, šiandien galima sutikti įvairaus tipo ugdymo įstaigose.

Laiku nesuteikus adekvačios ir kvalifikuotos pagalbos, šie vaikai sunkiai adaptuojasi ir ugdomi. Dauguma autorių (Lesinskienė, 2000, Marozas, 2002, Zager, Shamow,

2005, Adams, 2006 ir kt.) teigia, kad savalaike individualia pagalba galima sušvelninti autistiškas tendencijas ir pamažu įvesti vaiką į sociumą.

Apibendrinant galima teigti, kad labai svarbu ir reikalinga, remiantis literatūros analize ir patirtimi, apibendrinti vaikų, turinčių Aspergerio sindromą, raidos ypatumus bei atskleisti pedagoginių ir psichologinių priemonių poveikį socialiniams įgūdžiams ugdyti. Tyrimo metu nustatomi vaiko gebėjimai, aptariamas ugdymo programos pritaikymas. Praktinėje dalyje pateikiami vaiko situacijos pokyčiai.

Tyrimo objektas. Vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, kaita ugdymo(si) procese.

Hipotezė. Tikėtina, kad Aspergerio sindromą turinčio vaiko specifinių požymių sušvelninimas priklauso nuo ugdymo sistemos bei socialinės aplinkos pritaikymo.

Tyrimo tikslas. Atskleisti vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymo(si) ypatumus.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti pedagoginę psichologinę literatūrą apie autizmo spektro sutrikimus.
2. Pateikti vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymo sistemą, remiantis atvejo analize.
3. Išanalizuoti, kokią įtaką Aspergerio sindromą turinčio vaiko socialinei sąveikai ir elgesiui turi ugdymo programa ir socialinė aplinka.

Tyrimo dalyviai. Vaikas nuo kūdikystės iki 16 metų amžiaus, kuriam diagnozuotas Aspergerio sindromas.

Tyrimo metodologija ir metodai. Naudojami teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai:

- Literatūros šaltinių analizė;
- Atvejo analizė per naratyvo strategiją;
- Pusiau struktūruotas interviu.

Teoriniai. Pedagoginės ir psichologinės literatūros ir ugdymo programų analizė, siekiant išsamiai išnagrinėti problemos esmę, tyrimo objektą ir jį apibūdinančius požymius bei ugdymo metodus. Sąvokų teorinės interpretacijos analizuojamos etapais.

Empiriniai. Taikomas atvejo analizės metodas, siekiant atskleisti vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, kokybinius raidos pokyčius per naratyvo strategiją. Atliekama detali vaiko būklės ir jos kitimo analizė psichologinio ir pedagoginio poveikio aspektais. Aprašomasis kokybinis vieno atvejo tyrimas (atvejo analizė) atliekamas, remiantis mamos stebėjimais nuo kūdikystės iki šešiolikos metų amžiaus. Taikomas pusiau struktūruotas interviu mokytojams, siekiant atskleisti poveikį vaiko elgesiui ir bendravimui, ugdymo(si) galimybes kasdieninėse situacijose bei patikrinti hipotezėje suformuluoto teiginio pagrįstumą.

Pagrindinės sąvokos

ART – ankstyvosios reabilitacijos tarnyba.

Aspergerio sindromas – raidos sutrikimas iš autizmo spektro, kuriam nebūdingas kalbinis ar kognityvinis atsilikimas, tačiau pasireiškia sunkumai bendravime. Dar vadinamas aukšto funkcionavimo autizmu (Lesinskienė, 2000).

ASS – autistiško spektro sutrikimai (Sicile-Kira, 2004).

Autizmo sindromas – tai raidos sutrikimas, pasireiškiantis kokybiniais socialinės sąveikos, verbalinio ir neverbalinio bendravimo, vaizduotės ir ribotos veiklos, interesų nenormalumais (Lesinskienė, 2000).

DT – delfinų terapija.

Elgesio modifikavimas – elgesio keitimas (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Empatija – įsijautimas į kito asmens emocinę būseną (Tarptautinių žodžių žodynas, 2005).

Kontraversiškas – prieštaringas, vienareikšmis (Tarptautinių žodžių žodynas, 2005).

Naratyvas – tai pasakojimas, logiškai struktūruota įvykių seka, kuria apibūdinami tam tikri faktai, įvykiai, aplinkybės ir pan. (Bitinas, Ruškus, Žydžiūnaitė, 2008).

Obsesinis – neįprastai stiprus, didelis susidomėjimas siauromis temomis (Baron-Cohen, 2011).

PAM – papildoma alternatyvi medicina.

Sindromas – medicinoje ligos simptomų kompleksas (Tarptautinių žodžių žodynas, 2005).

Sociumas – socialinė aplinka (Augis, 1993).

TLK-10 – tarptautinis statistinis ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtas papildytas ir atnaujintas vadovas.

Magistro darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, du skyriai, išvados, santrauka anglų kalba, literatūros sąrašas, priedai. Pirmame darbo skyriuje aptariamas Aspergerio ir autizmo sindromų aiškinimas įvairių sričių mokslininkų darbuose. Aptariami ugdymo metodai, principai, programos. Antrasis darbo skyrius skirtas kokybiniam tyrimui, kuriuo atskleidžiama vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymo(si) kaita, vaiko socializacijos lygis, savijauta, elgesio pokyčiai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, nurodomas naudotos literatūros sąrašas (61 šaltinis), pateikiama santrauka anglų kalba,

priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 8 lentelės, 3 paveikslai ir 11 priedų. Darbo apimtis – 63 puslapiai.

I skyrius. AUTIZMO SINDROMĄ TURINČIŲ VAIKŲ UGDYMO(SI) YPATUMŲ APTARIMAS LITERATŪROJE

1.1. Aspergerio sindromas autizmo spektro sutrikimų grupėje

Autizmo spektro sutrikimų grupėje Aspergerio sindromas laikomas švelnesne autizmo atmaina. Pavadinimas kilęs pagal Austrijos gydytojo Hanso Aspergerio pavardę, kuris pirmasis 1944 m. straipsnyje aprašė vaikus, pasižyminčius socialinės sąveikos sutrikimais, netikrumu, vengiančius akių kontakto, tačiau laisvai kalbančius, gebančius atlikti kūrybinius darbus.

Diskutuojant dėl autizmo apibrėžimo apskritai, remtasi šį sindromą apibūdinančiais klinikiniais požymiais. Autizmo sindromą turinčiam asmeniui stinga bendravimo sklandumo, tarpusavio supratimo, pašnekovo požiūrio pajautimo, adekvačios reakcijos.

Autistiški asmenys negeba įvertinti nekalbinių socialinių ženklų svarbos, socialinio tikslo, emocinės būsenos ir poveikio, kuri turėtų sukelti komentarai bei elgesys (Durand, 2005). Net ir nežymių autizmo požymių turinčių vaikų bei suaugusiųjų socialinė sąveika stokoja adekvataus savitarpiškumo, yra vienašališka.

JAV autizmo sindromas ir Aspergerio sindromas atskiriami ir diagnozuojami kaip atskiri klinikiniai sutrikimai (Adams, 2006). Lietuvoje pagal TLK-10 diagnostikos kriterijus vaikystės autizmas apima sunkų, o Aspergerio sindromas lengvą autizmo sutrikimo laipsnį (Lesinskienė, 2000). Baron-Cohen (2011) nurodo žmonių, turinčių autizmo sindromą, skaičiaus žymų pagausėjimą XXI a. pirmaisiais dešimtmečiais. Iš dviejų šimtų vaikų maždaug vienas turi kokį nors iš autizmo spektro sutrikimų, tarp kurių yra ir Aspergerio sindromas. Dauguma jų lanko įprastas mokyklas. Turinčių autistiško spektro sutrikimus žmonių skaičius padidėjo nuo 4 iš 10 000 aštuntajame dešimtmetyje iki 1 iš 200 – beveik dešimt kartų. Tai turbūt atspindi geresnį jo supratimą ir platesnę diagnozę, į kurią įtrauktas ir Aspergerio sindromas.

Kitais duomenimis (Adams, 2006) autizmo paplitimas JAV yra 1–6 atvejai iš 1 000, o Aspergerio sindromo – 1 iš 500. Didesnio paplitimo tendencijas rodo ir Lietuvoje gauti duomenys: Vilniaus miesto 7–16 metų amžiaus vaikų populiacijoje nustatytas Aspergerio sindromo paplitimas 5–6 vaikai iš 1 000, o vaikystės autizmo paplitimas 1–2 vaikai iš 1 000 (Lesinskienė, 2000). Manoma, kad, apimant visus autizmo spektro atvejus, jų paplitimas gali siekti 1 % mokyklinio amžiaus populiacijos. Be to, tyrimo metu išaiškėjo, jog autizmo sindromas, tiek lengvo, tiek sunkaus laipsnio, yra nepakankamai išaiškinamas ir diagnozuojamas (Lesinskienė, 2000). Atliktų tyrimų metu 97,2 procentų Aspergerio sindromo atvejų diagnozė iki tol specifiškai nebuvo įvardyti. Dauguma tyrinėtojų pažymi, kad autizmo sindromas būdingesnis

berniukams (4 : 1) (Lesinskienė, 2000). Baron-Cohen (2011) teigia, kad lyčių santykis tarp žmonių, kuriems diagnozuotas autizmas, derantis su aukštu intelektu, arba Aspergerio sindromas, yra toks: dešimt vyrų ir viena moteris. Deja, turinčių įvairius autizmo spektro sutrikimus žmonių lyčių santykis dar nebuvo deramai ištirtas, neišnaudota gamtos pateikta užuomina apie šio sutrikimo priežastis. Ta tema Baron-Cohen (2011) gvildena įdomią hipotezę, išryškindamas esminį vyriškų ir moteriškų smegenų funkcijų skirtumą, kuris nulemia pirmųjų aukštą gebėjimą sisteminti ir silpnesnį atjautos (empatijos) gebėjimų laipsnį. Tuo tarpu moterų smegenų gebėjimai priešingi: aukštas atjautos laipsnis ir žemesnis sistemavimo. Autizmą autorius vadina *vyriškų smegenų funkcionavimo kraštutiniu*, nes autistiškiems asmenims trūksta gebėjimo atjausti, jie negeba *skaityti minčių*, įsijausti į kito *kailį*, matyti pasaulį kito akimis, atsiliepti į kito jausmus. Autizmo sindromą turintys asmenys dažnai ištikimiausiai gina kenčiančius nuo neteisybės, jie nėra šaltakraujai ar norintys įskaudinti kitus. Priešingai, pastebėję, kad netyčia įskaudina kitą, galbūt ištarę netaktiškus, įžeidžiamus žodžius, jie dažniausiai nustemba ir nesupranta, kodėl jų veiksmas turėjo tokį poveikį. Jiems sunku susigaudyti, kaip atitaisyti skriaudą. Dažnai nežvelgdami visumos, jie didelį dėmesį skiria detalėms, pirmieji pastebi tai, ko nemato niekas kitas. Žmonės, kuriems diagnozuotas autizmas, derantis su normaliu arba aukštu intelektu, mėgsta sistemingą informaciją, patys kuria sistemas, jiems būdingi neįprasti talentai.

Autizmo, kaip kraštutinių vyriškų smegenų teoriją, pirmasis neoficialiai iškėlė Hansas Aspergeris 1944 metais. Jo teiginiai, Frith tik 1991 m. išversti į anglų kalbą, pasiekė platesnį pasaulį. Ši hipotezė pradėta tikrinti tik po pusšimčio metų (Baron-Cohen, 2011).

Žmonių, kuriems būdingas Aspergerio sindromas, yra normalaus intelektas, jie nepatiria tokių akivaizdžių sunkumų, kokių patiria nešnekantys ir negebantys mokytis autistiški vaikai. Vis dėlto dauguma Aspergerio sindromą turinčių vaikų mokykloje jaučiasi blogai, nes negali susirasti draugų. Daugumai mūsų atrodo savaime suprantama pritapti prie kitų ir turėti įvairiausių draugų. Aspergerio sindromą turinčius žmones supa pažįstami arba nepažįstami, bet ne draugai. Iš jų dažnai tyčiojamosi, jie erzunami, nes nemoka, negali arba nenori prisitaikyti.

Palyginti ir išskirti Aspergerio sindromo ir autizmo skirtumus bei panašumus galima remiantis Diagnostiniu psichikos sutrikimų įvertinimo vadovu (DSM-IV, 2000). Jame nurodyti diagnostiniai kriterijai. Šie du sindromai konstatuojami tada, kai atitinka 6 (ar daugiau) požymius iš visų keturių (A, B, C, D) grupių. Iš A grupės turi būti ne mažiau dviejų požymių, iš kitų – bent po vieną.

Autizmo ir Aspergerio sindromams būdingi skirtumai ir panašumai

Pagal Ehlers, Gillberg, Wing, 1993, Lesinskiene, Pūra, 1999, Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002

Autizmo sindromo bruožai	Aspergerio sindromo bruožai
A grupė – socialinės sąveikos kokybiniai sutrikimai. Nurodomi tokie požymiai:	
Žymūs neverbalinės komunikacijos sutrikimai (įdėmaus akių žvilgsnio nebuvimas, savita veido išraiška ir kūno poza, gestų neavartojimas socialinei sąveikai reguliuoti).	Žymūs neverbalinės komunikacijos sutrikimai (įdėmaus akių žvilgsnio nebuvimas, savita veido išraiška ir kūno poza, gestų neavartojimas socialinei sąveikai reguliuoti).
Negebėjimas ieškoti malonumų ir jais dalintis su kitais.	Spontaniškų siekių dalintis džiaugsmą, domėjimąsi ar pasiekimus su kitais žmonėmis stygius. Stokoja empatijos (įsijautimo į kito asmens emocinę būseną).
Socialinės ir emocinės sąveikos stoka (nedalyvavimas paprastuose socialiniuose žaidimuose, polinkis į vienatvę, neadekvatus kitų įtraukimas į veiklą – įtraukia kitus asmenis kaip daiktus, įrankius).	Socialinės ir emocinės sąveikos stoka (negebėjimas dalyvauti žaidimuose, polinkis į vienatvę, neadekvatus kitų įtraukimas į veiklą). Nesiseka dalyvauti žaidimuose: nesugeba bendradarbiauti komandoje, skaičiuoja tik savo pasiekimus.
Negebėjimas užmegzti santykių su bendraamžiais, būdingų besivystančiai pakopai.	Negebėjimas užmegzti santykių su bendraamžiais, būdingų besivystančiai pakopai. Nori, bet nesugeba bendrauti su bendraamžiais.
B grupė – neverbalinės ir verbalinės komunikacijos bei vaizduotės kokybiniai sutrikimai. Būdingi požymiai:	
Kalbos plėtotės sutrikimai, kurių nesistengiama kompensuoti alternatyviais komunikacijos būdais (gestais, mimika).	Nėra kliniškai reikšmingo pagrindinio atsilikimo kalbėsenoje. Nors kalba laisvai, tačiau sunkiai kalbą priderina pagal socialinį kontekstą ar skirtingų klausytojų reikmes.
Asmenys, kurių kalba pakankamo lygio, nemoka ja naudotis kaip bendravimo priemone.	Trikdymas sukelia reikšminį pablogėjimą socialinei, darbinei ar kitoms svarbioms funkcionavimo sritims.
Echolalija.	
Spontaniškų žaidimų ir su jais susijusios kalbos (kas būdinga normalios raidos vaikams) nebuvimas.	
C grupė – pasikartojantis įkyrus elgesys ir veikla bei riboti interesai. Būdingi tokie požymiai:	
Susirūpinimas vienu ar daugiau stereotipiniais ir ribotais domėjimosi modeliais, nenormaliais savo intensyvumu bei susikaupimu.	Susirūpinimas vienu ar daugiau stereotipiniais ir ribotais domėjimosi modeliais, nenormaliais savo intensyvumu bei susikaupimu. Keistai prisirišęs prie tam tikrų dalykų.
Akivaizdžiai nelankstus atsidavimas nefunkcionalioms rutinoms ar ritualams.	Akivaizdžiai nelankstus atsidavimas nefunkcionalioms rutinoms ar ritualams. Laikosi tam tikrų rutinų: reikalauja, kad nebūtų pasikeitimų.
Stereotipinės ir pasikartojančios bendrosios bei smulkiosios motorikos manieros (sukimasis aplink save, plojimas rankomis, jų purtymas, plasnojimas, lingavimas ir pan.).	Stereotipinis ar pasikartojantis motorinis manieringumas.
Dėmesio sutelkimas į kai kurias smulkias daiktų dalis (gali būti kvapas, vibracija, garsas).	Atkaklus susirūpinimas objektų detalėmis.
D grupė – uždelstas ar nenormalus funkcionavimas bent vienoje iš šių sričių iki 3 metų	
Socialinės sąveikos, kalbos, kaip priemonės socialiniam bendravimui, naudojimas, simbolinis ar vaizduotės pašnekesys.	Nėra kliniškai svarbaus pažinimo procesų, savipagalbos įgūdžių, adaptacinės elgsenos atsilikimo.
Sutrikimas nėra paaiškinamas ankstyvąja šizofrenija, Rett sindromu ar kitais vaikystės dezintegracijos sutrikimais.	Sutrikimas nėra paaiškinamas ankstyvąja šizofrenija, Rett sindromu ar kitais vaikystės dezintegracijos sutrikimais.

Lentelėje pateiktų panašumų ir skirtumų palyginimas rodo, kad Aspergerio sindromui būdingi visi autizmo bruožai (kokybiškai įvairiapusiai, švelnesni), išskyrus kalbos ir pažinimo sutrikimus. Vaikui, kuriam būdingas Aspergerio sindromas, iškyla tokių pat bendravimo sunkumų, jis taip pat turi obsesinių pomėgių (Baron-Cohen, 2011), jis įsitempęs, jo faktinių žinių bagažas sukauptas tik labai specifinėmis temomis ir retai išnaudojamas funkcionaliems, socialiai reikšmingiems tikslams. Pokalbis su šį sindromą turinčiais asmenimis dažniausiai būna vienpusiškas, neaprepiantis visumos.

Socialinės sąveikos, komunikacijos, vaizduotės, lankstaus mąstymo, emocinės atjautos nebuvimas – tai dažniausiai pasitaikančios vaikų, turinčių Aspergerio sindromą, problemos.

Ankstyvas sutrikimo nustatymas ir intensyvus įsikišimas, vaiko reabilitacija pagerina autizmo sindromo eigą: vaikas geriau (lengviau) adaptuojasi. Jis gali dalyvauti tradicinėse klasėse, mokytis kartu su neturinčiais sutrikimų vaikais (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004, Robledo, Kucharski, 2005). Kai kuriais atvejais vaikų su šio spektro sutrikimais situacija taip pagerėja, jog juos sunku atskirti nuo įprastinės raidos vaikų. Jie išmoksta, kaip gyventi ir sutrikimą įveikti. Tas pats pasakytina ir apie vaikų, turinčių Aspergerio sindromą, ugdymą.

Apibendrinant literatūros analizę, iš tikrųjų galima teigti, kad autizmas – įvairiapusis raidos sutrikimas, nulemtas iki šiol neaiškių įvairių priežasčių. Pagrindiniai sindromo bruožai – socialinės sąveikos, verbalinio ir neverbalinio bendravimo, vaizduotės sutrikimai, pabrėžtinai ribota veikla ir pomėgiai. Aspergerio sindromui būdingi visi autizmo sindromo bruožai, išskyrus kalbos ir pažinimo sutrikimus. Asmenys, turintys Aspergerio sindromą, negeba žaisti, draugauti, užmegzti artimus santykius. Sunkumai kyla struktūriškai neapibrėžtose ir nenuspėjamosiose situacijose, kur svarbu tarpusavio santykiai, socialinis jautrumas ir abipusis bendravimas. Pastaraisiais dešimtmečiais ypač išaugo dėmesys šio sutrikimo diagnozavimui ir problemos sprendimui. Mokslininkų nustatyta – kuo anksčiau pradėta intervencija, tuo sėkmingesnis rezultatas, nes kol problemos neišsisenėjusios, lengviau galima rasti jų sprendimą bei užkirsti kelią rasti naujoms problemoms.

1.2. Autizmo spektro sutrikimus turinčių vaikų gydymo ir pedagoginiai psichologiniai ugdymo(si) aspektai

Autizmo sindromą turinčio vaiko ugdymo pagrindinis principas – sukurti pasaulį toki, į kurį vaikas galėtų įsijungti likdamas pats savimi. Baron-Cohen (2011) teigia, kad vieno jaunuolio, turinčio Aspergerio sindromą, pagrindinė mintis, jog žmonės, turintys AS, yra lyg jūros žuvis, priverstos gyventi gėlame vandenyje. Tinkamoje aplinkoje jie jaustųsi puikiai. Kai

asmuo, kuriam būdingas AS, ir aplinka dera, problemos išnyksta ir jie klesti. Kai nedera, jie atrodo neįgalūs.

Ugdymo metodai pedagogui padeda suprasti, kokiais būdais organizuoti vaikų veiklą, kokias pasirinkti priemonės, kaip jas tinkamai naudoti, siekiant optimaliausių ugdymo rezultatų (Birontienė, 2008). Įvairiose šalyse vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, sukuriama nemažai ugdymo metodikų, dėl kurių efektyvumo diskutuojama. Nėra universalios ar vienintelės veiksmingos metodikos visiems autizmo atvejams. Šių vaikų ugdymas sudėtingas ir labai individualus, reikalaujantis žinių, dėmesio, kantrybės (Aleksienė, 2009).

Mokslinėje, pedagoginėje ir psichologinėje literatūroje (Lesinskienė, 1998, Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002, Robledo, Kucharski, 2005, Adams, 2006 ir kt.) numatomos keturios pagrindinės ugdymo priemonių kryptys: medicininės, psichologinės, pedagoginės ir darbo su tėvais.

1.2.1. Medicininis gydymas vaikų, turinčių autizmo sindromą

Dažnai nustatoma, kad autizmo sindromą turintį vaiką lydi kitos problemos, kaip epilepsijos, alergijos, miego sutrikimai ir kt. (Lesinskienė, Pūras, Kajokienė, Šenina, 2001). Autizmo sutrikimų paveiktiems vaikams dažnai sutrikęs suvokimas: informacija, ateinanti iš juslių, neteisingai suvokiama. Iškyla klausos, regos, lietimio problemos (Gitterman, Germain, 2008, Niclen, 2009 ir kt.).

Pirmaeiliu medicininio gydymo tikslu laikomas autizmo sindromą turinčio asmens fizinės ir psichologinės sąveikos užtikrinimas. Antraeiliu tikslu nurodomas nemalonaus ir erzinančio elgesio, miego sutrikimų, valgymo problemų diagnostika ir gydymas. Pagrindinė medicininio gydymo dalis yra vaistų vartojimas, tačiau prieš pradėdant gydymą, kvalifikuotas ir patyręs elgesio terapeutas turėtų atlikti pilną funkcinę elgesio analizę (Tsai, 2005).

Robledo, Kucharski (2005), Zager (2005), Bregman (2005), teigia, jog kai kuriais atvejais autizmo sindromą turinčių vaikų gydymas medikamentais gali būti veiksmingas. Tačiau dauguma vaistų tinka vienam elgesio, susijusio su autizmu, tipui ir mažai veiksmingi, kad sumažintų visas elgesio emocines problemas. Dažniausiai skiriami antidepresantai (siekiant sumažinti isterišką ar destruktivų elgesį), neuroleptikai (raminant ir slopinant ypatingus agresijos momentus), antiapopleksiniai vaistai (sušvelninat kenksmingą elgesį, pykčio proveržius). Manoma, kad vartojant didesnes vitamino B₆ su magniu dozes, pagerėja kalbos plėtotė bei elgesys, todėl Lietuvoje siūloma jį vartoti (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002). Vitamino B₆ naudą pagerinant akių kontaktą, kalbos funkciją, mažinant agresiją bei saviagresiją yra pripažinę dauguma mokslininkų (Sicile-Kira, 2004).

Tiriami įvairūs žarnyno sutrikimai, kepenų detoksikacijos nukrypimai, toksinių medžiagų maksimumo viršijimas, nes tai gali turėti įtakos autizmo bruožams. Nemažai dėmesio skiriama mitybai, alergenų ir kitų neigiamai nervų sistemą veikiančių medžiagų eliminavimui iš maisto, kad autizmo bruožų išreikštumas dėl to susilpnėtų (Tsai, 2005). Tyrimais įrodytas (Handleman, Delmolino, 2005) naudingas mitybos poveikis gydymui, sumažinant kai kuriuos autizmo simptomus. Diskutuojama apie begliuteninę ir bekazeininę dietas, t. y. be kviečių, rugių ir pieno baltymų, nes kai kurie asmenys alergiški gliutimui, esančiam rugiuose, avižose, miežiuose ir kviečiuose, ir kazeinui, esančiam pieno produktuose. Šie produktai užima didelę dalį mažų vaikų mitybos raciono, todėl laikytis tokios dietos yra sunku, tačiau dauguma šią dietą taikiusiųjų pastebėjo teigiamų pokyčių vaiko elgesyje.

Įprasta, kad medicininėms priemonėms priskiriama psichoterapija, hipoterapija, dailės terapija, vandens terapija, smėlio terapija. Vaiko ankstyvosios raidos optimizavimo galimybes vis aktyviau siekiama spręsti naudojant papildomą ar alternatyvią mediciną (PAM). JAV daug šeimų, auginančių vaikus, turinčius negalią, yra išbandžiusios bent vieną PAM metodą, nors nuoseklių mokslinių tyrimų šiuo klausimu stokojama. Tėvai, dažnai nusivylę tradicinės medicinos požiūriu ir galimybėmis, ieško alternatyvios pagalbos galimybių (Kreiviniene, 2011). Vienas iš PAM metodų yra čigong masažas, kuris grindžiamas čii energijos koncepcija. Senovės kinų gydymo išminčiai nurodė, kad čigong masažas, kurį sudaro švelnių judesių, liečiančių odą, sistema, yra vienas iš būdų kurti harmoningą energijos tėkmę, kai ji yra sutrikusi ir jos šaltiniai išsekę. Vadovaujant profesorei Louisai Silvai, JAV per pastaruosius dešimt metų atlikti nuoseklūs čigong masažo taikymo vaikams iki 6 metų, turintiems autizmo spektro sindromų, moksliniai tyrimai. Rezultatai parodė, kad čigong masažas yra efektyvus metodas, stiprinantis autistiškų vaikų sensorinę sistemą ir mažinantis tėvų patiriamą stresą, auginant tokį vaikį (Silva, Schalock, Ayres, 2011, Silva, Schalock, 2012). Tradicinė kinų medicina, kuria grindžiama čigong masažo metodologija, raidos sutrikimus dėl komunikacijos ir socialinės interakcijos problemų charakterizuoja kaip *kanalų užblokavimą*, dėl to sensorinė informacija negali tinkamai cirkuluoti. Anot autorės, naudojant čigong masažą, šalinami čii energijos tėkmės sutrikimai ir kanalai papildomi energija. Veiksmingiausias čigong masažas, kai jį atlieka tėvai, taip suteikdami vaikui energijos, kuri galėtų būti prilyginama kraujo perpylimui su idealiai tinkančiu krauju (Silva, 2010).

Silvos parengta moksliniais metodais pagrįsta darbo su šeima ir specialistais čigong sensorinio lavinimo programa (Silva, 2010) pirmą kartą 2012 metais sėkmingai realizuota Lietuvoje Klaipėdos universiteto Sveikatos mokslų fakulteto mokslininkų, atvykus čia Silvai (pagal Fullbright programą). Tyrimo rezultatai rodo, kad pastebimai pagerėjo vaiko, turinčio autizmo sindromą, pojūčių ir savireguliacijos funkcijos – geriau miega, valgo įvairesnį maistą,

sumažėjo dirglumas, nerimastingumas, pagerėjo dėmesio koncentracija, smulkiosios ir stambiosios motorikos funkcijos, vaiko ir tėvų komunikacija (Vaičekauskaitė, Acienė, Kreivinienė, Silva, 2012).

Lietuvoje (kaip ir kitose šalyse) labai populiari delfinų terapija (DT), kurios programos taikymo ištakos siekia 1960-uosius metus. Moksliniai DT tyrimai, atlikti nuo 1999 iki 2005 metų, yra kritikuotini dėl metodologinių trūkumų. Lietuvos jūrų muziejus 2003–2006 m. atliko mokslinį biomedicininį tyrimą, kuriame buvo matuojami vaikų, turinčių kompleksinę negalią, klinikiniai pokyčiai, ir nustatė, jog DT tyrimai reikalauja kur kas jautresnių tyrimo instrumentų: bendri psichologiniai ir medicininiai testai pasirodė esantys visai nieko neatskleidžiantys (Kreivinienė, Rugevičius, 2009). Pagal Kreivinienės ir Vaičekauskaitės (2010) koncepciją DT stiprų teigiamą poveikį turi šeimos, auginančios kompleksinę negalią turintį vaiką, darnai. Kreivinienė, Perttula (2012) atskleidė, kad šeimos, auginančios kompleksinę negalią turinčius vaikus, patiria daug įtampos, šeimos nuomonė dažnai lieka neišgirsta, jog dauguma šeimų tikėjosi, kad delfinų terapija yra alternatyvi gydymo programa, jog ši terapija yra natūrali, nekenkianti, o tėvų lūkesčiai siejami su vaiko būklės pagerėjimu ir šeimos atokvėpiu, atsipalaidavimu nuo savo problemų.

Zager, Shamow (2005) teigė, kad pagrindas pradėti medicininį gydymą turėtų būti fiziniai ir neurologiniai tyrimai, jų laboratoriniai duomenys, išsami asmens anamnezė. Vis dėlto mokslininkų tyrimai teigia, kad išgydyti vaiką nuo autizmo sindromo negali nei vaistai, nei kitos terapijos. Autizmo sutrikimas toks daugiaplanis, apimantis visą spektrą, jo gydymo būdai įvairūs, skirtingi, sudėtingi. Tos pačios priemonės vienam gali būklę pagerinti, kitam – pabloginti, dar kitam – nedaryti jokie poveikio. Doidge (2012) pateikia žymaus neuroplastiškumo specialisto Merzenicho teiginį, kad smegenims skirti pratimai gali būti ne mažiau veiksmingi už vaistus.

Apibendrinant galima teigti, kad medicininio gydymo priemonės gali padėti keisti autizmo sindromą turinčio vaiko elgesį, kalbėjimą, sumažinti nerimą, miego sutrikimus, agresijos priepuolius, pagerinti sugebėjimą atsipalaiduoti. Tačiau, mokant autizmo sindromo paliestą vaiką prisitaikyti prie gyvenimo, svarbiausias vaidmuo tenka ugdymui, mokymui, bendravimo įgūdžių sudarymui.

1.2.2. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ugdymo(si) psichologinis poveikis

Psichologinės ir pedagoginės priemonės glaudžiai susijusios ir jų taikymo tikslas yra ne tiek akademinų žinių, kiek pagrindinių gyvenimo įgūdžių sudarymas socializacijos, emocionalumo, komunikacijos, savitarnos srityse (Tsai, 2005). Psichologinis poveikis apima vaiko tyrimą ir įvertinimą, bendravimo su suaugusiais ir kitais vaikais skatinimą, sensorinių

funkcijų lavinimą, emocinės pusiausvyros normalizavimą, nerimo ir baimės mažinimą, vaiko veiklos parinkimą ir aktyvinimą, tinkamo elgesio modifikavimą. Tyrimais patikrinamas gebėjimas mėgdžioti, nustatomas suvokimo, bendrosios ir smulkiosios motorikos lygis, akių ir rankų koordinacija, pažinimo ir kalbinė veikla bei intelektas. Siekiant užtikrinti autizmo sindromą turinčių vaikų psichologinį komfortą ir saugumo pojūtį, svarbu sudaryti pastovią ir saugią aplinką (Ambrukaitienė, Ivoškuvienė, 1997, Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002, Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004, Shopler, Mesibov, Thomas, Chapman, 2007, Aleksienė, 2009). Pastovi ir saugi aplinka mažina autistiškų vaikų priešinimąsi daliniams pokyčiams ir naujovėms. Svarbi ir ugdymo tinkama seka – pradedant tėvų supažindinimu su vaiko negalia, tęsiant – sudaryti saugią aplinką, kurioje jis gerai jaustųsi.

Psichodinaminiai metodai (valdymo terapija, psichoanalizė ir pan.), siekiantys keisti vaiko ir suaugusiojo elgesį tradicinėmis psichoterapinėmis priemonėmis, laikomi nelabai pasiteisinantys padėti autistiškiems asmenims. Jie labiau naudingi tėvams, siekiantiems išmokyti geriau susidoroti su savo stresu, auginant autistišką vaiką. Jei tėvai pradės jausti geriau, geriau bus ir vaikui (Zager, Shamow, 2005 ir kt.).

Kritikuojama nuomonė (Hallahan, Hauffman, 2003), kad autizmo sindromą turinčius vaikus reikia įtraukti į jų bendraamžių akademinis ir socialinius gyvenimus (Smith, Philippen, 2005). Įvairių sričių funkcinio vaiko amžiaus nustatymas yra individualių programų sudarymo pagrindas, nes kiekvienos veiklos srities planavimas remiasi susiformavusiais ar besiformuojančiais įgūdžiais. Svarbu stebėti vaiką įvairiose situacijose: kokie savitarnos įgūdžiai, kokia socialinė sąveika, kaip keičiasi vaiko elgesys ir nuotaikos pakitus situacijai.

Autizmas nėra tiesiogiai susietas su vaiko intelektinėmis galimybėmis ir gali apsunkinti gyvenimą net patiems gabiausiems mokiniams. Kad mokykloje įgytų gyvenimui reikalingų žinių ir įgūdžių, Aspergerio sindromą turinčiam vaikui reikalingas ne tik palaikymas ir kantrybė, bet ir tikslinga psichologinė pagalba, kuri pasireiškia:

- Apgalvotu vaiko mokyklinės veiklos organizavimu;
- Mokytojo palaikymu;
- Individualiu darbu su AS turinčiu vaiku;
- Socialinio, emocinio ir asmeninio vystymosi stimuliavimu;
- Vaiko šeimos palaikymu ir tėvų bendradarbiavimu su specialistais;
- Pagalba kitiems vaikams, kad jie suprastų kitokį bendraklasį.

Jei šitokią pagalbą pasiseka užtikrinti, tai aktyviai pradeda vystytis ne tik puikiai iškart savo intelektualiais gebėjimais pasireiškę AS turintys vaikai, bet ir išoriškai atrode negabūs (Nikolskaja, Baenskaja, Libling, Kostin, Vedenina, Aršatskis ir kt., 2005).

Aspergerio sindromą turinčiam vaikui lengviau bus adaptuotis, jei bendra mokyklos atmosfera geranoriška ir rami. Geranoriškumas ir simpatija sužadina pasitikėjimą ir prierašumą mokytojui. Santykiai su mokytoju AS turinčiam vaikui tampa galingu stimulu ne tik mokymuisi, bet ir jo socialiniam ir emociniam vystymuisi.

Laisvai spontaniškai bendrauti su bendraamžiais AS turinčiam vaikui sunkiau, negu organizuotoje pamokoje. Todėl pradėjus lankyti mokyklą, pradžioje gerai būtų per pertraukas dalyvauti kažkam iš artimųjų – vaikas pailsėtų, atsipalaiduotų, pasikalbėtų apie įspūdžius, patirtus pamokoje. Vėliau artimieji padėtų jį priartinti prie bendraamžių – paaiškintų jų žaidimų ir juokavimų prasmę, pamėgintų prisijungti prie jų. Namuose reikėtų aptarti įspūdžius, prisiminti *tavo klasės draugus*. Be šito daugelis AS turinčių vaikų kartais ilgai negali dargi atskirti ir prisiminti bendraklasių veidų ir vardų (Nikolskaja, Baenskaja, Libling, Kostin, Vedenina, Aršatskis ir kt., 2005).

Nors paauglystėje AS turinčiam vaikui labiau pasireiškia dėmesys kitiems žmonėms, bet lieka problemos: nesupranta kitų žmonių jausmų, ketinimų, išlieka naivumas, *vaikiškumas* santykiuose su kitais žmonėmis. Draugais laiko tuos, kurie bent kiek parodė jam dėmesio. Bendraamžiais domisi, bet kontaktų užmegzti negeba. Tam trukdo neišvystyti komunikaciniai gebėjimai: posakių stereotipiškumas, primetama viena tema ar detalės, nepakankamai suprantama bendravimo situacija, nemokėjimas klausyti kitų, neatsižvelgimas į tai, kas žinoma besikalbančiam, o kas dar nauja, netyčinis netaktas besikalbant, nesupratimas jausmų. Sunkumą sudaro ir tai, kad paaugliai nemėgsta negrabių *keistų* vaikų noro įsijungti į jų *bendruomenę*. Nikolskaja, Baenskaja, Libling, Kostin, Vedenina, Aršatskis (2005) nurodo du variantus Aspergerio sindromą turinčiam vaikui pritaipyti paauglių bendruomenėje: pirma, jeigu AS turinčio vaiko ypatingo domėjimosi objektas sutampa su paauglių grupės interesais. Tada jis gali pritaipyti savo enciklopedinių žinių dėka. Antras kelias – kai paaugliai AS turinčiu vaiku manipuliuoja ir šis, dėl *draugystės* pasiryžta asocialiems poelgiams (pvz., kalba necenzūriniais žodžiais, o visi juokiasi). Paauglystėje vaikai neretai labai žiauriai elgiasi su Aspergerio sindromą turinčiu bendraklasiu. Jie gali specialiai provokuoti jį, kad suardytų pamokos tvarką. Vyresnėse klasėse gali jį ignoruoti, nes draugystė su *keistu* bendraamžiu *kenkia* karjerai paauglių bendrijoje. AS turintis vaikas tokiu atveju gali pasijusti labai vienišas.

Aspergerio sindromą turinčio vaiko raida turi būdingų stipriųjų ir silpnųjų pusių rinkinį. Vaiko vystymasis paremiamas akcentuojant talentus, padedant Aspergerio sindromą turinčiam vaikui rasti strategijas įveikti silpnąsias puses (Siegel, 2008). Susitelkimas į tradicinius akademinis įgūdžius, tokius kaip skaitymas, rašymas, matematika, pakeičiamas į kitokius – draugystės sukūrimas, pokalbio palaikymas, savo norų, poreikių atskleidimas, kito emocijų, poreikių pastebėjimas, supratimas ir pan., ir tai sudaro galimybę autizmo sindromą turintiems

vaikams sėkmingiau integruotis į mokyklos bei aplinkos terpę (Durand, 2005). Auginti Aspergerio sindromą turintį vaiką – didelis iššūkis tėvams. Kartais tėvai visiškai pasikliauja specialistais, jų konsultacijomis, pasveikimu terapijų dėka. Tai gali būti naudinga, tačiau svarbiau yra nuteikti tėvus susidaryti požiūrį, kad geriausia kiek įmanoma patiems ugdyti savo vaiką ar bendradarbiauti jo ugdyme, programų parinkime ir kt. Psichologinė būsena tėvų ir visos šeimos, kurioje auga Aspergerio sindromą turintis vaikas, yra labai svarbi. Vaiko gimimas pakeičia šeimos gyvenimą, bet tuos pokyčius labai apsunkina, nes ypatingi kasdieninio gyvenimo poreikiai, auginant Aspergerio sindromą turintį vaiką, gali kelti iššūkį patiems kompetetingiausiems tėvams, kenkia tėvų lūkesčiams ir svajonėms. Germain ir Gitterman (2008) teigia, kad būtina reorganizuoti tėvų požiūrį, įgalinti juos pačius kiek įmanoma ugdyti savo vaiką. Tėvai turėtų būti priimami kaip vaiko ugdymo partneriai, o ne kaip klientai (East, Evans, 2008). Tėvai, dalyvaujantys vaiko ugdymo procese, įgyja pilnesnį suvokimą apie savo vaiko gebėjimus, spragas, stiprybes ir patys lengviau įveikia savo bejėgiškumą.

Didelę psichologinę paramą teikia tėvų savitarpio pagalbos grupės, kuriose, vadovaujant specialistui, psichologui, socialiniam darbuotojui tėvai gali pasiguosti, išsikalbėti, pasidalinti patirtimi ir spręsti juos jaudinančias problemas. Savitarpio pagalbos grupių užsiėmimų tikslas turėtų būti ne tik reikiamos informacijos suteikimas, bet ir diskusijos, kurių metu išsakomas nerimas, išliejamas pyktis, kaltinimai, o paskui pereinama prie ugdymo strategijų, galinčių pagerinti situaciją, santykius, jausmus, aptarimo.

Apibendrinant galima teigti, kad labai svarbus yra visapusiškas vaiko veiklos ir elgesio įvertinimas. Juo remiantis numatomos psichologinio ir pedagoginio poveikio priemonės, tolimiausi ir artimiausi ugdymo tikslai, sudaroma individuali vaiko ugdymo programa, metodai. Tiek įvertinimo, tiek individualios programos sudarymo, metodų parinkime svarbus vaidmuo tenka tėvams, šeimai. Tarpusavyje derinant medicininės, psichologinės, pedagoginės ir darbo su tėvais kryptis, galima pasiekti veiksmingiausių rezultatų, ugdant Aspergerio sindromą turinčius vaikus. Nors neretai psichologiniai ir pedagoginiai darbo būdai persipina, tačiau magistro darbe glaustai aptarsiu pedagoginį poveikį.

1.2.3. Autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų pedagoginis poveikis

Psichologinis poveikis vaikų, turinčių įvairius autizmo spektro sutrikimus, glaudžiai susijęs su pedagoginiu poveikiu, jie persipina. Ieškoma kuo efektyvesnių auklėjimo priemonių, ypač, kad fiksuojamos didesnės autizmo susirgimo plitimo tendencijos. Po protinio atsilikimo ir kalbos sutrikimų autizmas yra trečias pagal dažnumą vaikystėje atsirandantis sutrikimas. Tik gerai suplanuota, intensyvi pagalba gali padėti vaikui nugalėti daugelį raidos

problemų, pagerinti gyvenimo kokybę ir teigiamas perspektyvas. Pedagoginio poveikio esmė – sudaryti pagrindinius gyvenimo įgūdžius poreikiams tenkinti (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002). Darbas sunkus ir įvairialypis, reikalaujantis kantrybės ir nuoseklumo. Pirmiausia išsiaiškinus vaiko gebėjimus, mokėjimus ir įgūdžius, reikalinga numatyti būdus, kaip palaikyti vaiko aktyvumą, pasirūpinant užtikrinti vaikui įprastą aplinką, mėgstamą veiklą – žaislais, daiktais. Stebėti, ką ir kaip vaikas bando daryti, įtvirtinti tuos gebėjimus savarankiškoje jo veikloje ir prognozuoti, ką vaikas gebėtų išmokyti, kaip greitai, ar tie gebėjimai taps jo pomėgiu ir jais vaikas naudosis kasdienybėje. Mokant veiksmų, būtina formuoti nuoseklios eigos supratimą, akcentuoti pabaigą – rezultata, pasiekimus būtinai įvertinti ir vaiką paskatinti. Labai svarbu vaiką išmokyti suvokti pradžią ir pabaigą, laikytis tinkamo vaikui mokymo tempo, vengti stresinių situacijų. Veikla turi būti individualizuota, pritaikyta būtent to vaiko gebėjimams, galimybėms ir poreikiams. Svarbu sudaryti tinkamas ugdymo programas ir metodus, tikslinti juos priklausomai nuo vaiko pasiekimų lygio.

Labai svarbi struktūruota tvarka mokykloje, pamokoje, per pertraukas, nes visi įprastos tvarkos pasikeitimai AS turinčiam vaikui sukelia diskomfortą. Tokiam vaikui tapti lankstesniam padeda ne įprastos tvarkos laužymas, o palaipsniškas įvedimas į ją naujų, sudėtingesnių variantų. AS turintis vaikas klasėje – tarp kitų vaikų – lengvai susijaudina dėl kitų vaikų išdykavimo, gali juoktis, kai kiti jau nusiramino, bandyti pakartoti kitų išdaigas. Tai, žinoma, trukdo klasės darbą, bet reikia prisiminti, kad autizmo sindromą turintis vaikas tik bando pamėgdžioti kitus vaikus, kad tai jo pirmieji bandymai būti *tokiu kaip visi*, kad toliau tai suteiks jam galimybę susidaryti teisingo elgesio įgūdžius.

Ugdant Aspergerio sindromą turinčius vaikus, pirmiausia įvertinami vaiko įvairių sričių gebėjimai, individualios kiekvieno stipriosios pusės ir sritys, kuriose patiriami sunkumai (Scott, Baldwin, 2005), nes išskirtinumas yra būdingiausias šio sindromo bruožas: nė vienas autizmo sindromą turintis asmuo nėra toks, kaip kitas. Vaiko individualus įvertinimas yra labai svarbus, nes socialinio elgesio įgūdžių formavimą (mokymą) reikia pradėti nuo tos raidos pakopos, kurioje vaikas yra šiuo metu. Svarbu atskirti vaiko būdingą *tipišką* socialinio elgesio lygį nuo jo *geriausio* vieną kartą pasireiškusio elgesio (Siegel, 2003). Tada sudaromos individualios ugdymo programos. Programose numatomi artimiausi ir tolimiausi tikslai, uždaviniai. Įvairių strategijų ir metodų pagalba slopinami nepageidautini elgesio pasireiškimai ir mokoma naujų įgūdžių. Ypač veiksmingi yra paskatinimai, nors reikalingos ir adekvačios bausmės.

Sudarant ankstyvosios intervencijos individualias programas, svarbu naudoti taktilinę stimuliaciją (stiprų lietimą), pritaikant atitinkamą metodiką, dažniausiai žaidimą. Būtina kuo tiksliau įvertinti sensorinius vaiko ypatumus, toleruoti tiek hiperjautrumo, tiek

hipojautrumo apraiškas, nedrausti keisto elgesio su daiktais, žaislais, jų neatiminėti, tikėti vaiku ir labai pamažu keisti vaiko užimtumo pobūdį. Vaikas kuo daugiau turi matyti normalaus elgesio pavyzdžių, įprasti prie organizuotos vienodos pastovios dienotvarkės, todėl, jei tik įmanoma, geriausiai vaiką integruoti į bendrojo lavinimo įstaigą. Labai svarbūs vaiko gyvenime auklėtojai, prižiūrėtojai, pedagogai, kurie pastebi Aspergerio sindromą turinčio vaiko individualias stiprybes, pvz., matematikos, meno ar kt. srityse, skatina ir ugdo šiuos gebėjimus, jais remdamiesi lavina kitus. Jie turėtų vertinti ne negatyviai, bet priimti vaiką tokį, koks jis yra – autizmo sindromą turintį, skatinti jo fizinį judėjimą, nuo ankstyvojo amžiaus taikyti masažą (Sicile-Kira, 2004).

Labai svarbi vaikui kokia nors komunikacijos sistema. Jei vaikas nekalba, galimybių komunikuoti suteikia garsai, veido išraiška, gestai, simboliai, paveikslėliai, nuotraukos (Sicile-Kira, 2004).

Nors įvairiose šalyse ugdymo programos labai skiriasi, vis dėlto esama bendrų, gerai žinomų programų. Dažniausiai taikytinos AS turintiems vaikams ugdyti programos:

- Taikomoji elgesio analizė (ABA);
- TEACCH terapija;
- Greito pasakinėjimo metodas;
- Apsikeitimo paveikslėliais sistema;
- Mokymas per socialinius pasakojimus;
- Mėgdžiojimas.

Šios programos ar jų elementai panaudojami sudarant individualias programas. Strategijų įgyvendinimo modelis, rekomenduojamas specialistų tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, yra panašus: sudarius palankią aplinką, pradedama nuo kontakto su vaiku, vaizdžiai parodoma, ką reikės atlikti, po to užduotis atliekama kartu su vaiku, koordinuojant jo kūno judesius ar rankas, palaipsniui didinant paties vaiko dalyvavimą veiksmo atlikimo procese, vėliau vaiko mėgdžiojimas atlikti veiksmą ir galutinis rezultatas – vaiko savarankiškas užduoties atlikimas, orientuojantis į paveikslėlius, daiktus, garsinius signalus, simbolius, instrukcijas.

Visose situacijose ir bet kurioje aplinkoje labai svarbus yra elgesio valdymas (Rosenwasser, Axelrod, 2001). Ypatingas dėmesys skiriamas elgesiui modifikuoti, pradedant jo identifikavimu (Simpson, Zionts, 1992, Simpson, Otten, 2005). Nustatoma, kada ir kur, kokiomis aplinkybėmis vaikas elgiasi netinkamai, kada ir su kuo, kaip jo elgesys keičiasi. Nustačius šias aplinkybes, galima sudaryti programą ir joje numatyti tas aplinkybes, kai ugdytinis yra paklusnesnis, daugiau atsipalaidavęs, susikoncentravęs. Tokie elgesio bruožai kaip savęs žalojimas, agresija, daiktų bei turto niokojimas labai apsunkina integraciją į visuomenę (Dilingas, Reimeris, 2000, Robledo, Kucharski, 2005). Elgesio valdymo planas apima aplinkos

analizę, funkcinį elgesio įvertinimą ir mokymą bei skatinimą gražiau elgtis (Lesinskienė, 2000, Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004). Aplinkos poveikį praturtina patirtis dalyvaujant įvairiuose renginiuose (Sicile-Kira, 2004, Simpson, Otten, 2005). Mokymo sistema remiasi paskatinimų ir papeikimų, bausmių taikymo principais, jos tikslas – slopinti negatyvų elgesį ir skatinti, ugdyti teigiamą.

ABA – taikomosios elgesio analizės programa. Šios programos esmė – mokyti vaikus specifinių gebėjimų, mokant kiekvieno jų atskirai, smulkinant įgūdžių formavimą mažais žingsneliais, pamažu pereinant prie sekančio. ABA programa viena daugiausiai mokliškai ištirtų ir plačiai taikomų visame pasaulyje programų. Jos įgyvendinimo modelis – analizė, formavimas ir apdovanojimas. Programa rekomenduoja sudaryti aiškius, tikslius, nukreiptus prieš netinkamą elgesį ir keliančius tikslą pakeisti elgesį tinkamu, planus. Pirmiausias reikalavimas programoje – išanalizuoti elgesio problemų priežastis.

Ryškiausi elgesio nukrypimai: agresyvumas, saviagresija, daiktų kišimas į burną, nekontroliuojamas neprognozuojamas elgesys, kontakto vengimas, veiklos nutraukimas šaukiant, bėgant, mėtant daiktus ir kt. Netinkamo elgesio išvengti padeda priežasčių pašalinimas ir jų išvengimas. Saviagresijos atveju programa rekomenduoja intensyvų vaiko stebėjimą (Shopler, Mesibov, Thomas, Chapman, 2007) ir saviagresijos nutraukimą jai dar nepasireiškus (saviagresijos prevencija). Galimas drausminantis judesys – paėmimas už rankos, galvos judesys ar kitoks gestas, griežta komanda – negalima, ne, paveiksliuku ar simboliu, reiškiančiu ne ir pan. Panašiu būdu kaskart reaguojant, vaikui susidaro įprotis. Dėl netinkamo vaiko elgesio nenutraukti užduoties, nes vaikas turi suprasti, kad, nepriklausomai nuo jo elgesio, užduotį atlikti reikės. Užduotį tinkamai atlikus, vaikas būtinai pagiriamas, paskatinamas.

TEACCH terapija paremta tėvų ir vaikų psichoanalizės grupės tvirtu tėvų ir specialistų bendradarbiavimu, siekiant išmokyti teigiamų įgūdžių. Šios terapijos svarbiausias elementas – modifikuoti aplinką, taip palengvinant vaiko, turinčio autizmo sindromą, poreikių patenkinimą. Tam naudojamas struktūruotas mokymas: *suprantamai, vaizdžiai ir aiškiai pateikta jį supančios aplinkos ir numatomos veiklos struktūra* (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004). Ugdymo įstaigose ir namuose siūloma taikyti tokią individualią veiklos programą, kuri padėtų vaikui aiškiai žinoti, ką jis darys, kur dirbs, kiek tam skirs laiko, kada užbaigs ir kas bus po to. Tokiu keliu stiprinamas įgijimas įgūdžių, kai vaikas įpranta be streso pasirūpinti savimi.

Ivoškuvienė (2002), Kodikienė (2007) aprašo Welch valdymo terapijos modelį: motina ant savęs veidu į veidą guldo stipriai apkabinusi agresijos apimtą vaiką, kuris stengiasi išsilaisvinti. Jis draskosi, kanda, spiria, spjauna, žnybia ir t. t., tačiau motina jį laiko stipriai ir stengiasi užmegzti akių kontaktą. Ramiu balsu kalba, stengiasi nuraminti, aiškinti, kad jis labai mylimas, todėl ir laikomas taip stipriai, galima dainuoti. Kai vaikas maždaug po 0,5 val. rimsta,

apkabinimo jėga silpninama, kol vaikas ima glaustytis, pažvelgia motinai į akis. Emocinio ir fizinio atsipalaidavimo laiką reikėtų panaudoti kalbinant vaiką, patikrinti jo kalbos išsivystymo lygį, garsų tarimo ypatumus ir kt. Toks seansas trunka 1–1,5 val. ir turėtų būti kartojamas kasdien. Po 6–8 dienų vaiko pasipriešinimas gali išnykti (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002). Valdymo terapija rekomenduojama tada, kai vaikas nuolat ko nors bijo, nebendruoja kalba, yra agresyvus. Po šios terapijos taikymo vaiko elgesys sušvelnėja, silpnėja baimė, nerimas.

Tiesioginio ir netiesioginio mokymo terapijų yra daugiau ir įvairių: kasdienė terapija, pavyzdžio terapija, Valdeno metodas, delfinų terapija, arklių terapija ir kt. (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002). Doidge (2012) remiasi Merzenicho smegenų plastiškumo idėja. JAV sukurta kompiuterinė programa, vadinama *Fast For Word*. Iš pažiūros ji – vaikams skirtas žaidimas, tačiau padėjo šimtam tūkstančių mokymosi negalią turinčių vaikų. Ši programa padėjo ir autizmą turintiems vaikams. Pagal *Fast For Word* programą lavintų vaikų, turinčių autizmo sindromą, simptomai silpo kartu su kalbos sutrikimų simptomais. Kalbos tyrimas parodė, kad ši programa labai greitai sušvelnino vaikų turėtus sunkius kalbos sutrikimus ir priartino juos prie normalumo ribos. Kitas bandomasis šimto vaikų tyrimas parodė, kad *Fast For Word* turėjo reikšmingos įtakos ir jų autistiškiems simptomams: pagerėjo gebėjimas sutelkti dėmesį, humoro jausmas, jie ėmė jausti stipresnį ryšį su kitais žmonėmis, žiūrėti į akis, sveikintis su žmonėmis ir kreiptis į juos vardu, kalbėtis su žmonėmis, o atsisveikindami sakyti *viso gero*. Panašu, kad šie vaikai pasaulį ėmė staiga išgyventi suvokdami, kad jame yra ir kitų žmonių.

Šiuo metu Merzenichas tyrinėja, ar galima ką nors padaryti, kad nediferencijuoti smegenų žemėlapiu normalizuotąsi kritiniam laikotarpiui jau pasibaigus. Jis bando sukurti *Fast For Word* programos versiją, specialiai pritaikytą autizmą turintiems (Doidge, 2012).

Būtiniais gyvenimo įgūdžiams formuoti Aspergerio sindromą turinčius vaikus tikslinga išmokyti mėgdžiojimo-modeliavimo ir imitavimo. Modeliavimas – tai nesąmoningas procesas, kai vienas žmogus atkartoja kito elgesį ar manieras pats to nesuvokdamas. Imitavimas – sąmoningesnis būdas, kai vaikas, matydamas, ką ir kaip daro suaugęs, pats bando taip padaryti. Sistemingai kartojant imitavimą, gali susidaryti nauji įgūdžiai, išmokstama naujo elgesio, nuslopinamas buvęs netinkamas įprotis. Tačiau Aspergerio sindromą turintys vaikai nemėgdžioja, nežaidžia situacinių žaidimų, neimituoja gyvenimiškų situacijų, nes neaprėpia visumos, mato tik atskiras veiksmo detales. Tuo tarpu mėgdžiojimas, imitavimas, veiksmo atkartojimas yra vienas iš būdų vaikui mokytis ir tobulėti (Sicile-Kira, 2004). Atliekamos užduotys turi būti parenkamos atsižvelgiant į vaiko bendravimo ir kalbėjimo lygį, jo gebėjimus, o ne į vaiko amžių. Žaidimai labai svarbūs vaikų socialinei, emocinei ir intelektualinei raidai, bet to, šioje veikloje sprendžiami korekciniai uždaviniai (Kaffemanienė, Burneckienė, 2001). Žaidimų galutinis tikslas – išmokyti bendradarbiauti.

Apibendrinant galima teigti, kad ugdyti autizmo spektro sindromų turinčių vaikų socialinius įgūdžius, šalinti jų destruktivyvų elgesį ir taip jiems sudaryti sąlygas integruotis į visuomenę padeda įvairių ugdymo programų, terapijų ir jų elementų taikymas. Galima teigti, kad individualizuotų programų sudarymo klausimai labai svarbūs, nes jos turėtų padėti spręsti visas įvairiapuses sudėtingas problemas, su kuriomis susiduria autizmo sindromą turintis vaikas ir jo šeima. Pagrindinės problemos yra socialinės sąveikos – elgesio problemos, socialinių įgūdžių trūkumai, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos trūkumai, ribota veikla ir pabrėžtinai riboti pomėgiai. Reikėtų tiksliai nustatyti, ar probleminio elgesio, būdingo autizmą turintiems vaikams, priežastis yra vystymosi sutrikimai, ar bandymas ir nesugebėjimas bendrauti. Pastaruoju atveju visas pastangas reikėtų skirti ne elgesio problemų šalinimui, o mokymui bendrauti, komunikuoti. Tai ypač svarbu Aspergerio sindromą turintiems vaikams.

1.2.4. Bendravimo ir verbalinių gebėjimų ugdymas

Vienas iš autizmo simptomų tas, kad dažnai vaikai vėlai pradeda šnekėti, t. y. iki dvejų metų netaria pavienių žodžių, o iki trejų metų nepasako sakinio. Bet tais atvejais, kai autizmo sindromą turinčio vaiko intelekto koeficientas normalus ar net didesnis už vidutinį, vėluojanti kalba netrukdo išsiugdyti puikių gabumų ar netgi talento matematikai, šachmatams ir kitiems taisyklėmis ir faktais grįstiems dalykams (Baron-Cohen, 2011). Kalbos ir bendravimo gebėjimai yra pagrindinė sritis, kurioje autizmo spektro sutrikimą turintis asmuo patiria daugiausia sunkumų. Bendravimo įgūdžių ugdymo sėkmė vaikystėje yra tiesiogiai susijusi su probleminio elgesio prevencija ir mažinimu (Smith, Philippen, 2005).

Aspergerio sindromą turintis vaikas gerai kalba, tačiau jo bendravimas kalba nėra kokybiškas – jis nežino, kada ką galima sakyti, kokiam asmeniui ko netinka sakyti, nesupranta perkeltinių reikšmių, nejaučia situacijos. Kalbos plėtotės lygis priklauso nuo vaikų funkcinio išsivystymo lygio, ir visais autizmo spektro sutrikimų etapais kalba bus savita, t. y. vienaip ar kitaip nukentėjusi (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Autizmo sindromą turinčiam vaikui yra sunku sutelkti tiek klausos, tiek regos dėmesį vienu metu, todėl komunikaciją būtina padaryti kuo aiškesnę: kalbėti aiškiai, trumpai, daiktą skatinti liesti, paimti, o ne rodyti iš tolo. Garsinę ir vaizdinę užduotį pateikti atskirai, ir tik įsisavinus jas sujungti kartu (Sicile-Kira, 2004). Dėl negebėjimo kartu įsisąmoninti vaizdą ir garsą autizmo sindromą turintiems vaikams labai sunku suprasti gestus, juos vartoti ir išreikšti savo vidinius poreikius.

Bet kokiam komunikacijos procesui yra būtinas dėmesio sutelkimas. Todėl bendravimo pradžia – kontakto su vaiku užmezgimas šypsena, prisilietimu ir pan. (Mikulėnaitė,

Ulevičiūtė, 2004). Toliau išsiaiškinama, koku komunikacijos būdu vaikas naudojami. Nekalbantiems vaikams reikšmingas kalbos ir bendravimo mokymo metodas yra pasikeitimo paveikslėliais metodas (Sicile-Kira, 2004). Tai praktinio pobūdžio komunikavimo būdas, leidžiantis vaikui išmokyti komunikuoti, naudojant paveikslėlius, jų serijas, nuotraukas ar simbolius. Vaikas išreiškia savo norus, mintis be kito asmens tarpininkavimo. Tai skatina suprasti kalbą, plėtoti žodyną, kalbėti, nes rodant paveikslėlį ar simbolį, gestą, klausiama žodžiu, įvardijama, apibūdinama. Kartais mokomų žodžių vaikas nevartoja, bet nelaukiant juos gali pasakyti patekęs į tam tikrą situaciją. Tai rodo, kad vaikas žodį žino ir gali pasakyti, reikia tik sukurti situaciją, kuriose jis norėtų ir galėtų parodyti, ką sugeba.

Ivoškuvienė (2002) teigia, kad autizmo sindromą turinčių vaikų kalba ugdoma visais logopedijoje žinomais būdais. Tai trunka ilgai, dirbama lėtai, veikla išskaidoma pakopomis. Vaizdingumas, imitavimas, mėgdžiojimas, nusakant daiktų, veiksmų, požymių pavadinimus įvardijama žodžiu, simboliu, paveikslėliu ar gestu.

Garsų ir žodžių mokymas susietas su vokalizacijos pratybomis. Pagal vaiko galimybes rekomenduotina atlikti artikuliacijos aparato lavinimo pratybas. Vaikai skatinami išstarti garsus mėgdžiojant. Garsų tarimo mokymas derinamas su žaidimais (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Bendravimui ugdyti tinka įvairūs buities darbai, ritminiai ir kitokie žaidimai, piešimas, vaidinimai, muzikos klausymas, muzikavimas ir kt. Iš pradžių vaikai ugdomi individualiai, vėliau nedidelėse grupelėse. Skatinama bendrauti tarpusavyje, įvardijant kas atliekama, su kuo.

Socialiniams įgūdžiams, pokalbių sudarymui, emocijų, mimikos supratimui, draugysčių skatinimui ir išlaikymui, konfliktų sprendimui mokytis padeda Gray išplėtotas socialinių pasakojimų metodus (Sicile-Kira, 2004). Šis metodas skatina norą bendrauti pagal papasakotas, aprašytas ar suvaidintas socialines situacijas.

Greito pasakinėjimo metodas naudojamas siekiant išgauti atsakymus per intensyvią verbalinę, girdimąją, regimąją ar taktilinę pasufleravimą. Tikslas – didinti vaikų susidomėjimą, pasitikėjimą, savigarbą.

Svarbu yra kelti bendravimo kultūrą. Jei vaikas daug kalba, mokytis patylėti, neleisti pertraukti kalbančiojo: Dabar aš kalbu. Dabar tu kalbi. Vaikas mokomas įsiklausyti į verbalines ir įsižiūrėti į neverbalines užduotis: Tu gerai paklausyk... Tu įdėmiai pažiūrėk... ir pan. (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Apibendrinant galima teigti, kad verbalinių ir neverbalinių gebėjimų ugdymas yra ilgas ir nuoseklus procesas. Kalba ugdoma įvairiais logopedijoje žinomais būdais. Remiantis vaiko patirtimi, reikalui esant vartoti gestus, paveikslėlius, daiktus, simbolius. Daugiau vaizdinių

priemonių. Pasakoti apie žmonių santykius, emocijas, perteikti gyvenimiškų įvykių esmę, jų tarpusavio priklausomybę, atskleisti socialines taisykles. Nuolat bendrauti, nepalikti Aspergerio sindromą turinčių vaikų nuošalyje.

1.2.5. Ribotos veiklos ir obsesinių pomėgių įveikimo būdai

Žvelgiant į Aspergerio sindromo slegiamų žmonių vaikystę, išryškėja, kad jie beveik visada vienišiai. Žiūrėdami į kitus vaikus žaidimų aikštelėje, jie dažniausiai nežino, kaip su jais bendrauti. Jie žaidžia vieni, daugiausia konstrukcinius žaidimus (kubeliais, konstruktoriais), išmokę skaityti, domisi enciklopedijomis, žodynais. Išryškėja obsesinis arba labai stiprus susidomėjimas siauromis temomis, pavyzdžiui, noras surinkti visus atvirukus su gamtos vaizdais, įvairių rūšių akmenų kolekcionavimas, kišenėje nešiotis visų autobuso bilietėlių pavyzdžius ir pan. Pagal savo logiką vaikas susitvarko savo daiktus ir tos tvarkos niekam neleidžia pakeisti. Kad ir nežymūs aplinkos, veiklos nuoseklumo pokyčiai Aspergerio sindromą turintį vaiką erzina, išveda iš pusiausvyros. Nukrypimai nuo rutinos gali smarkiai pabloginti vaiko elgesį ir pasiekimus. Todėl taip svarbus yra vaiko ugdymui struktūruotos aplinkos sudarymas. Struktūruota aplinka – tai tinkama ir kiek įmanoma pastovesnė darbo vieta, laikas, veikla. Vaikai daug geriau jaučiasi užsiimdami jau žinoma įprasta veikla įprastoje aplinkoje. Mokyti ko nors naujo reikėtų pamažu, palaipsniui (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004). Tyrimai rodo, kad labai svarbią reikšmę ir naudą turi veiklos planai ir tvarkaraščiai. Pagal kiekvieno ugdomo vaiko poreikius ir gebėjimus tvarkaraščiai gali būti surašomi žodžiais, sudaromi paveikslėlių, nuotraukų, piktogramų ar simbolių forma. Juose fiksuojami įvairūs pasikeitimai (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002, Simpson, Otten, 2005). Struktūruota aplinka – tai ir įprastai išdėstyti, sugrupuoti objektai pagal tam tikrą pavyzdį ir dėsnius: mokymo priemonės, darbo įrankiai išdėliojami ta pačia tvarka, o užduotys atliekamos tokiu pat nuoseklumu. Tokia tvarka vaikui padeda žinoti, ką jis darys, kur dirbs, kiek laiko tam skirs ir kas bus po to. Jis jaučiasi saugus, pasitikintis savo jėgomis. Pasiekimai modifikuoja jo elgesį, charakterį, nes *patirtis gali formuoti smegenis* (Doidge, 2012).

Aspergerio sindromą turinčiam vaikui sunkumai kyla struktūriškai neapibrėžtose ir nenuspėjamosiose situacijose, kai svarbu tarpusavio santykiai, socialinis jautrumas ir abipusis bendravimas. Veiksmingais mokymo planais ir metodais koreguojami siauri interesai, skatinamas visuomeniškumas (Baron-Cohen, 2011). Labai reikšminga visos ugdymo programos dalis yra išmokyti vaikus tenkinti būtinus poreikius: valgyti, praustis, susitvarkyti tualete, valyti dantis, šukuotis, apsirengti, nusirengti ir pan. (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002).

Aspergerio sindromą turinčių vaikų nerimui, obsesiniams potraukiams, manijoms šalinti siūloma pokalbių terapija. Nuolat ir tikslingai sukauptas dėmesys, bandymas susikoncentruoti ties kuo nors kitu, pvz., malonia veikla, padeda ne tiek atsikratyti blogų įpročių, kiek pakeisti juos geresniais. Veiksmingas yra draudimas AS turinčiam vaikui daryti tai, ką jam *liepia* jo manija. Pvz., atsispirti vidiniam poreikiui nuolat plautis rankas, padės patarimas pasakyti: *Mano rankos nėra purvinos, jos yra švarios*. Siekiant atsikratyti blogų potraukių, pokalbių terapija padeda ne nuvartyti šalin jausmus, bet neleisti tiems jausmams vadovauti veiksmams, elgesiui. Kuo mažiau leidžiama jiems reikštis, tuo mažiau norima juos išgyventi, ir atvirkščiai.

Apibendrinant galima teigti, kad Aspergerio sindromą turintys vaikai nemoka planuoti savo veiklos, todėl labai svarbu ugdymo procese struktūruotos aplinkos sudarymas – dienos ritmas, tvarkaraščiai ir planai. Parenkant veiksmingus mokymo metodus, šiomis sąlygomis lavinamos vaikų pažinimo funkcijos, modifikuojamas elgesys, vaikas rengiamas savarankiškai tvarkytis ir gyventi.

1.3. Tėvų, auginančių Aspergerio sindromą turinčius vaikus, vaidmuo ugdymo(si) procese

Požiūris į šeimą, auginančią Aspergerio sindromą turintį vaiką, pamažu keičiasi. Iki 1980 m. buvo manoma, kad šeimai vaikas, turintis negalia, daro žalą, net gėdą, o jo negalia turi rūpintis tik gydytojas, kuris geriausiai žino, kas vaikui yra, kaip jį reikia gydyti ir kokia bus jo ateitis (Žukauskienė, 2001). Kita nuomonė buvo tokia, kad tėvai su vaiko negalia susiję tiek, kiek gali jai skirti pinigų (Hecimovic, Gregory, 2005). Vyravo specialistų nuomonė, kad autizmo sindromą turinčio vaiko gydymo poreikiai tokie dideli, kad tėvai nepajėgūs tai įveikti, todėl vaiką reikia atiduoti specialistų globai.

Paskutiniame XX a. dešimtmetyje intensyviau pradėjus tyrinėti autizmo spektro sutrikimus, ėmė keistis požiūris į šeimos vaidmenį ugdant tokį vaiką. Pripažinta, kad tėvai ir kiti šeimos nariai yra būtiniausi dalyviai auginant vaiką, turintį autizmo sindromą, ir jie šalia neigiamo gauna ir teigiamą poveikį, bet svarbu nesusitelkti ties negatyvia įtaka (Ališauskienė, Gudonis, Mikulėnaitė, Petrulytė, Radzevičienė, 2003, Ruškus, Gerulaitis, Vaitkevičienė, 2004). Asmenų su negalia ugdymo įstatyme šeima įgaliota dalyvauti sprendimų ugdymo klausimais priėmimo procese.

Pripažinta, kad neįgalūs vaikai, tame tarpe ir turintys autizmo sindromą, geriausiai auga šeimoje. Specialistai turi dirbti su visa šeima, nes tėvai geriausiai pažįsta savo vaikus ir žino, ko jiems reikia (Žukauskienė, 2001). Specialiosios tarnybos turėtų rūpintis kiek įmanoma

palaikyti šeimos tvirtybę, dalytis atsakomybe, skatinti profesionaliais metodais tėvų aktyvesnį bendradarbiavimą vaikų auklėjime ir ugdyme.

Daugelis valstybių siūlo įvairias finansines pagalbos formas, adekvačias atliekamų paslaugų, reikalingų ugdant vaikus su autizmo sindromu įkainiams (Notbohm, 2005). Anglijoje tėvams, auginantiems vaiką, turintį autizmo sindromą, suteikiama galimybė į trumpalaikę auklę.

Aspergerio sindromą turinčiam vaikui tėvų vaidmuo panašus į normalios raidos vaiko tėvų vaidmenį, tik daug svarbesnis. Tėvai atlieka tokius pat darbus: išrenka ugdymo(si) įstaigą, dalyvauja mokymosi programų parinkime, planuoja laisvalaikį, popamokinius užsiėmimus ir kt. Tėvai stengiasi suprasti, ką vaikas mokosi, padidinti jo domėjimąsi, įvertinant jo temą ar dalyką. Pokalbiuose su vaikais tėvai gali atlikti tokią funkciją, kurią galima pavadinti vaikų raidos mikrostimuliacija. Tai reiškia, kad į vaiko klausimą atsako tuoj pat, kol jis susidomėjęs, atsako plačiai, pateikdami daugiau su tuo klausimu susijusių dalykų. Aspergerio sindromą turintys vaikai gali neparodyti tokio didelio smalsumo juos supančiai aplinkai. Sumanūs tėvai gali savo vaiką *sugundyti*, paakinti iš stebėjimo pereiti prie mokymo, aptarimo. Svarbu pastebėti vaiko reakciją, jo susidomėjimą ir nepaversti pokalbio ilgu ir nuobodžiu kalbėjimu. Tokios mikrostimuliacijos vaidmuo gali būti labai svarbus, nes tai proga duoti vaikui pamoką apie jį supantį pasaulį. Didinti vaiko susidomėjimą šiuo pasauliu yra žymiai vertingiau negu šito gauti pamokoje (Nikolskaja, Baenskaja, Libling, Kostin, Vedenina, Aršatskis ir kt., 2005).

Viena svarbiausių paramų yra tėvų švietimo programos. Jų tikslas – aprūpinti tėvus informacija ir suteikti įgūdžių, padedančių namie bendrauti prižiūrint ir ugdant vaiką (Koegel ir kt., 2003, Hecimovic, Gregory, 2005). Svarbu nepamiršti ir neoficialios tėvų–vaikų mokomosios sąveikos (meilumas, pajuokavimai ir pan.). Svarbu tėvams pateikti teisingą informaciją ne tik apie vaiko sutrikimą – autizmo sindromą, bet ir apie galimą bendravimo paramą – su specialistais, panašių problemų turinčiomis šeimomis, informaciją apie šeimos teises, viešuosius įstatymus ir t. t.

Taigi šeima – pati geriausia terpė augti vaikams. Auginančiai autizmo sindromą turintį vaiką šeimai reikalinga parama – psichologinė, materialinė, šviečiamoji. Tėvai yra svarbiausia komanda, ugdančios Aspergerio sindromą turintį vaiką, grandis. Jie yra savo vaiko socialinės ir moralinės raidos plėtojimo globėjai, sukuria savo taisykles, nustato ribas, pagiria už vaiko pasiekimus.

Apibendrinant literatūros analizę, galima teigti, kad neaiškių priežasčių įvairiapusis raidos sutrikimas – autizmas – pasireiškia socialinės sąveikos, verbalinio ir neverbalinio bendravimo, vaizduotės sutrikimų, pabrėžtinai ribotos veiklos ir kitais požymiais. Ugdant autizmo sindromo paliestą vaiką ir mokant jį prisitaikyti prie gyvenimo, pirmiausia visapusiškai

įvertinus vaiko veiklą ir elgesį, svarbiausias vaidmuo tenka ugdymui, derinant medicininės, psichologinės, pedagoginės ir darbo su tėvais kryptis. Sudarant individualizuotas programas, struktūruojant aplinką, parenkant veiksmingiausias ugdymo(si) metodus, svarbus vaidmuo tenka tėvams, šeimai. Remiantis vaiko patirtimi, ugdymo procese lavinamos jo pažinimo funkcijos, modifikuojamas elgesys, vaikas rengiamas savarankiškai tvarkytis ir gyventi.

2 skyrius. ASPERGERIO SINDROMĄ TURINČIO VAIKO UGDYMAS(IS)

2.1. Tyrimo metodologija

Tyrimas buvo atliekamas, siekiant atskleisti Aspergerio sindromą turinčio vaiko kaitą ugdymo(si) procese bei atsakyti į iškeltą tikslą ir uždavinius. Norint išsamiau atskleisti esmę, pasirinkta atlikti kokybinį tyrimą, kuris yra lankstus, nes orientuotas į interpretaciją, o ne į matavimus, atkreipia dėmesį į situacijos ir elgesio ryšį, kuris daro didžiausią įtaką patirties formavimui. Pasirinktas tyrimas yra aprašomojo pobūdžio.

Šis tyrimas – apie vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymą namuose ir įvairiose ugdymo įstaigose (darželyje, bendrojo lavinimo mokykloje), kilusias problemas, jų sprendimui taikytus būdus, vaiko ugdymo(si) kaitą iki 16 metų.

Norint išsiaiškinti ypatingus poreikius, priežastinius-pasekminius ryšius, asociacijas, suvokimą ir kitus parametrus, kuriuos kiekybiniais tyrimais išsiaiškinti sudėtinga, rekomenduojama pasirinkti kokybinį tyrimą (Kardelis, 2002). Kokybinis tyrimas ypač tinkamas tuo atveju, kai nedaug žinoma apie egzistuojančią problemą, jis lemia platesnį problemos išskirtinumo laipsnį.

Kokybinį tyrimą Kardelis (2002) apibūdina kaip sistemingą, nestructūruotą atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą. Bendriausia sociologine prasme, kokybiniai tyrimo metodai reiškia tokį kokybinės analizės tyrimo ir jo rezultatų išraiškos pobūdį, kuriame pagrindinis akcentas daromas remiantis teorinės sociologijos, tradicinės filosofijos, logikos priemonėmis, jų kategorijų ir sąvokų aparatu, istoriniu palyginimu, individualaus stebėjimo, apklausos, intuicijos, oficialių ir asmeninių dokumentų panaudojimo patirtimi, publicistinių ir meninių teiginių, išvadų ir rekomendacijų palyginimo būdais (Kaffemanienė, 2006).

Kardelis (2002) nurodo vieną iš labiausiai paplitusių kokybinio tyrimų metodų – gyvenimo istorijų arba biografinį metodą. Tai asmeninio dokumento analizės metodas, kai

problemos sprendimui surenkama ir apibendrinama informacija apie asmens dalyvavimą socialiniuose įvykiuose, nustatant ryšius su tai įvykiais.

Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) kaitai išsamiausiai atskleisti tinka taikyti pasakojimą, logiškai struktūruotą įvykių seka, kuria apibūdinami tam tikri faktai, įvykiai, aplinkybės ir kt. Šis pasakojimas, paremtas prielaida, kad žmonės apibūdina socialinę tikrovę pasakojimo apie išgyventus įvykius forma, vadinamas naratyvu. Naratyvo strategija padeda atskleisti tai, ko neįmanoma atlikti kitokių strategijų pagalba – pažvelgti į socialinius įvykius ir procesus iš vidaus, apibūdinti dalyvių patirtį (Bitinas, Ruškus, Žydžiūnaitė, 2008).

Šio darbo tikslas – atskleisti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) pokyčius iki 16 metų.

Tyrimo duomenims patikslinti buvo pasirinktas vienas iš svarbiausių kokybinio tyrimo duomenų rinkimo būdų – pusiau struktūruotas interviu, kuris suteikia platesnes galimybes išsamiau pažinti tiriamąjį asmenį. Visa informacija yra gaunama kryptingu, tiesioginiu žodiniu bendravimu.

Literatūros šaltinių analizė padėjo išsamiau pažinti Aspergerio sindromą turinčių vaikų sutrikimų savitumus, jų ugdymo(si) ypatumus. Atvejo analizė leido atskleisti vaiko ugdymo(si) išskirtinumą, padėjo įvertinti socialinės aplinkos ir nuolatinio dėmesio vaiko ugdymui(si) poveikį.

Tyrimo etapai:

1. Studijuojama atitinkama mokslinė literatūra ir ja remiantis formuluojama darbo strategija, numatomi svarbiausi uždaviniai, kuriama tyrimo metodika.
2. Renkami faktai apie tiriamojo išgyventus socialinius įvykius, atliekama psichologinio ir pedagoginio poveikio jo ugdymo(si) kaitai analizė.
3. Tyrimo rezultatų apibendrinimas. Gauti rezultatai lyginami, grupuojami, aprašomi.

2.2. Respondentai

Tyrimo dalyvavo Aspergerio sindromą turintis šešiolikmetis berniukas. Imtį sudaro berniuko mama, pedagogai, mokantys berniuką. Atliekant tyrimą, buvo laikomasi etikos principų. Tyrimas buvo vykdomas iš anksto susitarus ir suderinus laiką su mokytojais.

Dėl kiekvieno pokalbio buvo tariamasi iš anksto ir su kiekvienu tyrimo dalyviu asmeniškai, trumpai pristatant savo tiriamą temą. Pašnekovams sutikus, buvo smulkiau paaiškinamas tyrimas, jo tikslas, pabrėžiama, kad bus užtikrintas visiškasis kiekvieno dalyvio konfidencialumas (pakeisti vardai). Tyrimo dalyviai sutiko su pasiūlymu. Interviu pokalbiui iš pat pradžių sutiko 13 pedagogų. Dėl pokalbio laiko buvo susitarta iš karto. Dieną prieš pokalbį

dar kartą buvo pasitikslinta susitikimo data, laikas ir vieta. Iš 13 pedagogų, sutikusių dalyvauti pokalbyje, 3 atsisakė dėl asmeninių priežasčių.

Tyrimo metu buvo apklausta 10 respondentų nuo 27 iki 63 metų amžiaus. Su respondentais interviu buvo vedamas mokykloje. Interviu vyko dalyvaujant tik tyrėjai ir tyrimo dalyviui. Retkarčiais pokalbis buvo sutrikdomas telefono skambučių. Kiekvienas interviu truko nuo 10 iki 20 minučių, priklausomai nuo respondento kalbėjimo tempo, pakartotinai užduodamų klausimų, pokalbio metu daromų pauzių bei trukdžių.

Respondentai:

Milda – 44 metai, pedagoginio darbo stažas – 21 metai, kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė. Mokinį moko 4 metus (žr. 1 priedą).

Rita – 29 metai, pedagoginio darbo stažas – 4 metai, kvalifikacinė kategorija – mokytoja. Mokinį moko 2 metus (žr. 2 priedą).

Irma – 52 metai, pedagoginio darbo stažas – 29 metai, kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė. Mokinį moko 4 metus (žr. 3 priedą).

Vita – 31 metai, pedagoginio darbo stažas – 6 metai, kvalifikacinė kategorija – mokytoja. Mokinį moko 2 metus (žr. 4 priedą).

Birutė – 57 metai, pedagoginio darbo stažas – 33 metai, kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė. Mokinį moko 4 metus (žr. 5 priedą).

Saulė – 38 metai, pedagoginio darbo stažas – 15 metų, kvalifikacinė kategorija – vyresnioji mokytoja. Mokinį moko 3 metus (žr. 6 priedą).

Dalia – 63 metai, pedagoginio darbo stažas – 40 metų, kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė. Mokinį moko pirmus metus (žr. 7 priedą).

Audra – 46 metai, pedagoginio darbo stažas – 23 metai, kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė. Mokinį moko pirmus metus (žr. 8 priedą).

Eglė – 35 metai, pedagoginio darbo stažas – 11 metų, kvalifikacinė kategorija – vyresnioji mokytoja. Mokinį moko pirmus metus (žr. 9 priedą).

Jolanta – 27 metai, pedagoginio darbo stažas – 3 metai, kvalifikacinė kategorija – mokytoja. Mokinį moko pirmus metus (žr. 10 priedą).

2.3. Tiriamojo apibūdinimas

Tiriamasis – Mindaugas (berniuko, jo šeimos narių, mokytojų, minimų tyrime, vardai pakeisti), kurio kūdikystėje ir vaikystėje pasireiškusio atipiško elgesio ypatumai nebuvo tiksliai įvardyti (diagnozuoti).

Mindaugas – pirmas ir vienintelis vaikas šeimoje, tėvo neteko būdamas 1,5 metų amžiaus. Naujagimio svoris 3,760 kg, ūgis 51 cm. Pagal Apgar skalę buvo įvertintas 9/10 balų. Motinos pienu maitintas iki 4 mėnesių. Kūdikystėje ypač patiko košės, sriubos, tai pagal amžių ir buvo tinkamiausias maistas. Labai sunkiai pratinosi prie *kieto* maisto: duonos, kepsnio ir vaisių bei daržovių. Sumuštinio su sūriu paragauti buvo įkalbėtas tik 7 m. amžiaus, o su mėsa ar dešra paragauti niekada iki šiol nepavyko įkalbėti. Ir vėlesniame amžiuje liko išrankus maistui, prisirišęs prie įprastų košių, sriubos ir bulvių, visiškai netoleruojantis maisto racione naujovių. Mindaugas kūdikystės periodu pasižymėjo dideliu dirglumu, irzlumu. Dažnai būdavo įsitempęs, klykdavo, ir nepavykdavo išsiaiškinti, kodėl, o gydytojai priežasties taip pat nerado. Kūdikui buvo būdingas didelis jautrumas taktiliniams prisilietimams: rankutę, palietusią švelnią užuolaidą, atitraukė tarsi nudegintą ir sukliko.

Berniuko ankstyvoji raida nesiskyrė nuo įprastinės. Dviejų mėnesių šypsojosi, bendravo kalbinamas, domėjosi žaisliukais, agavo, 7 mėn. ėmė tarti: te-te-te, ma-ma-ma, gu-gu-gu, ka-ka-ka, 8 mėn. sėdėjo, 9 mėn. ėmė ropoti, bet nebuvo judrus, 1 metų pradėjo vaikščioti. Berniukui pradėjus vaikščioti, išryškėjo bendrosios motorikos nesklandumai – suskaudo čiurnos sąnariai, o tai labai apribojo vaiko judėjimo galimybes. Ieškodami šio negalavimo priežasčių, gydytojai ištyrė ir nusiuntė pas ART specialistą. Buvo diagnozuota gimdymo trauma, dešinės pusės raumenų hipertonusas. Rekomenduota mankšta ir masažas. Nurodyta, kad joks specialus gydymas nereikalingas – vaikas negalavimus išaugs, bet turi daugiau judėti pats. Nerangumas, kojų nejudrumas, kūno judesių prasta koordinacija išliko ilgą laiką.

Žaisdamas Mindaugas labiausiai mėgo statyti statinius iš kaladėlių, dėlionės iš spalvotų paveikslėlių, konstruoti. Naują mašinėlę ar lėktuviuką pirmiausia apžiūrėdavo ir būtinai imdavo ardyti. Penktais–šeštais savo gyvenimo metais ėmė rinkti stiklinius butelius. Nuo šio pomėgio nesidavė atkalbamas, nors tų butelių pridėjo pilną balkoną ir pusę kambario. Pomėgis tapo įkyrus. Kartą butelio paimti negalėjo, nes šis gulėjo numestas važiuojamoje gatvės dalyje. Visą vakarą dejavo: *ak kodėl nepaėmėm! Reikėjo kaip nors...* Kitą ir trečią dieną vis graužėsi, kartojo, *kodėl nepaėmėm, ak kodėl...* Turėjo savo surinktų žaislų – akmenėlių, sagų, buteliukų – pedantiškai sudėliotų, ir savo tvarkos niekam neleisdavo pakeisti. Mėgo dalyvauti buitiniuose darbuose, ypač virtuvėje.

Niekada berniukas nepasigedo draugų, nemėgo vaidmeninių žaidimų, nors stengtasi į juos įtraukti. Kieme smėlio dėžėje žaidė atsiskyres, vienas, nekreipdamas dėmesio į čia pat žaidžiančius kitus vaikus. Bandančius prieiti, pasidomėti jo žaidimu, pasikeisti kastuvėliu ar kitu įrankiu, Mindaugas stūmė tolyn nuo savęs, niekada nesidomėjo, ką kiti vaikučiai stato ar kasa. Triratuku važinėjo taip pat vienas, atskirai nuo kitų, neturėjo jokio noro lenktyniauti, niekada nenorėjo dalintis arba apsikeisti žaislais su kitais. Saugiai jautėsi žaisdamas vienas, kai

netoliese buvo mama arba močiutė. Be jų nenorėjo eiti į kiemą, nesijautė saugus. Užkalbintas suaugusiųjų, nors jam ir nepažįstamų, noriai atsakinėjo į klausimus. Mindaugas dažnai sulaukdavo komentarų, būdavo pavadinamas protingu, subrendusiu ne pagal metus, kalbančiu kaip mažas senukas, nors jam ketveri–penkeri metai. Nuėjus į svečius, berniukas nenorėjo ir nebandė bendrauti su ten esančiais bendraamžiais pažįstamais vaikais, o paskatinus kontaktas buvo trumpas, be tęsinio. Jis šliejosi prie suaugusiųjų, dažnai nemandagiai įsiterpdamas į jų pokalbį – išsakydamas jam rūpinimą dalyką. Visada vengė akių kontakto.

Apibendrinant kūdikystėje ir vaikystėje pastebėtus Mindaugo elgesio ypatumus, galima išvardinti tokius jam būdingus ankstyvuosius bruožus:

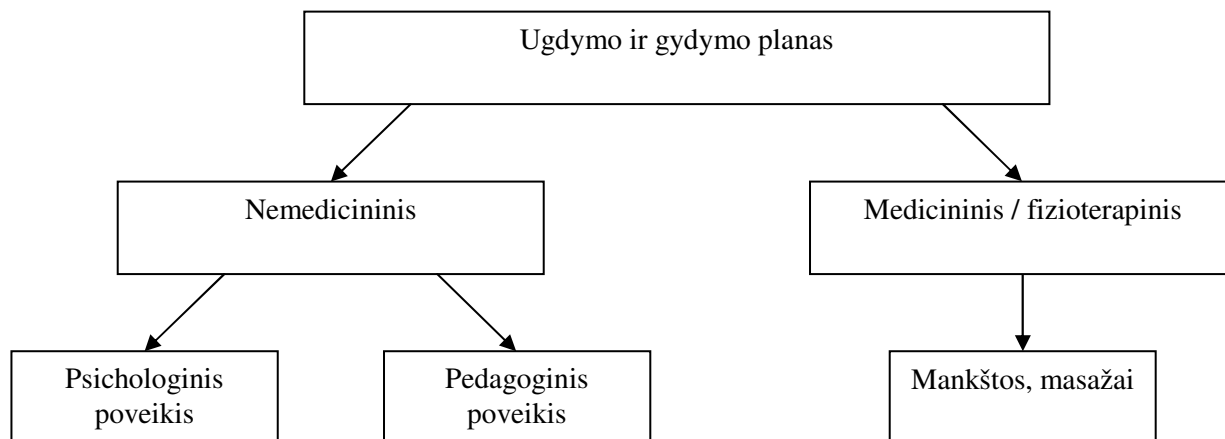
- Bendraudamas su žmonėmis, vengia akių kontakto;
- Negeba žaisti vaidmeninių žaidimų;
- Labai retais atvejais vaiko emocinės reakcijos yra neadekvataus pobūdžio, nesusijusios su situacija (juokas, mimika);
- Kūno judesių nerangumas, prasta koordinacija;
- Priešinasi rutinos pasikeitimams, stengiasi tęsti ankstesnę veiklą, sunku atitraukti jo dėmesį; nežinomos vietos ir situacijų baimė; perdėtas dėmesys detalėms;
- Labai lėtas, *tingus*;
- Nesidomi bendraamžiais, jų vengia, net bijo;
- Neturi draugų (draugo) ir jų nepageidauja;
- Stiprus obsesinių pomėgių potraukis.

2.4. Aspergerio sindromą turinčio berniuko ugdymo(si) programa

Iš visų ugdymo programų, taikomų įvairiose šalyse, labiausiai žinoma, mokliškai iširta ir dokumentiškai pagrįsta programa yra taikomoji elgesio analizė – ABA. Ši programa reikalauja didelių finansinių išteklių, todėl Lietuvoje dauguma tėvų, auginančių vaikus, turinčius autizmo sindromą, patys kuria ir taiko programas ir terapijas, turinčias kelių pripažintų programų pagrindinių elementų, tinkančių konkrečiam vaikui. Tiriamam berniukui ugdyti taip pat taikyti įvairių metodų deriniai:

- Iš taikomosios elgesio analizės (ABA) pritaikytas individualus darbas pagal vaiko poreikius ir galimybes.
- Aplinkos struktūravimas, vizualinių priemonių naudojimas (iš TEACCH terapijos).
- Gray išplėtotas socialinių pasakojimų metodas.

Veiksmingiausių programų pagrindinis bruožas (Durand, 2005, Zager, Shamow, 2005 ir kt.) yra individualaus vaiko elgesio ir raidos tobulinimas. Atsižvelgiant į vaiko asmenines savybes ir teorinės literatūros rekomendacijas, taikytinas įprastas gydymo ir ugdymo planas (žr. 1 paveikslą).

1 pav. Individualus berniuko ugdymo ir gydymo planas

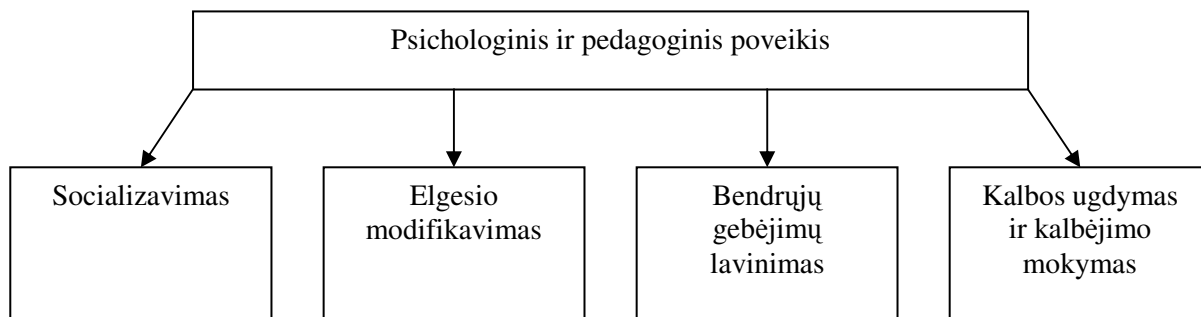
Aspergerio sindromą turinčio berniuko ugdymo(si) programa leidžia susidaryti nuomonę apie ugdymo modelį, struktūrą.

2.4.1. Psichologinių ir pedagoginių ugdymo sistemų taikymas ir jų poveikis ikimokyklinio amžiaus vaikui

Psichologinės ir pedagoginės priemonės tarpusavyje glaudžiai susijusios ir susipynusios. Sunku išskirti, kur taikoma vaikui pedagoginė, kur psichologinė pagalba. Dažniausiai taikomos abi vienu metu. Psichologinis poveikis labiau apima vaiko tyrimą ir įvertinimą bei socializavimą ir elgesio modifikavimą. Pedagoginis poveikis taip pat nukreiptas į socialinių įgūdžių sudarymą ir elgesio keitimą, į vaiko kognityvinių gebėjimų lavinimą, bendravimo, kalbos ugdymą, kalbėjimo mokymą.

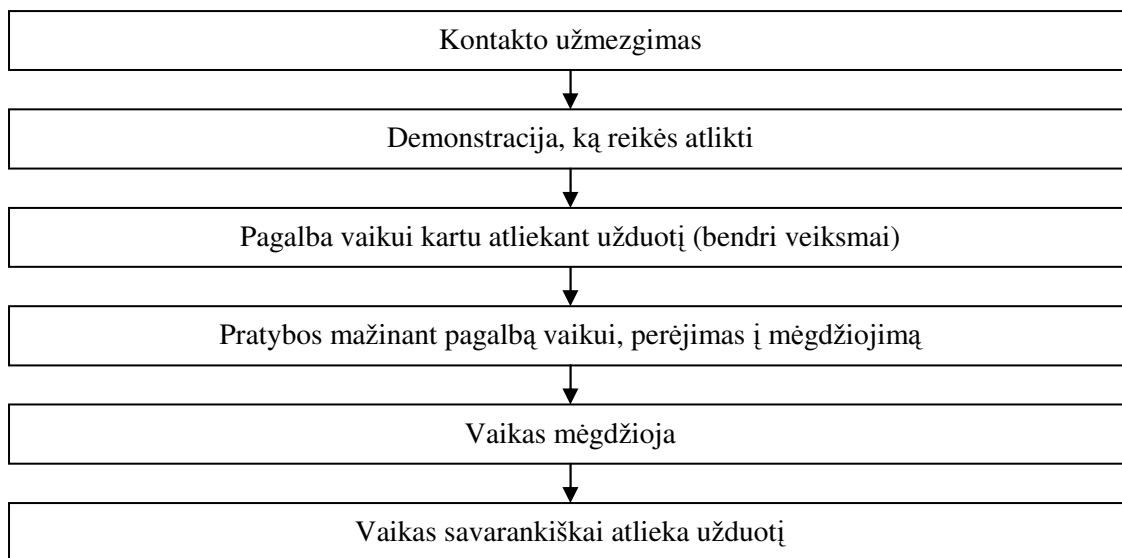
Pasaulyje pripažintų ir taikomų vaikams, turintiems Aspergerio sindromą, programų pagrindinis bruožas yra tam tikros struktūros, apimančios aplinką, laiką, veiklą, sudarymas. Griežtas ir pastovus dienos režimas padeda vaikams kuo geriau ir savarankiškiau orientuotis aplinkoje (Mikulėnaitė, Ulevičiūtė, 2004). Vaikas įpranta žinoti, kur ir ką jis darys konkrečiu momentu, kokia bus veiklos seka. Tai lavina jo planavimo įgūdžius, slopina įtampą, nerimą. Atsipalaidavęs vaikas labiausiai geba priimti naujus reikalavimus, kurie padeda tinkamo

elgesio modifikavimui. Šio tikslo siekiama per socializavimo procesus. Teikiant vaikui pagalbą, sudaryta tokia ugdymo schema (žr. 2 paveikslą).

2 pav. Psichologinio ir pedagoginio poveikio sistema, ugdant Aspergerio sindromą turintį vaiką

Socialinis bendravimas, bendradarbiavimas su berniuku, jo pagyrimas už kiekvieną teisingą veiksmą, paskatinimas, moko jį džiaugtis pasiekimais ne vienam pačiam, o kartu su kitais, ir skatina naujiems potyriams. Socialinio uždarmo mažinimas prasideda nuo kontakto užmezgimo, pirmiausia, akių kontakto (žr. 3 paveikslą).

3 pav. Pagrindiniai etapai ugdymo tikslui pasiekti

Vaikystėje žaidžiant berniukas buvo pratinamas pirmiausia *susipažinti* su žaidimo objektais – žaislais: pažiūrėti į kiekvieną, pasisveikinti. Analogiškas procesas su žmonėmis sekėsi žymiai sunkiau: akių kontaktas buvo trumpas, akys greit nusukamos, tarsi susigėdus, nusikaltus. Pratinant žaisti su kitais vaikais, nuolat kartojant galimus pokalbio žodžius, paverčiant tai rutina, prijungiant dar vieną žodį ar pasunkinant posakį, vaikas neišvedamas iš pusiausvyros, po truputį mokėsi priimti kažką naujo (pasakyti vardą, ką veikė, ką turi, paklausti

vardo, nurodyti tvarką: dabar tavo eilė, dabar mano eilė ir pan.). Pvz.: *Mano vardas Mindaugas. O koks tavo vardas? Ką veiki? Kur važiuoji dviračiu? Palauk, dabar aš važiuosiu.* Vaiko raidai svarbūs vaidmeniniai žaidimai, kurie pasižymi lankstumu ir skatina vaiko kūrybiškumą bei socialinius įgūdžius (Brėdikytė, 2005).

Siekiant lavinti bendrąją motoriką ir koordinaciją, išlaikyti pusiausvyrą, mankštinti kojas padėjo tokie pratimai, kaip ėjimas suoliuku, stovėjimas ant vienos kojos, vaikščiojimas basomis po žolę, akmenuotu takeliu, važiavimas dviratuku, batų raištelių rišimas, atrišimas ir pan. Šių pratimų Mindaugas ypatingai nemėgo, kaip ir judrių žaidimų su vaikais. Labai skatinamas ir giriamas, nors ir neparodydamas didelės iniciatyvos, atlikdavo savo užduotis, bet būtinai stebint mamai.

Labai svarbus socializacijos etapas buvo Mindaugo integravimas į darželį. Vaikui buvo 3,5 metų. Pasirinktas šalia namų esantis bendro lavinimo darželis, kuriame berniukas turėjo galimybę matyti vaikų elgesio ir bendravimo modelį, pasijusti vaikų bendruomenės nariu (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Pirmasis bandymas integruoti Mindaugą į bendrojo ugdymo įstaigą (darželį)

Pakopos	Ko tikėtasi, integruojant Mindaugą į darželį	Kaip pavyko įgyvendinti lūkesčius
Susipažinimas su aplinka, jos stebėjimas	Supažindinti darželio pedagoginį personalą su vaiko individualiomis savybėmis, galimomis problemomis ir jų sprendimais.	Pokalbiai vyko geranoriškai, darželio pedagogai drąsino motiną ir užtikrino, kad vaikui bus gerai.
	Siekiant palengvinti vaiko adaptaciją naujoje vietoje, susitarta darželyje praleisti tik keturias valandas. Kartu su mama vaikas susipažįsta su darželio aplinka, stebi ją.	Vaikas noriai apžiūrinėjo darželio aplinką, kartu su mama stebėjo vaikų veiklą, bet berniukas prie jų nesiartino, nekontaktavo net paragintas.
	Palankus auklėtojų elgesys priimant berniuką, jo padaršinimas įtraukiant į darželio veiklą.	Auklėtoja padaršino vaiką, kad greitai pripras, bus įdomu, tačiau vaiko reakcija tokia, tarsi jo tai neliestų.
Vaiko savarankiška veikla	Vaiką darželyje supažindinti su vaikų žaidimais, žaislais, dienotvarkė.	Vaikas nesiartina prie kitų vaikų, nesidomi jų veikla.
	Mėgdžiojimo būdu įsijungti į bendrą veiklą su vaikais ir pedagogais.	Nebendrauja su vaikais, net su pedagogais.
	Aktyviai dalyvauti bendruose žaidimuose su vaikais, grupės veikloje.	Nekalba, verkia.
Integraciją į grupę	Priprasti prie darželio dienotvarkės, pasijusti vaikų bendruomenės nariu.	Nenori eiti į darželį, verkia. Suserga. Neadekvatus reagavimas į aplinką. Integracija per 4 mėnesius nepavyko.

Integruojant vaiką į bendrojo ugdymo įstaigą, grupės vadovas ir kiti ten dirbantys ar susiję asmenys turi turėti šiek tiek pagrindinės informacijos apie vaiko sutrikimą ir individualumą (Sicile-Kira, 2004). Mindaugo darželyje auklėtojos žinių ir įgūdžių tvarkytis su vaiku, turinčiu Aspergerio sindromą, neturėjo. Sutiko priimti tą iš išorės labai normalų vaiką ir

ramino motiną, kad vaikas pripras, viskas seksis gerai. Tačiau sėkmingam integracijos procesui reikėjo nemažai norų ir pastangų iš auklėtojų, iš tėvų, iš darželio vadovų pusės. Adaptacijai palengvinti ir įtampai sumažinti – tiek grupės personalui, tiek pačiam vaikui – nutarta darželyje pabūti tik keturias valandas, pirmąją dieną kartu su mama. Berniukas be streso tą pirmąją dieną turėjo galimybę stebėti aplinką, susipažinti su auklėtoja, vaikais, apžiūrėti, ką vaikai veikia darželyje, kaip elgiasi. Mama su auklėtoja aptarė berniuko ypatumus, kylančias problemas, jų sprendimo būdus. Mindaugui kylantys sunkumai – bendravimo sferoje: jis nesugeba užmegzti su vaikais kontakto, ištraukti į grupinius žaidimus, jis prisirišęs prie mamos. Jo teigiamos savybės, galinčios padėti veikloje – noras bendrauti su suaugusiais, padėti jiems, atlikti pavestas užduotis. Problemos prasidėjo antrąją dieną darželyje, kai Mindaugas buvo paliktas vienas be mamos. Vietos keitimas yra iššūkis vaikams, turintiems Aspergerio sindromą (Sicile-Kira, 2004). Nors berniukas buvo supažindintas su nauja aplinka, bet ji labai skyrėsi nuo jam įprastos namų aplinkos. Vaikas patyrė didelį stresą: kaip ryte pasiliko stovintis ašarodamas, taip ir stovėjo visą pusdienį, nesikalbėjo, nevalgė, nesidavė įkalbamas žaisti nei su vaikais, nei vienas. Namų parvestas apsidžiaugė ir vis kartojo: *darželyje neįdomu, nėra kas veikti*. Tokia pat situacija pasikartojo ir kitą dieną, ir dar kitą. Mindaugas daug verkė, pradėjo skūstis pilvo skausmais, ėmė viduriuoti, vemti. Atsigavęs namuose, po savaitgalio vėl labai nenoriai ėjo vedamas į darželį, vėl sirgo. Ieškant problemos sprendimo, psichologas patarė ir toliau vaiką vesti į darželį. Vaiko nenoras esąs jo protestas, ir jis palaipsniui praeis. Vaikas patiria didelį stresą, bet turi išmokyti pasikeitimus išgyventi, pratintis prie jų, nes reikės eiti į mokyklą, dar vėliau iš vieno mokytojo pamokos į kito. Vaikas turi būti ruošiamas persikėlimui iš vienos aplinkos į kitą (Sicile-Kira, 2004).

Mindaugas prie darželio tvarkos ir reikalavimų pratinosi labai skausmingai, bet galutinai per 4 mėn. taip ir nepriprato. Pasidarė irzlus, liūdnas, dažnai verkė, žaidė vienas, nesusikaupęs, su vaikais nebendravo, buvo įsitempęs. Pilnaverčiai, kokybiški bendravimo įgūdžiai nebuvo ugdomi.

Po vasaros atostogų buvo pakeistas darželis. Jis taip pat netoli namų, kitoje kiemo pusėje. Pakeitus darželį, buvo laikomasi tos pačios veiklos struktūros (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Ko pasiekta, integravus Mindaugą į darželį

Pakopos	Ko tikėtasi, integruojant Mindaugą į darželį	Kaip pavyko įgyvendinti lūkesčius
Susipažinimas su aplinka, jos stebėjimas	Supažindinti darželio pedagoginį personalą su vaiko individualiomis savybėmis, galimomis problemomis ir jų sprendimais.	Pokalbiai įvyko geranoriškai, darželio pedagogai užtikrino, kad vaikas greitai pripras ir jausis saugus.
	Siekiant palengvinti vaiko adaptaciją naujoje vietoje, susitarta darželyje	Berniukas domisi darželio aplinka, lygina ją su anksčiau matyta. Po savaitės

Pakopos	Ko tikėtasi, integruojant Mindaugą į darželį	Kaip pavyko įgyvendinti lūkesčius
	praleisti tik keturias valandas. Kartu su mama vaikas susipažįsta su darželio aplinka, stebi ją.	Mindaugas liko vienas (be mamos) darželyje visą dieną.
	Palankus auklėtojų elgesys priimant berniuką, jo padaršinimas įtraukiant į darželio veiklą.	Mindaugas – auklėtojos pagalbininkas, padeda išdalinti vaikams priemonės. Noriai bendrauja su auklėtoja.
Vaiko savarankiška veikla	Vaiką darželyje supažindinti su vaikų žaidimais, žaislais, dienos tvarka.	Mindaugas stebi vaikus, bet su jais nebendrauja, žaidžia vienas.
	Mėgdžiojimo būdu įsijungti į bendrą veiklą su vaikais ir pedagogais.	Žaidžia vienas, atskirai nuo kitų vaikų. Bendrauja su auklėtoja, stengiasi jai padėti.
	Aktyviai dalyvauti bendruose žaidimuose su vaikais, grupės veikloje.	Susidomėjęs stebi vaikų žaidimus, bet pats lieka nuošalėje. Atlieka jam paskirtas užduotis grupės veikloje. Labiau mėgsta užduotis atlikti vienas.
Integracija į grupę	Priprasti prie darželio dienos tvarkės, pasijusti vaikų bendruomenės nariu.	Lanko darželį, kalba apie savo pareigas, padeda auklėtojoms organizuoti vaikų veiklą. Jaučiasi saugus. Nėra pilnaverčio bendravimo su bendraamžiais. Integracija pavyko dalinai.

Naujame darželyje vaikui buvo lengviau pritapti, nes čia jį nuo pat pirmos dienos apgaubė rūpesčiu ir supratimu. Jis galėjo visą dieną būti šalia auklėtojų. Tai buvo vyresnio amžiaus pedagogė, kurios jo neatstūmė, nevertė būtinai žaisti su vaikais, bet laikė jį savo padėjėju. Nors specialaus pasiruošimo bendrauti su Aspergerio sindromą turinčiu vaiku auklėtojos neturėjo, tačiau pedagoginė intuicija padėjo vaiką suprasti, sukurti tokią aplinką, kurioje berniukas būtų ramus, jaustųsi saugus, o tai yra pagrindinė sąlyga ugdymo procesui, elgesio formavimui. Mindaugas padėjo auklėtojoms drožti pieštukus, išdalinti reikalingas priemones vaikams, vynioti siūlus, dengti stalus, atlikti kitus darbus. Dabar jis nejautė įtampos, neliko nei pilvo skausmų, nei viduriavimo, vaikas darželyje valgė. Iniciatyvos įsijungti į vaikų žaidimus nerodė, bet, auklėtojų žodžiais, jis dalyvavo bendraamžių veikloje tarsi stebėtojas. Pasiiekimas buvo tai, kad jis nebevengė vaikų, nebeužsisklendė vienumoje, dalyvavo visuose savo grupės renginiuose tegu tik kaip stebėtojas, tačiau retkarčiais prikalbinamas įsijungė į bendrą veiklą.

Individualūs berniukui būdingi Aspergerio sindromo bruožai sušvelnėjo, jis lengviau prisitaikė prie besikeičiančių situacijų, ėmė labiau pasitikėti savimi, atrado džiaugsmą bendraudamas su auklėtojomis, vėliau pažindamas raides, sudėdamas iš jų žodžius. Mindaugas sunkiai mokėsi atsižvelgti į kitų vaikų interesus, ir bendradarbiavimo atvejai sekėsi sudėtingai, truko trumpai. Žaisdamas su kitais vaikais, berniukas diktavo būtinai savo sąlygas, kitiems nepitarus, Mindaugas greit pasitraukdavo iš žaidimo. Niekada nerodė pykčio ar agresijos, nors skrupulingai žiūrėjo taisyklių ir atkakliai perspėdavo, kas jų nesilaiko.

Mindaugo pažintinių procesų ypatumai ikimokykliniame amžiuje

Pažinimo sritis	Būdingi požymiai
Skonis	Mindaugas hiperjautrus maisto pokyčiams: racionas būtinai įprastas. Netoleruoja rūgštaus, keptos mėsos, daržovių mišrainės. Nelengva įkalbėti paragauti naujo patiekalo, vaisių. Iš uogų valgo tik avietes.
Uoslė	Berniukas užuodžia kvapus, išrankus jiems, ypač maisto kvapams. Aštrių kvapų nemėgsta, pvz., nepakenčia odekolono, jazminų kvapo.
Taktiliniai jutimai	Hiperjautrus švelnioms medžiagoms, ypač sintetinėms, pvz., rūbams, vandens temperatūros pokyčiams. Pvz., prieš prausdamasis ilgokai drąsinasi. Nenoriai imasi pratimų žaisti šiltu–šaltu vandeniu (rankomis, kojomis, visu kūnu), vaikščioti basas žole, smėliu.
Klausa	Berniukas girdi gerai. Jautriai reaguoja į triukšmą – darosi neramus.
Rega	Mato gerai. Regėjimo sutrikimų nepastebėta.
Mąstymas	Mindaugas pasižymi gebėjimu mąstyti. Lengvai palygina daiktus pagal nurodytus požymius, geba juos apibūdinti, sudaryti sudėtingas konstravimo figūras.
Atmintis	Berniuko atmintis gera. Jis greitai išmoka eilėraščius, prisimena seniai jam pasakytus žodžius, intonaciją. Greitai įsimena raides, aiškiai jas taria.
Dėmesingumas	Mindaugas geba sukaupti ir išlaikyti dėmesį. Jam sunkiau dėmesį skirstyti tuo pačiu metu keliems objektams, greitai perkelti iš vienos veiklos į kitą.

Mindaugas mėgo spalvinti knygeles, mokėsi tiksliai pagal kontūrus atskirti, kopijuoti raides, karpyti žirkėmis. Ypač patiko lipdyti iš plastilino, klijuoti paveikslukus, dėlioti dėlionės, konstruoti iš smulkių detalių, statyti įvairius statinius iš kaladėlių. Ši veikla lavino smulkiąją motoriką, vaiko vaizduotę, saviraišką, kūrybinius gebėjimus. Taip statydamas iš kaladėlių-abėcėlės, išmoko pažinti raides, vos vieną kitą kartą jas parodžius, nes gera Mindaugo atmintis. Jis atrado didelį džiaugsmą, atpažindamas jau žinomą raidę, ją tardamas. Mindaugo tartis nuo pat pradžių buvo aiški, kalba žodinga. Pvz., ketverių metų būdamas sakė: *Ko taip lekiate kaip į gaisrą?* Panašius posakius, žinoma, girdėdavo iš suaugusiųjų, tačiau sugebėjo juos tiksliai pritaikyti situacijai – skubėjome.

Sensorikos sutrikimus – skonio, kvapo, lytėjimo, regos hiperjautrumą – dauguma autizmo sindromą analizuojančių tyrėjų ir savo patirtį aprašančių autorių apibūdina kaip vieną pagrindinių autizmo ir Aspergerio sindromų bruožų. Mindaugui būdingiausias skonio ir lytėjimo hiperjautrumas. Jis nevalgo naujo, neragauto maisto, sunkiai prie jo pratinasi, net paragauti jį sunku įkalbėti. Visada jis raginamas pauostyti, paragauti įvairių skonių ir kvapų produktus, pojūčius pakomentuojant. Nemėgo vaikščioti berniukas basas nei ant žolės, nei ant smėlio – reikėjo nemažų pastangų įkalbėti tai daryti, lavinant kojų judrumą. Labai ilgai ruošėsi bristi į vandenį, nors šis nešaltas. Pvz., nuvažiavus prie jūros, Mindaugas nebrido į vandenį, o prašė: *Pašildyk vandenį!* Berniuką išmuša iš vėžių netikėti dirgikliai, todėl buvo pratinamas pamažu prisitaikyti, adaptuotis, žaidžiant šiltu–šaltu vandeniu rankomis, kojomis, vėliau aptaškant visą kūną. Ilgainiui įsidrąšinęs, sekdamas suaugusiais ir mėgdžiodamas kitus vaikus, nuo šešerių metų Mindaugas įprato maudytis jūroje ar ežere.

Kognityvinių gebėjimų lavinimo tikslas – ugdyti vaiko dėmesingumą, pažintinę veiklą – mąstymą, suvokimą, atmintį, pojūčius (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002). Mindaugo dėmesingumo gebėjimų trūkumas – lankstumo nebuvimas. Įsigilinęs į vienokią veiklą, sukaupęs dėmesį, labai sunkiai jį perkelia į kitą objektą ar veiklą. Ši požymį įveikti padeda veiklos struktūravimas: berniukas žino, kiek laiko skirti šitam užsiėmimui, kokia veikla jo laukia toliau. Svarbu ir vaiko emocionalus paskatinimas, priminimas.

Mąstymo gebėjimai buvo lavinami rūšiuojant daiktus žaidime pagal įvairius požymius (spalvą, dydį, formą), lyginant, nusakant daiktų panašumus ir skirtumus, suieškant arba įvardijant daiktą pagal nusakytus požymius. Šie pratimai nesukėlė berniukui sunkumų, buvo mėgstami ir dažnai žaidžiami. Patiko ir mozaikų, figūrų, kaladėlių, konstravimo žaidimai. Mindaugas sugebėjo sudėti sudėtingas dėliones iš daugybės detalių. Skaičius ir raides išmoko nepastebimai, be didelių sunkumų, tiesiog žaisdamas. Pamokytas sudėti iš raidžių žodžius, prieš mokyklą jau džiaugėsi perskaitydamas arba sudėdamas iš kaladėlių-abėcėlės žodžius.

Ilgesnių pratybų prireikė emocijų, mimikų, gestų ir kitų pojūčių išraiškos atpažinimo ir apibūdinimo mokymui. Iš pradžių buvo gilinamasi į paveikslėlius-veidukus, nusakant, kokia lūpų, akių, antakių padėtis: linksmo, liūdno, supykusio, nustebusio žmogaus ir t. t. (žr. 11 priedą). Vėliau buvo bandyta įvairios mimikos veidus nupiešti, veide detales – akis, lūpas, antakius – priklijuoti ir pan. Berniukas, žiūrėdamas į veidrodį, savo mimika bandė parodyti supykusį, linksmą, liūdną, susimąščiusį. Tokios pratybos buvo įžanga į kitų žmonių ir savo nuotaikos ir jausmų atpažinimo mokymą. Mindaugui trūko empatijos gebėjimo – gebėjimo suprasti ir gerbti kito žmogaus jausmus ir pažvelgti kito akimis. Empatiija yra pagrindinis socialinis gebėjimas, kai didžiausias dėmesys skiriamas santykiams su žmonėmis: mokomasi išklausti ir tinkamai užduoti tinkamus klausimus, atskirti kito asmens mintis ir veiksmus nuo savo paties požiūrio į jį ir reakcijos, būti atkakliems, o ne pasyviems arba piktiems. Taip mokomasi bendradarbiauti, spręsti konfliktus ir derėtis dėl kompromisų.

Apibendrinant galima teigti, kad ikimokykliniu periodu, pačiu intensyviausiu įvairiapusių vaiko gebėjimų vystymosi periodu, Mindaugas sėkmingai integruotas į įprastos raidos vaikų kolektyvą. Buvo išugdyti jo adaptacijos įgūdžiai įvairiems pokyčiams, pasitikėjimas savimi. Šiek tiek išlavėjo berniuko empatijos gebėjimai, jis mokėsi įsijausti į kitų žmonių poreikius, juos suprasti, kad galėtų su jais adekvačiai bendrauti, bendradarbiauti.

2.4.2. Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymas pradinės mokyklos periodu

Mindaugui pradėjus mokytis pradinėje mokykloje, atsižvelgiant į individualias jo elgesio ypatybes, buvo nustatytos pagrindinės jo ugdymo(si) ir gebėjimų ugdymo kryptys:

- Tolesnis fizinės sveikatos stiprinimas, aktyvinant fizines pratybas, siekiant nerangumo koregavimo;
- Tolesnis socialinės sąveikos ir elgesio modifikavimas;
- Tolesnis bendradarbiavimo įgūdžių ugdymas, draugystės su bendraamžiais skatinimas;
- Tolesnis lankstumo, rutininių įpročių, obsesinių pomėgių koregavimas.

Sėkmę mokykloje lemia ne tiek vaiko žinios ar ankstyvi skaitymo įgūdžiai, kiek emociniai ir socialiniai įgūdžiai: pasitikėjimas savimi, domėjimasis aplinka, žinojimas, kokio elgesio iš tavęs laukia kiti ir kaip susivaldyti, kai nori pasielgti netinkamai, gebėjimas laukti, laikytis nurodymų, kreiptis į mokytojus pagalbos, išreikšti savo poreikius ir sutarti su kitais vaikais (Goleman, 2001). Prie pradinės mokyklos aplinkos ir reikalavimų berniukas negreitai prisitaikė, sunkiai adaptavosi. Tai sužadino nervinį tiką, nors mokytojos reikalavimus suprato, dienvakare buvo konkreti ir aiški.

Pačios sunkiausios tapo kūno kultūros pamokos, nes kiti klasės draugai judrūs ir greiti, o Mindaugas lėtas, jo judesiams trūko koordinacijos – nepagauna greit kamuolio, netiksliai jį mėto, nesugeba greitai bėgioti. Jis negali atlikti kūlversčio, nes nepajėgia atitinkamai išriesti nugaros. Tačiau nerangumui įveikti kitų priemonių nėra – tik fizinės pratybos, mankštos. Todėl fizinio lavinimo pratyboms buvo būtina skirti kasdien daugiau laiko namuose. Neįstengdamas pasižymėti judriuose žaidimuose, Mindaugas susidomėjo šachmatais. Vienerius metus lankė miesto vaikų sporto mokyklos šachmatų sekcijos užsiėmimus, kol suprato, kad kreipiamas dėmesys ne į patį žaidimo procesą, o tik į rezultatus.

Pradinių klasių mokytoja, būdama sumani ir jautri pedagogė, Mindaugą priėmė tokį, koks jis buvo, bet taip pat laikė jį keistuoliu, *moksluiku*. Mokytoja kantriai mokė tinkamo elgesio: pamokos metu savo norus pareikšti tik pakėlus ranką, kalbėti tik mokytojai leidus, palaukti savo eilės ir t. t. Tokios tvarkos laikytis Mindaugas pratinosi ilgai pirmoje ir antroje klasėse. Teigiamas emocijas berniukui teikė mokytojos pagyrimai apie gerai atliktas užduotis, aiškia tartį, pastangas aktyviai dalyvauti pamokos veikloje. Mindaugo akademiniai pasiekimai buvo tiesiog puikūs. Jis noriai dalyvavo visose mokykloje rengiamose olimpiadose, konkursuose. Turėjo segtuvą, kuriame kaupė visus pagyrimo raštus, ir jais didžiavosi. Berniukas miesto raiškiojo skaitymo konkurse užėmė 3-ią vietą. Dėl aiškios ir taisyklingos tarties Mindaugui buvo pasiūlyta mieste vesti vaikų renginius, bet tai jį gąsdino, ir jis nesutiko.

Per pertraukas Mindaugas, jeigu nebendravo su mokytoja, dažniausiai vaikščiojo koridoriuje vienas, stengėsi prisigretinti prie suaugusių mokyklos darbuotojų, negebėdamas ir nesistengdamas suartėti su bendraamžiais. Skatinami kontaktai, įpareigojimai atlikti užduotį drauge su kitu vaiku, grupinis darbas truko neilgai – baigėsi darbas, baigėsi ir kontaktas. Pats bendravimas nebuvo pilnavertis, Mindaugas neatsižvelgė į kitų nuomonę, darė taip, kaip jam

atrodė reikalinga, nesikonsultavo, nepripažino kompromisų. Vargiai suprantant kitų emocijas, nereaguojant į jas arba reaguojant neadekvačiai, berniukui buvo sunku susidraugauti. Mindaugas buvo skatinamas kalbėtis su kitais vaikais, paklausti, kaip jiems sekasi, skiriamos užduotys paskatinti ką nors atlikusį draugą, būtinai jam šypsotis, patarti, kaip atlikti užduotį ir pan. Tačiau kontaktai tęsėsi trumpai, tiksliau, tęsinio jie neturėjo. Draugai Mindaugo nedomino, nes jų nesuprato, negalėjo nuspėti bendraamžių veiksmų, ir tai jį gąsdino. Jis buvo linkęs atsiriboti, likti nuošalyje, pasitraukti. Toks atsiribojimas nuo bendraamžių jo netrikdė, nes bendrauti mėgo su suaugusiais – mama, mokytoja, mokyklos darbuotojais.

Nikolskaja, Baenskaja, Libling, Kostin, Vedenina, Aršatskis (2005) teigia, jog AS turinčius vaikus kitų vaikų apsuptis greitai nuvargina, suerzina, sukrečia, todėl intensyvūs kontaktai turėtų būti iš pradžių dozuojami, bendravimas griežtai apribojamas pamokomis ir pertraukomis. Labai svarbu Aspergerio sindromą turintį vaiką teigiamai nuteikti klasės draugų atžvilgiu – pasakoti apie jų geranoriškus ketinimus, sukurti *legendą* apie gerą klasę. Pagrindinė psichologinė pagalba, be kurios nebus efektyvūs jokie kiti specialūs metodai, yra nuolatinis kantrus darbas, vaiką įvedant į bendruomenę, kartu su juo apmąstant, įvardijant ir įvertinant jo pergyvenimus, jausmus.

Apibendrinant galima teigti, kad Mindaugas prisitaikė prie pradinės mokyklos keliamų reikalavimų. Visų mokomųjų dalykų įvertinimai buvo tiesiog puikūs. Jam patiko visos pamokos, išskyrus kūno kultūrą. Į skatinimą susibičiulianti su draugu Mindaugas žiūrėjo kaip į žaidimą, kuris jo nedomina.

2.4.3. Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) sunkumai paauglystės metais progimnazijoje

Paauglio domėjimasis mokymusi laikomas teigiamu faktoriumi jo socializacijos procese. Bet svarbu pažymėti, kad daugeliu atvejų Aspergerio sindromą turinčiam vaikui mokymosi procesas jam kompensuoja realaus socialinio bendradarbiavimo trūkumą.

Mokykloje Mindaugui akademiniai-tradiciniai įgūdžiai – skaitymas, rašymas, matematika, anglų kalba, biologija, istorija – nekėlė jokių sunkumų. Jis toliau dalyvavo olimpiadose, konkursuose, pelnė prizines vietas, kaupė apdovanojimus. Tačiau visu aštrumu iškilo kitokios problemos – draugystės sukūrimas, pokalbio palaikymas, savo poreikių tinkamas atskleidimas, kito emocijų ir poreikių pastebėjimas, supratimas (Durand, 2005). Šios problemos dar aštresnės pasidarė perėjus į progimnaziją. Kai kuriuos socializacijos sunkumus, nepatirdamas neigiamų veiksnių, berniukas įveikė nesunkiai: jo netrikdė aplinkos ir kolektyvo pasikeitimai, greit adaptavosi prie naujos situacijos, atskirus dalykus dėstančių mokytojų, vargino tik *kelionės*

kiekvienai pamokai vis į kitą kabinetą. Jis lėtai rengiasi, lėtai išsiima iš kuprinės mokymo priemones. Mindaugas pasižymėjo pareigingumu, todėl mokytojams jo lėtumas ir kartais neįprastas elgesys netrukdė.

Mokykloje greitai išryškėjo berniuko-vienišiaus situacija. Mindaugas vėl šliejosi prie mokytojų: per pertraukas padėjo sutvarkyti kabinetą, panešti knygas, mokymo priemones ir pan. Stengėsi pasikalbėti, pabendrauti, nes su bendraamžiais kontaktai nesimezgė. Tarp trisdešimties klasės mokinių atsirado keletas nelabai motyvuotų mokytis, kurie ėmė tyčiotis iš keistuolio pirmūno. Berniuko nerangumas per kūno kultūros pamokas taip pat davė peno patyčiųoms.

5 lentelė

Paauglystės metais paastrėjusios bendravimo problemos

Mindaugo norai	Konkreči situacija
Patikti bendraklasiams, atkreipti jų dėmesį.	Mindaugas bando padaryti ar pasakyti ką nors juokingo, pamėgdžiodamas klasės draugus. Jis rodo juokingą mimiką, užsikvatoja. Tačiau jo pastangos atkreipti dėmesį nėra adekvačios konkrečiai situacijai – bendraklasius tai papiktina, atstumia, kartais supykdo.
Dalyvauti klasės draugų juokavimuose, pokalbiuose.	Berniukas stebi bendraklasių tarpusavio bendravimą, bando įsiterpti, šypsotis, tačiau nejaučia paauglių bendravimo savitumo, jo mėginimai neadekvatūs, jis nepageidaujamas ir dažniausiai pašiepiamas.
Turėti draugą.	Mindaugas bando kalbinti mėgstantį išdykauti klasėje, nelabai gerai besimokantį, bet populiarių vaikų tarpe mokinį. Mindaugui jis patinka, pasiūlo būti draugais, bet yra išjuokiamas ir apstumdomas.
Ramiai vienam vaikštinėti koridoriuje per pertraukas.	Dažnai per pertraukas keletas bendraamžių jį persekioja, šaiposi iš jo, pakiša koją, kalba nepadorius žodžius, tampo ir mėto jo daiktus.
Valgykloje ramiai laukti savo eilės ir pavalgyti.	Bendraklasiai išstumia jį iš eilės, šaiposi, todėl Mindaugas per pietų pertrauką į valgyklą neina.
Kad išdykę berniukai jo neerzintų.	Pasipriešino skriaudėjui – smeigė pieštuku jam į ranką.

Prasidėjo nelengvas paauglystės laikotarpis. Draugo Mindaugas neturėjo, bet dabar jau norėjo turėti. Nors sakė, kad jam draugų nereikia, bet pats įvairiais būdais stengėsi atkreipti bendraklasių dėmesį šypsena, posakiais, dažniausiai nevykusiais, neadekvačiais esamai situacijai. Nepajėgdamas pajauti ir suprasti situacijos bei adekvačiai moduluoti savo elgesio, pats to nenorėdamas, dažnai įžeidė ar supykė bendraamžius. Tai sukėlė dar didesnes patyčias: jį stumdė, ėmė jo daiktus, baksnojo pirštais, priėję arti įkyriai šnibždėjo šlykščius žodžius. Berniukas verkė, ieškojo pagalbos pas auklėtoją, mokytojus, socialinę pedagogę, direktorių, tiksliai jiems perteikdamas situaciją, tuo užsitraukdamas dar didesnes klasės išdykėlių patyčias. Namuose buvo skatinamas viską papasakoti, pasitarti, įvertinti, kas ir kodėl elgiasi blogai, ir tai šiek tiek mažino berniuko pergyvenimų psichologinę įtampą. Namie jis bando juokauti taip, kaip darant matė klasėje vaikus, bando imituoti jų žaidimus, pamėgdžioti jų elgesį, veiksmus. Tik ne

tų, kurie tyčiojasi, anuos Mindaugas ignoruoja. Prašomas pasakyti, kokius negražius žodžius jam kuždėjo, berniukas nesiryžta: *ne, negaliu išstarti*. Jo juokavimai – ką nors paslėpti, padėti į kitą vietą, pakeisti skaitomos knygos atžymą ir panašiai nustebinti, sutrikdyti suaugusįjį. Jis prisimena daug anekdotų, noriai juos pasakoja, jaučia malonumą prajuokindamas, nustebindamas suaugusius.

Nuo mažens mokytas, kaip užmegzti kontaktą, kaip kalbinti draugą, kaip jo neįžeisti, praktiškai, natūraliai Mindaugas to padaryti negebėjo. Išmokti žodžiai, klausimai retai kada atitinka situaciją, nes *natūralus būdas bendrauti yra atjauta* (Baron-Cohen, 2011). Daugelis Aspergerio sindromo kamuojamų žmonių išmoksta nutylėti savo pastabas apie kitus. Jie tai daro ne dėl to, kad atjaučia, supranta ir rūpinasi kitais, o tik dėl to, kad vengia patekti į nemalonią situaciją. Jie tiesiog išmoksta elgesio taisyklių, jų motyvas nėra atjauta. Grįžę iš vietos, kur vaidino, kad normaliai bendrauja su kitais, namie jie mažiausiai nori bendrauti. Tetrokšta užsidaryti nuo pasaulio, kalbėti ir daryti tai, ką turėjo visą dieną slopinti. Iš kitos pusės, biologiniai veiksniai iš dalies lemia asmenybės savybes, biologija stumia žmogų į tam tikrą raidos kelią, tačiau yra daugybė įrodymų, kad patirtis gali formuoti smegenis (Doidge, 2012). Šie teiginiai teiktų vilties asmens emocinių pagrindų, atjautos, empatinių įgūdžių ugdymo galimybei. Pastaruju metu yra labiau nukreipta psichologinė ir pedagoginė pagalba Aspergerio sindromą turinčiam vaikui.

Ieškant išeities, buvo bandoma žmonių jausmų ir elgesio sąsajas analizuoti su Mindaugu, aptariant perskaitytų knygų herojus. Berniukas sugebėjo visada teisingai apibūdinti ir įvertinti herojaus poelgius, tačiau nusakyti savarankiškai tų poelgių priežastis retai tegebėjo. Visapusiškai suprasti literatūroje vaizduojamus žmonių santykius Mindaugui trukdo ir nepilnai, ne visada suvokiama perkeltinė prasmė, ir nebrandus, neturtingas pergyvenimais *vidinis gyvenimas*, fragmentiškas ir ne visai organizuotas.

Dauguma autizmo spektro būsenos žmonių yra mieli ir švelnūs, besistengiantys pritapti prie visuomenės, nekerštaujantys, uoliai siekiantys socialinio teisingumo. Šie bruožai būdingi Mindaugui. Mamos apibartas dėl neatlikto darbo ar kitos priežasties, jis niekada nesupyksta, patyli, paskui ramiu balsu pasiaiškina. Sunkiau jam sekasi įveikti tokias savybes, kaip pasipriešinimą rutinai, perdėtai smulkmeniškam įsigilinimui į detales, atskirti esminius dalykus nuo antraeilių. Jam konkrečiais pavyzdžiais yra įrodinėjama, kaip šios elgesio ypatybės trukdo atlikti darbą greitai, aprėpti visumą. Mindaugas ilgai ir kruopščiai rašo tekstą, sprendžia uždavinius, visi jo darbai ypatingai tvarkingi. Visur jis siekia maksimumo. Pats jis supranta, jog dėl to dažnai nespėja atlikti visų užduočių per nurodytą pamokos laiką. Preciziškai, tik jam vienam priimtina tvarka, sudėtos visos jo mokymosi priemonės pieštukinėje, knygos ir sąsiuviniai kuprinėje. Po kiekvienos pamokos ar kitokio užsiėmimo toks pedantiškumas atima

daug laiko, berniukas lieka paskutinis, mokytojas dažnai turi palaukti, kol jis susitvarkys. Tvarkosi jis lėtai, neskubėdamas.

Klasėje atlikdamas užduotis, pasitiki savimi, nesikonsultuoja su kitais, nors tam yra skatinamas. Namų darbų užduotis atlikęs, būtinai nori pasitikrinti, nors žino, kad atlikta teisingai.

Obsesinių pomėgių potraukis nebėra toks stiprus, koks buvo vaikystėje, tačiau išlieka didelis domėjimosi intensyvumas. Vis dar papildoma autobusų talonėlių iš įvairių miestų kolekcija, anekdotų iškarpu rinkinys, renkamos žinios apie grybus ir grybavimą. Ilgai pratinosi įveikti įprotį kas pusvalandis plati rankas. Enciklopedijos, žodynai – jo mėgstamos knygos. Intensyviai aiškinasi, ar žodis skolinys, ar barbarizmas, ar tarptautinis ir pan. Laisvalaikį skiria kryžiažodžių sprendimui ir kompiuteriui. Jį dominančios temos vyrauja pokalbiuose su aplinkiniais.

Nuo vaikystės dozuojant sensorinį stimuliavimą, Mindaugo hiperjautrumas lytėjimui, vandens temperatūros skirtumams ir kitiems netikėtiems dirgikliams susilpnėjo. Trylikos metų berniuko neištiko šokas, kai meškeriodamas atbulas nužengė nuo liepto ir pasinėrė ežere dviejų metrų gylyje. Reakcija buvo stebėtinai švelni: išplaukė juokdamasis ir didžiudamasis savimi, nors toks įvykis galėtų sukelti šoką kiekvienam normalios raidos vaikui. Matyt, svarbią reikšmę turėjo *žiūrovų* dalyvavimas. Nekaltai pasididžiuoti, nustebinti – irgi kontaktas.

Mindaugo ugdymo(si) procesą labiausiai apsunkino jo negebėjimas bendrauti su bendraklasiais, neturėjimas draugų. Goleman (2001) teigia, jog vaikai, neturėdami draugų, netenka svarbios galimybės emociškai augti. Vienas draugas, net ir ne pats geriausias, gali atsverti visus net nugaras atsukusius bendraamžius. Aštuntoje klasėje (Mindaugui 14 m.) aplinkos situacija pasidarė kritiška. Nuolatiniai kai kurių bendraklasių pasityčiojimai vertė berniuką išgyventi nesibaigiantį stresą. Jis pasidarė liūdnas, dingo noras eiti į mokyklą. Mindaugas daug sirgo. Gydytojai diagnozavo bronchinę astmą, prireikė stiprių antibiotikų, fizioterapijos procedūrų. Mamos intuicija sakė, jog klinikinės ligos priežastys slypi prislėgtos nuotaikos būsenoje. Pasveikęs mokyklą lankė vos savaitę, ir liga atsinaujino. Taip kartojosi keturis kartus – vos nueina į mokyklą, tuoj ima vėl smarkiai kosėti, mokytojai vėl išsiunčia jį namo. Penkis mėnesius nelankius mokyklos, iškilo grėsmė neužbaigti aštuntos klasės. AS turintis vaikas labai sunkiai pergyvena savo nesėkmes. Neteisinga būtų jį guosti, nes tai dar labiau sukoncentruotų jo dėmesį į nesėkmę. Tikslinga iškelti teigiamus jo mokymosi momentus, numatyti perspektyvą, nes tai stimuliuotų vaiką labiau pasistengti ir į nesėkmę pažvelgti kaip į iškilusį sunkumą, siekiant reikšmingo rezultato.

Pirmiausia situacija buvo aptarta namuose su pačiu vaiku. Pasilikti antrus metus kartoti tos pačios klasės kurso berniukas nenorėjo. Mindaugas pasiryžo būtinai baigti aštuntą

klasę. Jis dar kartą peržiūrėjo savo pagyrimo raštus, gautus 5-oje, 6-oje, 7-oje klasėse už mokymąsi vien dešimtukais. Klasės tėvų susirinkime buvo prašyta tėvelių pagalbos – pasikalbėti su savo sūnumis dėl jų netinkamo elgesio. Dauguma tėvų nebuvo korektiški. Jie pasiūlė atsiimti Mindaugą iš mokyklos, motyvuodami tuo, jog berniukas ir taip viską gerai moka, gali mokytis savarankiškai namuose ar lankyti kitą mokyklą, jis kitoks, ir tai vaikams sukelia norą jį paerzinti, netinkamai elgtis.

Mindaugas savo pasiryžimo laikėsi. Kibo dar stropiau mokytis, nes buvo daug praleista pamokų. Tačiau į mokyklą kasryt ėjo iš pareigos, prisiversdamas. Per vieną pamoką, mokytojai trumpam išėjus iš klasės, dvejetas mokinių pradėjo erzinti Mindaugą: imti jo daiktus, baksnoti pirštais, mėtyti į jį suglamžytus popierius. Neapsikentęs jis ryžosi neįtikėtinam dalykui: labiausiai jį erzinusiam berniukui pieštuku taip smeigė į ranką, jog šiam prireikė medikų pagalbos. Auklėtoja ir mokyklos vadovybė buvo supratingi: Mindaugo už tai nebarė, nepasmerkė, nebaudė. Auklėtoja papasakojo berniuko mamai, kas atsitiko. Jos žodžiais, gal ir gerai, kad Mindaugas pasipriešino, gal pagaliau baigsis tie priekabiavimai, gal jo nebeerzins. Mamos nuojauta sakė, kad auklėtoja, mokytojai stengėsi, bet jie buvo bejėgiai prieš nuolatines patyčias, nukreiptas į Mindaugą. Įdomu buvo išsiaiškinti paties Mindaugo požiūrį į šį savo poelgį. Berniuko žodžiais: *Aš jų prašiau, kad baigtų, sakiau, kad taip negalima, niekas nepadėjo.* Jis motyvavo tuo, kad nebuvo kitos išeities, nusibodo kentėti, ir čia pat prisipažino, jog *muštis – negerai.* Po šio įvykio situacija klasėje šiek tiek pasikeitė. Nuo liūdesio ir nusiminimo berniuką apsaugojo įtemptas darbas – reikėjo išmokti tai, ką buvo praleidęs – ir rūpestingas, intensyvus namiškių palaikymas.

Stresinės situacijos ypač negatyviai veikia Aspergerio sindromą turintį vaiką, stabdo jo ugdymo(si) procesą, kartais duoda regresyvių asmenybės raidos pasekmių. Mindaugas 14-aisiais savo gyvenimo metais patyrė nemažai sukrėtimų, nuo kurių nepavyko jo apsaugoti. Nors iš dalies siekiant pagerinti jo psichologinę būklę, savijautą, namuose su juo buvo daug kalbama, smulkiai išsiaiškinami ir aptariami įvykiai, ieškoma logiškų išvadų. Tai stiprino berniuko pasitikėjimą savimi, neleido užsisklęsti savyje.

Apibendrinant Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymą(si) paauglystės laikotarpiu progimnazijoje, galima teigti, kad tai jam sunkiausias periodas mokykloje, kai atsiranda naujas rungtyniavimo tarp paauglių lygis – jis negali suvokti pasaulio, kuriame svarbu kaip tu rengiesi, stovi, vaikštai, juokiesi. Jis pakankamai protingas suprasti, kad ne viskas einasi gerai, bet ir yra pakankamai pažeidžiamas, nesuvokia, kas yra ne taip ir kaip tai pakeisti. Vienintelė strategija paremta individualybe, kuri gali padėti, jeigu palanki socialinė aplinka (Siegel, 2003).

2.4.4. Berniuko, turinčio Aspergerio sindromą, ugdymo(si) kaita gimnazijoje

Mindaugui pabaigus 8-ias klases, iškilo problema, kokioje mokykloje toliau mokytis. Psichologė rekomendavo pasirinkti gimnaziją, kurioje vaikai labiausiai motyvuoti mokytis. Susipažinimas su nauja mokykla ir pirmosios mokslo dienos Mindaugą nuteikė pozityviai. Vėl atsirado noras eiti į mokyklą, grįžus pasakoti apie ten praleistą dieną. Įspūdžiai tarsi suteikė sparnus: vaikai su juo kalbasi, tariasi, neatstumia, nori su juo atsisėsti viename suole. Labiausiai stebino tai, kad Mindaugas aktyviai ėmė dalyvauti kūno kultūros pamokose. Noriai bėgioja, atlieka užduotis ir viską daro su džiaugsmu. Niekas iš jo nesišaipto, namuose demonstruoja, kaip jam sekėsi. Neapleidžia nerimas, kad Mindaugo bendravimas su bendraklasiais nėra pilnavertis, kad vėl gali grėsti vienišumas. Apie tai su juo daug kalbama, skatinama padėti draugams, paprašyti jų pagalbos, aptarti problemas. Iškilus kokiam klausimui, pasiteiraujama: o ką apie tai galvoja Šarūnas? (suolo draugas). Mindaugas pats žino apie savo negebėjimą lengvai susidraugauti, stengiasi šią problemą įveikti, pasipasakoja apie pavykusias bendravimo akimirkas – kaip kartu nutarė nueiti nusipirkti priešpiečių, kaip tarėsi kartu praleisti laisvą pamoką ir kt. Tačiau kitų, ne savo klasės, bendraamžių kalbinti nesiryžta: nuėjęs į kitoje mokykloje vykusią biologijos olimpiadą, atliko darbą taip ir nepasikalbėjęs nė su vienu bendraamžiu. *O kam?* – tai jo nuomonė.

Kalbant apie draugystę, skatinant *mokytis draugauti*, Mindaugas mokomas pastebėti tuos elgesio bruožus, kuriais pasižymi visų mėgstami bendraamžiai. Mokomas pagalvoti apie alternatyvius pasiūlymus, jeigu nepatinka siūlomas, apie kompromisus, nepamiršti kalbėtis su šypsena, paklausti, kaip sekasi, pastebėti, ar kitiems vaikams smagu kartu būti, pasisiūlyti padėti, paaiškinti, patarti ir pačiam paprašyti patarimo. Aspergerio sindromą turinčiam vaikui visomis psichologinėmis ir pedagoginėmis priemonėmis siektina ugdyti nuovoką, kaip vienoje ar kitoje situacijoje tinka elgtis. Pokalbiuose dienos tema tampa paties vaiko išgyvenimai – įtampos, pasisekimai, nesėkmės, laimėjimai ir pastebėtos kitų vaikų emocijos – pavydas, nesutarimai, ginčai, pagalba, draugiškumas ir kt. Taip siekiama ugdyti savimone – gebėjimą atpažinti ir įvardyti savo jausmus, pastebėti minčių ir poelgių sąsajas. Tokiu keliu priartėjama prie svarbiausio socialinio gebėjimo – empatijos, kuri suteikia galimybę apsisaugoti nuo vienišumo ir izoliacijos.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad palankios, geranoriškos aplinkos sudarymas yra pagrindinė sąlyga Aspergerio sindromą turinčio vaiko sėkmingam ugdymui(si). Individualiai pritaikyti vaiko elgesio tobulinimo metodai, sisteminga individualių sutrikimo požymių korekcija, integruojant vaiką į bendrojo lavinimo mokyklą, skatinant bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius, ugdant paties paauglio savimone, gali sušvelninti Aspergerio

sindromo požymius. Ateities lūkesčiai susiję su galimybe lengviau rasti tą nišą, kurioje galės išreikšti save ir kur socialinės jo keistenybės bus toleruojamos.

2.5. Pedagogų nuomonė apie mokinį

Siekiant surinktų duomenų išsamumo ir norint papildyti stebėjimo metodu gautus duomenis, atliktas pusiau struktūruotas interviu. Interviu siekta surinkti informaciją apie berniuko darbą pamokoje, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius su bendraamžiais pamokų ir pertraukų metu progimnazijoje ir gimnazijoje. Interviu sudarė dvi pagrindinės dalys: pedagogų demografiniai duomenys ir klausimai, susiję su akademiniais berniuko pasiekimais bei bendravimu ir bendradarbiavimu.

Analizuojant progimnazijos ir gimnazijos respondentų demografinius duomenis, galima daryti išvadą, kad berniuko ugdymosi kaitai neturėjo įtakos respondentų pedagoginis darbo stažas, kvalifikacinė kategorija ir trukmė, dirbant su vaiku.

Orientuojantis į interviu metu pateiktus klausimus, išskirtos kategorijos ir subkategorijos (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Progimnazijos pedagogų pastebėti berniuko ypatumai

Kategorijos	Subkategorijos	
	Teigiamos	Neigiamos
Mokinio darbas pamokoje: dėmesys, atminties ypatumai, darbo tempas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Susikaupia, įsitraukia į darbą; 2. Atidžiai klausosi; 3. Niekada nereikia duoti pastabų dėl drausmės; 4. Viską stengiasi atlikti be priekaištų; 5. Labai aktyvus pamokoje; 6. Dažnai kelia ranką; 7. Išklauso visų instrukcijų, nurodymų, laikosi jų; 8. Dirba tol, kol atlieka darbą; 9. Gilinasi, ieško sprendimo būdų; 10. Nori išsiaiškinti, pasitikslinti, ko nesuprato; 11. Po pamokos apipila klausimais; 12. Sekasi gerai, svarbiausia, mokosi; 13. Rodo pastangas ir nori pasivyti; 14. Visa <i>galva</i> lenkia klasės draugus; 15. Daug žino; 16. Tapo raštingiausiu mokyklos aštuntoku; 17. Greitai įsijungia į pamokos veiklą; 18. Noriai imasi užduočių; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ne visada spėja atlikti visą darbą; 2. Krapštosi, išsidėlioja savo daiktus, o paskui nespėja; 3. Atkakliai laikosi savo įprastos tvarkos; 4. Pedantiškai tikslus; 5. Dažnai pritrūksta pamokos laiko; 6. Lėtai dirba; 7. Dėmesys nukrypsta į neesminius dalykus; 8. Sunkiai atskiria, kas svarbiausia; 9. Po ligos jis ne toks aktyvus; 10. Ne taip greit supranta esmę; 11. Nepasižymi veiklos lankstumu; 12. Garsiai atsako iš suolo, neleisdamas atsakyti kitiems mokiniams.

Kategorijos	Subkategorijos	
	Teigiamos	Neigiamos
	19. Kruopštus, labai tvarkingas; 20. Greitai viską įsimena, supranta; 21. Stengiasi atlikti geriausiai.	
Mokinio gebėjimas įsivertinti savo darbą, veiksmingiausi paskatinimai	1. Visada arba beveik visada patenkintas savo atliktu darbu; 2. Kritiškai išsako savo pasiekimus, trūkumus; 3. Geba įsivertinti atliktą darbą, jį pakomentuoti; 4. Geba objektyviai įsivertinti atliktas užduotis; 5. Suranda plusus ir minusus; 6. Pastebi, ką galėjo daryti kitaip; 7. Siekia maksimumo; 8. Veiksmingiausi paskatinimai – pažymys, pagyrimas, kaupiamieji balai, plusai; 9. Nori būti pastebėtas; 10. Veiksmingos visos paskatinimo priemonės.	1. Sielojasi dėl nesėkmių; 2. Dažniausi pasiteisinimai – nespėjau, viską supratau, laiko pritrūko, leiskite pabaigti.
Mokinio dalyvavimas grupiniame darbe	1. Pasitiki tik savo jėgomis; 2. Tenka parinkti ramesnio būdo vaikus, kurie leistų jam imtis iniciatyvos; 3. Motyvuoja puikus rezultatų įvertinimas.	1. Stengiasi išvengti darbo grupelėse; 2. Nenoriai dalyvauja grupiniame darbe; 3. Vengia dirbti kartu su kitu klasės draugu; 4. Nepatinka atlikti užduotis grupėje; 5. Dirba be iniciatyvos; 6. Labiau stebi kitų darbą; 7. Nemėgsta dirbti grupėje; 8. Klasės draugai jo nenori, nepriima į savo grupę; 9. Jis pats irgi nerodo noro; 10. Sunku įtraukti į grupinį darbą; 11. Nepasitiki kitais; 12. Klasės draugai jį atstumia; 13. Į grupinę veiklą išitraukia pasyviai; 14. Dirba vienas; 15. Nejaučia poreikio bendradarbiauti su kitais mokiniais.
Bendravimas, bendradarbiavimas su kitais mokiniais pamokų metu	1. Pasakinėja; 2. Dažnai garsiai išsako pastabas, jeigu mokinys atsakinėja netiksliai.	1. Pamokos metu dirba vienas; 2. Su klasės draugais per pamokas nebendrauja; 3. Per pamokas sėdi vienas; 4. Nebendradarbiauja, nesikalba; 5. Į draugus nesikreipia; 6. Į jų darbus nežiūri; 7. Nesidomi, kaip sekasi kitiems mokiniams; 8. Su kitais mokiniais nesikalba.
Mokinio bendravimas su	1. Niekada nemačiau jo elgiantis agresyviai;	1. Stoviniuoja ant laiptų vienas; 2. Šalinasi savo bendraklasių;

Kategorijos	Subkategorijos	
	Teigiamos	Neigiamos
mokiniais pertraukų metu	2. Stengiasi būti arčiau mokytojų.	3. Draugų neturi; 4. Su klasės draugais nebendrauja; 5. Klasės berniukai iš jo pasišaipto, apstumdo; 6. Kiti jo nemėgsta; 7. Persirengimo kambary jį spardė; 8. Tušinukais sutepė megztuką; 9. Penalą išmetė pro langą; 10. Dažniausiai būna vienas; 11. Nepastebėjau bendraujant su klasės draugais.
Asmenys, su kuriais mokinys mokykloje noriai bendrauja	1. Mielai bendrauja su mokytojais; 2. Noriai kalbasi su klasės auklėtoja; 3. Kaip šešėlis seka mokytoją; 4. Leidžia laiką su budinčiu mokytoju; 5. Kalbasi su valgyklos darbuotojomis.	1. Su bendraamžiais nebendrauja.

Apibendrinant tyrime dalyvavusių mokytojų atsakymus, galima teigti, kad Mindaugo gebėjimai pamokoje susikaupti, išlaikyti dėmesį yra puikūs, atmintis gera. Jam įdomu mokytis, užduotis atlieka kruopščiai, tvarkingai, stengiasi išsiaiškinti tai, kas nelabai aišku. Tačiau perdėtas dėmesys detalėms (pedantiškai rašysenai, tvarkai, mokymosi priemonių išdėstymo tvarkai ir pan.) atima daug laiko, neleidžia atlikti užduoties laiku, nukreipia dėmesį nuo esminių dalykų. Mindaugo pažintiniai gebėjimai normalūs, mąstyti jis sugeba savikritiškai, objektyviai, tiksliai išsako savo mintis, vertindamas nesėkmę ar pasisekimą. Mindaugui labai svarbus pagyrimas, geras įvertinimas – tai jam tarsi savęs įtvirtinimas. Jis visur siekia maksimumo, atkakliai laikosi savo įprastos tvarkos, jam tiesiog neįmanoma atlikti užduotį bet kaip. Tačiau nepasižymi veiklos lankstumu. Dėl per didelio dėmesio detalėms, nespėja laiku atlikti užduočių. Darbo grupėje kartu su bendraklasiais Mindaugas nemėgsta. Jis nenori ir negeba bendradarbiauti, ieškoti kompromisų, spręsti klausimus pasitariant. Darbą imasi atlikti vienas. Jeigu mokytoja paskiria užduotį atlikti kartu su draugu, Mindaugas dirba vadovaudamasis vien savo nuostatomis, neatsižvelgdamas į draugo nuomonę. Arba nedirba, stebi draugus. Bendraklasiai jį taip pat nenoriai priima į grupę. Mindaugas per pamokas su kitais mokiniais nebendradarbiauja, nebendrauja: sėdi dažniausiai vienas, nesidomi, kaip kitiems sekasi atlikti užduotį. Išryškėja dar vienas bruožas – įsiterpti nesulaukus leidimo, t. y. jis garsiai išsako replikas į netikslus ar klaidingus klasės draugų teiginius. Pertraukos Mindaugui – sunkiausias buvimo mokykloje laikas. Mokytojai pastebi vaiko vienišumą, jo pastangas būti kartu su mokytojais. Tyrime dalyvavę mokytojai akcentuoja bendraklasių priešišką elgesį, patyčias. Viena mokytoja, besigilinusį į patyčių priežastis, nurodo neadekvačią Mindaugo reakciją į

situacijas – *keistai juokiasi*. Berniuko agresyvaus elgesio nepastebėta. Neadekvataus elgesio pasireiškimus galima interpretuoti noru suartėti, susidraugauti. Berniukas mokykloje bendrauja tik su mokytojais, kitais suaugusiais mokyklos darbuotojais. Mokinys nesijaučia saugus bendraamžių tarpe, jų vengia, nesugeba užmegzti adekvataus kontakto. Surinkti duomenys atskleidė, kad Mindaugo pažintiniai gebėjimai – mąstymo procesai, dėmesys, atmintis – nesisiskiria nuo kitų jo amžiaus vaikų. Pagrindiniai jo elgesio ypatumai – negebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti su bendraamžiais, perdėtas dėmesys detalėms, esminių ir antraeilė dalykų neskyrimas, pedantiškas laikymasis savo tvarkos. Šios ypatybės būdingos Aspergerio sindromą turinčiam asmeniui.

7 lentelė

Gimnazijos pedagogų pastebėti berniuko ypatumai

Kategorijos	Subkategorijos	
	Teigiamos	Neigiamos
Mokinio darbas pamokoje: dėmesys, atminties ypatumai, darbo tempas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geba sukaupti dėmesį, jį išlaikyti; 2. Aktyviai dirba pamokoje; 3. Dažnai kelia ranką; 4. Žingeidus; 5. Greitai įsimena datas, faktus; 6. Pritaiko taisykles, rašo be klaidų; 7. Tapo raštingiausiu gimnazistu; 8. Išmoksta, įsimena teorinę medžiagą; 9. Gera atmintis; 10. Atidžiai įsigilina į užduotis; 11. Sugeba atlikti nurodytas užduotis; 12. Dėmesį sukoncentruoja puikiai; 13. Viską atlieka kruopščiai, atsakingai, tvarkingai; 14. Analizuoja; 15. Išsako savo nuomonę, geba ją pagrįsti. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nesusieja teorijos su praktinėmis užduotimis; 2. Daug spragų iš 8-os klasės fizikos kurso; 3. Darbo tempas lėtas.
Mokinio gebėjimas įsivertinti savo darbą, veiksmingiausi paskatinimai	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kitiškai vertina savo darbus; 2. Nuolat analizuoja, taisyti pats, ką parašęs; 3. Sugeba įsivertinti save; 4. Žino, kur reikia labiau pasistengti, pasitempti; 5. Geba įsivertinti stebėtinai kritiškai; 6. Darbą įsivertina objektyviai; 7. Veiksmingiausi paskatinimai yra pažymiai, kaupiamieji kreditai, pagyrimai, kaupiamieji plusai; 8. Paskatinimui padeda pagyrimai už gerai atliktą darbą. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Svarbiausia – atlikti kiek galima daugiau.
Mokinio	<ol style="list-style-type: none"> 1. Į grupinį darbą įsitraukia noriai; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nesiima lyderio vaidmens;

Kategorijos	Subkategorijos	
	Teigiamos	Neigiamos
dalyvavimas grupiniame darbe	<ol style="list-style-type: none"> 2. Geba atlikti pateiktas užduotis; 3. Pristato savo grupės darbą; 4. Kiti grupės nariai pasitiki juo; 5. Pasiskirsto veiklą; 6. Stengiasi skirtą užduotį atlikti kuo geriau; 7. Grupiniame darbe mokinys geba dirbti; 8. Gerai atlieka jam grupės paskirtą užduotį; 9. Jaučia atsakomybę už skirtą užduotį; 10. Diskutuoja, išsako savo mintis. 	<ol style="list-style-type: none"> 2. Kartais laukia, kas jį pakvies kartu dirbti; 3. Nesulaukęs pasiūlymo, darbą atlieka vienas; 4. Nuomonėms išsiskyrus, berniukas lieka pasyvesnis.
Bendravimas, bendradarbiavimas su kitais mokiniais pamokų metu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dalijasi trūkstamomis priemonėmis; 2. Pasakinėja atsakymus klasės draugams; 3. Pastebi kitų padarytas klaidas, jas ištaiso; 4. Daugelis berniukų pageidauja su juo sėdėti; 5. Su kitais mokiniais bendrauja noriai; 6. Geba mokinių paprašyti pagalbos; 7. Noriai padeda; 8. Paaiškina tai, ką žino; 9. Daugiausiai bendrauja su berniukais; 10. Dažniausiai <i>pasitikrina</i> su suolo draugu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kartais pasitaiko užsisiklindimo savyje; 2. Pradžioje su klasės draugais bendravo labai atsargiai.
Mokinio bendravimas su mokiniais pertraukų metu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Randa bendros veiklos su keliais savo klasės berniukais; 2. Dažniausiai bendrauja su savo suolo draugu; 3. Bendrauja su savo klasės berniukais; 4. Pasikartoja užduotis, padeda klasės draugams. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Žingsniais <i>matuoja</i> koridorių vienas.
Asmenys, su kuriais mokinys mokykloje noriai bendrauja	<ol style="list-style-type: none"> 1. Noriai bendrauja su suolo draugu; 2. Labai maloniai bendrauja su dėstančiais dalykų mokytojais; 3. Bendrauja su keliais klasės berniukais; 4. Bendrauja tiek su mokytojais, tiek su klasės draugais. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kartais po mokyklą vaikšto vienas.

Palyginant 6 ir 7 lentelėse pateiktus duomenis, galima daryti išvadą, kad Mindaugas geba sukaupti dėmesį, jį išlaikyti, pasižymi gera atmintimi. Berniukas aktyvus per pamokas, visus skirtus darbus atlieka atsakingai, visur siekia maksimumo, gilinasi į užduotis, jas atlieka labai kruopščiai, tvarkingai. Objektiviai ir kritiškai geba įsivertinti savo darbą.

Mindaugui labai svarbus geras įvertinimas, pažymiai, pagyrimai. Šiais metais Mindaugas tapo raštingiausiu gimnazistu, aplenkdamas net antros ir trečios klasių mokinius. Galima teigti, kad išliko visi teigiami bruožai ir atsirado naujas gebėjimas – spėti per pamoką atlikti skirtą darbą. Tačiau išlieka lėtas darbo tempas. Berniukas geba pritaikyti turimas žinias, greitai įsimena taisykles, datas, faktus, tačiau žinių spragų iš 8-os klasės fizikos kurso savarankiškai įveikti nepajėgia – nepritaiko išmoktos teorinės medžiagos praktikoje. Reikia individualių konsultacijų. Galima pastebėti ryškius pokyčius bendravimo ir bendradarbiavimo srityse. Berniukas nebe vengia darbo grupėje, o noriai įsitraukia į grupės veiklą, pasiskirsto darbą su visais grupės nariais, jaučiasi atsakingas, stengiasi kuo geriau jį atlikti. Mindaugas geba pristatyti savo grupės atliktą darbą, grupės nariai juo pasitiki. Jeigu Mindaugo nuomonė išsiskiria, jis lyg ir nusišalina, lieka pasyvesnis. Mindaugo bendravimas ir bendradarbiavimas su klasės mokiniais pasireiškia sprendžiant mokymosi problemas: tariasi apie užduočių atlikimą, padeda kitiems klasės mokiniams ir pats geba paprašyti kitų pagalbos, dalijasi mokymosi priemonėmis. Bet kartais pasitaiko užsisklendimo savyje. Teigiamas pokytis ir tas, kad daugelis klasės berniukų nori su juo sėdėti, o ir pats Mindaugas su klasės berniukais noriai bendrauja. Galima pastebėti teigiamus pokyčius. Mindaugas pertraukų metu nesišalina klasės mokinių. Randa bendros veiklos (pokalbių, žaidimų) su klasės berniukais, jų nevengia. Dažnai per pertraukas laiką leidžia su suolo draugu, padeda *akvariume* (įstiklinta patalpa) atlikti užduotis. Yra draugiškas, geranoriškai nusiteikęs visų klasės mokinių atžvilgiu. Noriai bendrauja tiek su dėstančiais mokytojais, tiek su visais klasės berniukais. Tačiau pastebėta, kad kartais po mokyklą Mindaugas vaikšto vienas, žingsniais *matuoja* koridorių.

2.6. Berniuko ugdymo(si) kaitos apibendrinimas

Berniukui būdingų Aspergerio sindromo bruožų kokybinė kaita atsispindi 8-oje lentelėje, kuri sudaryta remiantis individualiais stebėjimais, intuicija, pokalbiais, palyginimais (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Berniukui būdingų Aspergerio sindromo bruožų kokybinė kaita

Kūdikystėje ir vaikystėje	Nuo 7 m. iki 14 m. (pradinėje mokykloje ir progimnazijoje)	Nuo 15 m. iki 16 m. (gimnazijoje)
Hiperjautrus taktiliniams dirgikliams. Nepakenčia vandens temperatūros skirtumų.	Sumažėjo jautrumas temperatūros skirtumams. Domisi ir paliečia neįprastus paviršius.	Prausiasi šaltu, šiltu vandeniu. Maudosi ežere, jūroje, upėje. Nepastebėtas jautrumas taktiliniams dirgikliams.
Netoleruoja maisto raciono pokyčių. Ribotas maisto pasirinkimas.	Maisto racionas plečiasi ribotai. Prikalbinas paragauja jam neįprasto maisto.	Maisto racionas platesnis. Nežinomo patiekalo stengiasi neragauti. Netoleruoja vaisių, daržovių, dešros ir kt.

Kūdikystėje ir vaikystėje	Nuo 7 m. iki 14 m. (pradinėje mokykloje ir progimnazijoje)	Nuo 15 m. iki 16 m. (gimnazijoje)
Nerangus, lėtas, vaikšto vilkdamas kojas.	Nerangumas, lėtumas išlieka. Sunku pasilenkti ir užsirišti batų raištelius.	Išlieka lėtumas. Nerangumas vos bepastebimas.
Trūksta kūno judesiu koordinacijos.	Kūno judesių koordinacija gerėja.	Kūno judesių koordinacija normali, sutrikimų nepastebima.
Nelankstus veikloje. Priešinasi rutinos pokyčiams.	Nelankstumas išlieka. Geriausiai jaučiasi įprastoje rutinoje.	Veiklą stengiasi planuoti, prašo pagalbos. Išlieka polinkis pedantiškumui.
Didelis dėmesys detalėms. Neskiria esmės nuo antraeilių dalykų.	Dėmesys detalėms išlieka. Pastangos suvokti esmę teigiamos.	Išlieka dėmesys detalėms. Dažniausiai gerai sekasi suvokti esmę, sunku atmesti antraeilus dalykus.
Labai stiprus obsesinių pomėgių potraukis.	Potraukis siauriems interesams išlieka, bet nebe toks stiprus kaip anksčiau.	Nuo siaurų pomėgių pats stengiasi <i>išsivaduoti</i> . Lieka neįveiktas potraukis kompiuteriui.
Ryškios kalbėjimo problemos: intensyviai išterpia į suaugusiųjų pokalbį, sako neadekvačius situacijai dalykus.	Stengiasi nepertraukti kitų kalbos, palaukti savo eilės. Trūksta gebėjimo palaikyti pokalbį.	Kalba pasižymi santūrumu, kontrole. Moka pasiklausyti. Sunku pradėti pokalbį ir jį palaikyti.
Vengia akių kontakto.	Akių kontaktas labai trumpas.	Akių kontaktas beveik normalus.
Nemėgsta vaidmeninių žaidimų. Neturi poreikio bendrauti su vaikais.	Vaidmeninių santykių nesupranta. Bendraamžių nepasigenda. Mėgsta skaityti knygas (grožinę literatūrą).	Sunkiai sekasi vertinti herojų vaidmenis grožinėje literatūroje. Stengiasi bendrauti su klasės draugais, domisi jais.
Bijo ir vengia bendraamžių.	Bendraamžių nepasigenda, bet ir nebevengia.	Džiaugiasi bendravimu su bendraklasiais.
Neturi draugų ir jų nepasigenda.	Draugų neturi ir nepasigenda.	Draugu laiko suolo draugą, nors draugystė paviršutiniška. Bendravimas apsiriboja daugiausiai mokslo reikalais.
Visiškai nesupranta perkeltinės reikšmės.	Ima suvokti perkeltinę prasmę elementariuose pasakymuose, pvz., anekdotuose.	Domisi perkeltinės prasmės atvejais, juos <i>šifruoja</i> . Tai jam sekasi neblogai.
Bijo aplinkos ir situacijų pokyčių.	Prie naujos vietos greitai prisitaiko, domisi ja. Situacija baugina atsidūrus tarp vaikų.	Vietos ir situacijų pokyčiai nebaugina, randa būdų prisitaikyti. Pvz., vienas atlieka užduotis nepažįstamoje mokykloje.
Niekur neina vienas, be mamos, pvz., į kiemą pažaisti, pasivaikščioti, pasivažinėti dviratuku.	Nemėgsta renginių, kur susirenka daug vaikų, nenori dalyvauti mokyklos renginiuose, šventėse. Eina tik tada, jei privaloma.	Jaudinosi prieš gimnazijos pirmokų <i>krikštynas</i> , bet dalyvauti norėjo. Išpūdžiai buvo puikūs. Noriai dalyvavo mokyklos Kalėdų šventėje, koncerte miesto teatro salėje, ekskursijoje.

Remiantis 8 lentelėje nurodytais teiginiais, galima konstatuoti, kad Mindaugui būdingi Aspergerio sindromo bruožai, stipriau pasireiškę kūdikystėje ir vaikystėje, taikant numatytus atitinkamus medicininius, psichologinius, pedagoginius pasirinktus individualius ugdymo metodus, esant intensyviai socialinės aplinkos poveikiui, kokybiškai keitėsi švelnėjimo linkme.

Mindaugas, kūdikystėje buvęs hiperjautrus taktiliniams dirgikliams – švelniems paviršiams, ypač vandens temperatūros skirtumams, mokykliniame amžiuje drąsiai lietė nežinomą paviršių, nebebijojo šilto–šalto vandens, nors malonumo tam nejautė. Nuo 15 metų jo hiperjautrumas taktiliniams dirgikliams ir temperatūros skirtumams visai išnyko. Platesnis pasidarė maisto racionas: vaikystėje apsiribojęs vien tik keliais įprastais patiekalais, dabar dažnai pats pareiškia norą pabandyti neragautą maistą. Liko išrankus vaisiams, daržovėms.

Labai ryškus nerangumas, sunki eiseną, *pavargusio* laikysena, visiškas judresnių žaidimų ignoravimas nuo 15 metų amžiaus žymiai pasikeitė. Pirmiausia neliko eisenos sunkumų, judesiai darėsi koordinuoti, laisvi, atsirado noras sportuoti, neatsilikti nuo kitų bendraamžių berniukų. Šiais metais gimnazijos pirmoje klasėje vaikai neturi įpročio juoktis iš kurio nors nesėkmių, todėl Mindaugui atsiranda didesnis noras ir jis stengiasi kūno nerangumo požymius įveikti. Išlieka šiek tiek lėtumo, pedantiškumo, perdėto dėmesio detalėms. Iš siaurų obsesinių pomėgių šiuo metu yra kompiuteriniai žaidimai.

Vaikystėje Mindaugas dažnai pertraukdavo suaugusiųjų kalbą, išsakydamas savo rūpimus dalykus, visiškai neadekvačius nutrauktam pokalbiui. Mokomas palaukti savo eilės, įsiklausyti į kitų žmonių mintis, berniukas kalbėdamas darėsi vis santūresnis. Dabar yra išmokęs atidžiau klausytis kitų, kontroliuoti savo kalbą. Kartais jam sunku pradėti pokalbį, pvz., paskambinęs telefonu, ne iš karto pateikia savo klausimą, o tyli ir laukia paskatinimo. Jam vis dar sunku palaikyti pokalbį, jeigu jis nėra dalykinis. Akių kontakto Mindaugas nebevengia, nors, jo žodžiais, *patogiau į akis ilgai nežiūrėti*.

Labai pasikeitė Mindaugo elgesys su bendraamžiais. Vaikystėje, pradinėse klasėse jų bijojo, kiek galėdamas vengė, stengėsi nebendrauti. Progimnazijoje jis dėjo pastangas atkreipti bendraklasių dėmesį. Deja, dažniausiai nesulaukė jų supratimo dėl paauglių bendravimo *madai* neadekvataus savo elgesio. Gimnazijoje, patekęs į mokytis motyvuotų vaikų aplinką, bendraamžių nebevengia, bendradarbiauja su jais – padeda kitiems ir pats paprašo kitų pagalbos. Akademiniai pasiekimai visose mokomųjų dalykų srityse išliko tokie pat ar aukštesni nei progimnazijoje, išskyrus fiziką. Šiais metais Mindaugas tapo raštingiausiu gimnazistu, dalyvavo mieste vykusioje biologijos olimpiadoje, mokykloje vykusiame raiškiojo skaitymo konkurse. Mindaugas noriai dalyvauja mokyklos renginiuose, šventėse, nebijo vienas nueiti į kitą, nepažįstamą, mokyklą ar koncertų salę. Tačiau laisvalaikiui draugų Mindaugas nepasigenda, jų neturi.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma buvusių būdingų Mindaugo Aspergerio sindromo bruožų liko labai nežymūs ar net visai išnyko. Šiuo metu išlikę ryškiausi Mindaugui būdingi AS bruožai yra jo lėtumas, pedantiškumas, perdėtas dėmesys detalėms, sunkumai palaikyti pokalbį ir jį pradėti, nebuvimas poreikio laisvalaikį leisti su draugais.

Išvados

1. Literatūros apie autizmo spektro sutrikimams būdingus bruožus apžvalga atskleidžia, jog Aspergerio sindromui būdingi visi autizmo bruožai, išskyrus kalbos ir pažinimo sutrikimus. Autizmas – tai įvairiapusis raidos sutrikimas, nulemtas ne vienos priežasties, pasireiškiantis kokybiniais socialinės sąveikos, verbalinio ir neverbalinio bendravimo, vaizduotės bei empatijos trūkumais, pabrėžtinai ribotu stiprių pomėgių ratu.
2. Literatūroje pateiktų mokslinių tyrinėjimų ir praktikos atvejų analizė parodė, kad derinant įvairių specifinių programų metodus ir jų elementus, pritaikant juos individualiai kiekvienam vaikui, panaudojant socialinio bendravimo ir bendrojo lavinimo įstaigų galimybes, įtraukiant tėvus, Aspergerio sindromui būdingi požymiai silpnėja.
3. Tyrimo rezultatai parodė, kad derinant medicininio, psichologinio ir pedagoginio poveikio priemones, berniuko elgesys keitėsi, jis vis labiau pritapo normalios raidos vaikų kolektyve, išmoko prisitaikyti prie aplinkos ir įvairių pokyčių, įgavo bendravimui reikalingų įgūdžių.
4. Tyrimo rezultatai atskleidė, kokia svarbi Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) sėkmės sąlyga yra struktūruotos aplinkos sudarymas ir tinkama ugdymo(si) aplinkos atmosfera, supratingas ir palankus vaikui auklėtojų, mokytojų, bendraklasių nusiteikimas. Jis gali sėkmingai mokytis bendrojo lavinimo įstaigoje, kai atsižvelgiama į specifinius vaiko ypatumus.
5. Atvejo analizė parodė, kad intensyvus ir individualus vaiko, turinčio Aspergerio sindromą, gebėjimų bendrauti ir bendradarbiauti su bendraamžiais ugdymas sustiprino jo pasitikėjimą savimi, išmokė stengtis pažinti savo ir kitų nuotaikas bei jausmus, suteikė galimybę patirti bendravimo džiaugsmą ir nukreipė į saviugdos kelią.
6. Iškelta hipotezė, jog Aspergerio sindromą turinčio vaiko specifinių požymių sušvelninimas priklauso nuo ugdymo sistemos bei socialinės aplinkos pritaikymo, pasitvirtino.

Literatūra

1. Adams, L. (2006). *Group Treatment for Asperger Syndrome. A Social Skill Curriculum*. San Diego: Oxford.
2. Aleksienė, V. (2009). *Lietuvių etnochoreografija autistiškiems vaikams: ugdymo ir terapijos aspektai*. Mokslo studija. Vilnius: Ciklonas.
3. Ališauskienė, S., Gudonis, V., Mikulėnaitė, L., Petrulytė, J., Radzevičienė, L. (2003). *Ankstyvasis ugdymas: dabartis ir perspektyvos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ambrukaitienė, A. J., Ivoškuvienė, R. (1997). *Vaikų autizmas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Augis, R. ir kt. (Red.). (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
6. Baron-Cohen, S. (2011). *Esminis skirtumas*. Vyriškos ir moteriškos smegenys. Visa tiesa apie autizmą. Vilnius: Baltos lankos.
7. Bendorienė, A., Bogušienė, V., Dagtė, E. ir kt. (Sud.). (2005). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera.
8. Brėdikytė, M. (2005). Žaidimo vaidmuo vaiko gyvenime. *Žvirblių takas*, 4 (56), 27–30.
9. Birontienė, Z. (2008). *Priešmokyklinio amžiaus vaikų smulkiosios motorikos ugdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
10. Bitinas, B., Ruškus, J., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
11. Bregman, J. D. (2005). Definitions and Characteristics of the spectrum. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 3–46). New York: Makwash.
12. Dilingas, D., Reimeris, Ch. (2000). *Psichiatrija ir psichoterapija*. Vilnius: Avicena.
13. Doidge, N. (2012). *Save keičiančios smegenys*. Kaunas: Kitos knygos.
14. Durand, M. V. (2005). Past, Present, and Emerging Directions in Education. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 89–110). New York: Makwash.
15. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu. Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
16. Gillberg, C., Coleman, M. (1990). *The Biology of the Autistic Syndromes*. New York: Makwash.

17. Gitterman, A., Germain, C. B. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. New York: Columbia University Press.
18. Goleman, D. (2001). *Emocinis intelektas*. Vilnius: Presvika.
19. Hallahan, D. P., Hauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai / Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma littera.
20. Handleman, J. S., Delmolino, L. M. (2005). Assessment of Children with Autism. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 269–294). New York: Makwash.
21. Hecimovic, A., Gregory, S. (2005). The Evolving Role, Impact, and Needs of Families. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 111–144). New York: Makwash.
22. Ivoškuvienė, R., Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
23. Jackson, L. (2003). *Freaks, Geeks and Asperger Syndrome*. England: Jessica Kingsley Publishers.
24. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
25. Kaffemanienė, I., Burneckienė, I. (2001). *Specialiųjų poreikių vaikų žaidimo gebėjimų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
26. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai (edukologija ir kiti socialiniai mokslai)*. Kaunas: Judex.
27. Kodikienė, E. (2007). Vaikų elgesio sutrikimai. Žeimantienė, J. (Sud.). *Dauno sindromas ir vaiko raida. Kompleksinė vaiko negalia. Vaikų elgesio sutrikimai* (p. 50–71). Vilnius: Viltis.
28. Koegel, L. K., Koegel, R. L., Frea, W., Green-Hopkins, I. (2003). *Priming as a method of coordinating services for students with autism. Language, Speech, and Hearing Services in School* (p. 228–235). Santa Barbara: University of California.
29. Kreivinienė, B., Perttula, J. (2012). Delfinų terapija Lietuvoje: lūkesčiai šeimų, auginančių vaikus, turinčius kompleksinę negalę. *Specialusis ugdymas*, 2 (27), 142–152.
30. Kubler-Ross, E. (2001). *Apie mirtį ir mirimą*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
31. Lesinskienė, S., Pūras, D., Kajokienė, A., Šenina, J. (2001). *Autistų vaikų slaugos ypatumai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
32. Lesinskienė, S. (1998). *Autizmo sutrikimo samprata, klinika ir diagnozavimo pagrindai. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

33. Lesinskienė, S. (2000). *Vaikystės autizmo diagnostikos ir gydymo principai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
34. Marozas, S. (2002). *Vaikų autistų ugdymo ypatumai* (Nepublikuotas magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2002).
35. Mikulėnaitė, L., Ulevičiūtė, R. (2004). *Ankstyvojo amžiaus vaikų autizmas*. Vilnius: Viltis.
36. Niclen, S. (2009). *Weird, wild and wonderful. A naturally autistic tale*. England: Sussex.
37. Notbohm, E. (2005). *Ten Things Every Child With Autism Wishes You Knew*. Arlington: Future Horizons.
38. Robledo, J., Kucharski, D. H. (2005). *The Autism Book: Answers to Your Most Pressing Questions*. New York: Makwash.
39. Rosenwasser, B., Axelrod, S. (2001). *The Contribution of Applied Behavior Analysis to the Education of People with Autism*. Behavior Modification.
40. Rothenberg, M. (1998). *Vaikai smaragdo akimis*. Vilnius: Viltis.
41. Ruškus, J., Gerulaitis, D., Vaitkevičienė, A. (2004). Šeimos, auginančios autizmo sindromą turintį vaiką, išgyvenimų struktūra. Atvejo analizė. *Specialusis ugdymas*, 2 (11), 35–51.
42. Scott, J., Baldwin, L. W. (2005). The Challenge of Early Intensive Intervention. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 173–228). New York: Makwash.
43. Shopler, E., Mesibov, G., Thomas, J. B., Chapman, M. (2007). *TEACCH Transition assessment*. USA: Miami, FL.
44. Sicile-Kira, Ch. (2004). *Autism Spectrum Disorders. The Complete Guide to Understanding Autism, Asperger Syndrome, Pervasive Developmental Disorder, and Other ASD's*. New York: Makwash.
45. Siegel, B. (2003). *Helping Children with Autism Learn. Treatment Approaches for Parents and Professionals*. New York: Oxford University Press.
46. Siegel, B. (2008). *Getting the Best for Your Child with Autism. An Expert's Guide to Treatment*. New York: The Guilford Press.
47. Silva, L. M. T., Schalock, M., & Ayres, R. (2011). A model and treatment for autism at the convergence of Chinese and Western science: First 130 cases. *Chinese Journal of Integrated Medicine*, 17 (6), 421–429.
48. Silva, L. M. T., Schalock, M., & Gabrielsen, K. (2011). Early intervention for autism with a parent-delivered qigong massage program: A randomized controlled trial. *American Journal of Occupational Therapy*, 65, 550–559.

49. Silva, L. M. T., Schalock, M., Garberg, J., & Smith, C. (2012). Qigong massage for motor skills in young children with cerebral palsy and down syndrome. *American Journal of Occupational Therapy*, 66 (3), 348–355.
50. Silva, L., Vaičekuskaitė, R., Acienė, E. (2012). Alternative Support for Families with Autistic Children in Lithuania. *Tiltai*, 2, 125–132.
51. Simpson, R., Otten, K. (2005). Structuring Behavior Management Strategies and Building Social Competence. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 367–394). New York: Makwash.
52. Simpson, R., Zionts, P. (1992). *Autism*. USA: Miami, FL.
53. Smith, M. D., Philippen, L. R. (2005). Community Integration and Supported Employment. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 493–514). New York: Makwash.
54. Steffenburg, S., Gillberg, C. (1990). *Autism Diagnosis and Treatment*. New York: Plenum Press.
55. *Tarptautinė statistinė ligų ir sveikatos problemų klasifikacija, TLK-10* (1992). Ženeva.
56. Tsai, L. Y. (2005). Medical Treatment in Autism. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 395–492). New York: Makwash.
57. Tsai, L. Y. (2005). Recent Neurobiological Research in Autism. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 47–88). New York: Makwash.
58. Vaičekuskaitė, R., Acienė, E., Kreiviniene, B. (2012). Ankstyvoji pagalba vaikui, turinčiam negalę, ir jo šeimai: čigong masažo koncepcija. *Specialusis ugdymas*, 2 (27), 124–132.
59. Zager, D., Shamow, N. (2005). Teaching Students with Autism Spectrum Disorders. Zager, D. (Sud.). *Autism Spectrum Disorders: identification, education and treatment* (p. 295–326). New York: Makwash.
60. Žukauskienė, R. (2001). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
61. Никольская, О. С., Баенская, Е. Р., Либлинг, М. М., Костин, И. А., Веденина, М. Ю., Аршатский, А. В., Аршатская, О. С. (2005). *Дети и подростки с аутизмом. Психологическое сопровождение*. Москва: Теревинф.

Ausra Domarkiene

THE TEACHING – LEARNING PROCESS OF A CHILD WITH ASPERGER SYNDROME

The Master's Degree Thesis

Summary

The paper analyzes the influence and usability of psychological and pedagogical education tools and the social environment educating a child with Asperger syndrome in the secondary schools. The theoretical analysis of the children with Asperger syndrome revealed that Asperger syndrome is considered one of tender autism spectrum disorders, but it has all features of the autism spectrum with the exception of language and cognitive disorders. This diverse developmental disorder is caused by more than one reason and characterized by lack of quality in social interaction, verbal and non-verbal communication, imagination and empathy, also by pointedly limited circle of strong preferences.

Hypothesis: the mitigation of specific symptoms of the child with Asperger syndrome depends on the adaptation of the educational system and social environment.

A case study has been carried out through the narrative strategy and a semi-structured interview with a goal to reveal an educational change of the child with Asperger syndrome.

One child with Asperger syndrome, his mother and 10 teachers participated in this research.

The empirical part examines the child's with Asperger syndrome teaching – learning at home and in the general education (kindergarten, progymnasium, gymnasium), the encountered problems and the ways to solve them, the child's teaching – learning change until 16 years old.

The most important empirical *conclusions* that were drawn are:

1. The results revealed that a combination of medical, psychological and educational sanctions changed the boy's behavior, he gradually became a part of the normal child development group, had learned to adapt to the environment and the various changes, gained the necessary communication skills.
2. The research results revealed that the most important and successful factors in teaching – learning process of the child with Asperger syndrome are a structured environment and adequate teaching – learning environment atmosphere, the understanding and acceptance by the child's teachers and classmates. He can be successfully educated in the secondary school, taking into account the specific characteristics of the child.

3. The boy's with Asperger syndrome case study showed that education of the intensive and individual child's ability to communicate and collaborate with peers strengthened his self-confidence, learned to know the moods and feelings of himself and others, provided the opportunity to experience the joy of communication and turned him into self-study way.
4. Hypothesis that the mitigation of specific symptoms of the child with Asperger syndrome depends on the adaptation of the educational system and social environment has been confirmed.

Keywords: Asperger syndrome, autism spectrum disorders, social environment, obsessive interests, verbal and non-verbal communication, empathy.

PRIEDAI

Interviu Nr. 1

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

44 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

21 metai.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Mokytoja metodininkė.

Kiek laiko mokote mokinį?

Mokinį mokau 4 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Susikaupia, įsitraukia į darbą. Atidžiai klausosi, niekada nereikia duoti pastabų dėl drausmės. Viską stengiasi atlikti be priekaištų, labai aktyvus pamokoje, dažnai kelia ranką. Geras mokinys. Galėtų tokių mokinių būti ir daugiau.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Visada arba beveik visada patenkintas savo atliktu darbu, nes jis tikrai gerai, nepriekaištingai atliktas, o jeigu dar pagiriu, labai džiaugiasi, dar labiau stengiasi.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Stengiasi išvengti darbo grupelėse. Leidus pasirinkti su kuo norėtų dirbti, kurioje grupėje, vis tiek toje grupėje sumaištis.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Pamokos metu dirba vienas. Su kitais mokiniais nebendradarbiauja, nebent pasakinėja.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Pastebėjau, kad per pertraukas berniukas stoviniuoją ant laiptų vienas. Šalinasi savo bendraklasių, draugų neturi. Stengiasi užtrukti kabinete, siūlosi padėti nunešti priemones.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Mokinys noriai kalbasi su klasės auklėtoja, bendrauja su mokytojais.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 2

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

Man – 29 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

Pedagoginis darbo stažas – 4 metai.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Mokytoja.

Kiek laiko mokote mokinį?

Mokau 2 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Išklauso visų instrukcijų, nurodymų, laikosi jų, bet ne visada spėja atlikti visą darbą. Krapštosi, išsidėlioja savo daiktus, o paskui nespėja. Atkakliai laikosi savo įprastos tvarkos.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Geba įsivertinti savo darbą. Veiksmingiausi paskatinimai – pažymys, pagyrimas.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Nenoriai dalyvauja grupiniame darbe. Vengia dirbti kartu su kitu klasės draugu.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Su klasės draugais per pamokas nebendrauja, dirba vienas. Nevengia pastabų iš vietos, jeigu kuris klasės draugas atsako klaidingai.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Mokinys su klasės draugais nebendrauja. Klasės berniukai iš jo pasišaipto. Niekada nemačiau jo elgiantis agresyviai.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Berniukas kaip šešėlis seka mokytoją, klausinėja įvairių dalykų, siūlosi padėti ką panešti, sutvarkyti.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 3

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

52 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

Pedagoginis darbo stažas – 29 metai.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė.

Kiek laiko mokote mokinį?

Mokinį mokau 4 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Pedantiškai tikslus. Dirba tol, kol atlieka darbą, gilinasi, ieško sprendimo būdų. Dažnai pritrūksta pamokos laiko, nespėja atlikti, nes lėtai dirba. Dėmesys nukrypsta į neesminius dalykus, sunkiai atskiria, kas svarbiausia. Nori išsiaiškinti, pasitikslinti, ko nesuprato, po pamokos apipila klausimais.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Kritiškai išsako savo pasiekimus, trūkumas. Geba išsakyti mintis, kodėl ne taip gerai pasisekė. Dažniausi pasiteisinimai – nespėjau, viską supratau, laiko pritrūko, leiskite pabaigti, išspręsiu.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Nepatinka atlikti užduotis grupelėje, prašo, kad būtų leista visą darbą atlikti vienam. Neleidus dirba be iniciatyvos, labiau stebi kitų darbą.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Per pamokas sėdi dažniausiai vienas. Nebendradarbiauja, nesikalba. Jeigu ko nežino pvz., kontrolinio metu, nerimaudamas muistosi, bet į draugus nesikreipia, į jų darbus nežiūri.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Per pertraukas mokinys stengiasi būti arčiau mokytojų. Bendrauja su auklėtoja, budinčiais mokytojais. Su klasės draugais nebendrauja, kiti jo nemėgsta. Gal pavydi gerų pažymių?

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Labai mielai bendrauja su mokytojais. Dažnai tenka mandagiai paprašyti palikti kabinetą.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 4

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

31 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

6 metai.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Mokytoja.

Kiek laiko mokote mokinį?

Mokinį mokau 2 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Šekasi gerai, svarbiausia mokosi. Rodo pastangas ir nori pasivyti. Ilgai sirgo, praleido labai daug pamokų. Po ligos jis ne toks aktyvus. Ir taip lėtai dirbo, o dabar dar lėčiau, ne taip greit supranta esmę, tikiu, kad pasivys. Nepasižymi veiklos lankstumu.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Sielojasi dėl nesėkmių, sugeba įsivertinti atliktą darbą, jį pakomentuoti.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Nemėgsta dirbti grupėje. Iškart kyla problema. Klasės draugai jo nenori, nepriima į savo grupę. Jis pats irgi nerodo noro.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Pamokų metu dirba susikaupęs savarankiškai, su draugais nebendrauja, dėl šito pastabų jam nereikia.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Su keliais išdykesnių bendraklasių konfliktuoja – keletą kartų teko duoti pastabas, kad jo nestumdytų.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Stengiasi būti netoli mokytojų – kabinete arba budinčio koridoriuje mokytojo draugijoje.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 5

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

Jau 57 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

Mokykloje dirbu 33 metus.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė.

Kiek laiko mokote mokinį?

Šį mokinį mokau 4 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Nežinau, ar jis toks gabus, ar daug dirba namuose. Jis visa „galva“ lenkia klasės draugus. Daug žino, kelia ranką, o jeigu jo nepaklausi, garsiai atsako iš suolo, neleisdamas atsakyti kitiems mokiniams. 8 klasėje tapo raštingiausiu mokyklos aštuntoku.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Moka sąžiningai įsivertinti savo darbą, suranda plusus ir minusus, pastebi, ką galėjo daryti kitaip. Nori būti pastebėtas, kad jo atlikti darbai būtų patys geriausi, siekia maksimumo. Veiksmingos visos paskatinimo priemonės.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Sunku įtraukti į grupinį darbą. Mieliau dirba vienas. Pasitiki tik savo jėgomis. Susidaro įspūdis, kad jis nepasitiki kitais, o ir klasės draugai jį atstumia. Kad darbas vyktų sklandžiau, tenka parinkti ramesnio būdo vaikus, kurie leistų jam imtis iniciatyvos, ir jis būtų atsakingas už grupės darbą. Jį motyvuoja puikus rezultatų įvertinimas.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Mano pamokų metu berniukas dirba susikaupęs, nesidairo į šonus, nesidomi, kaip sekasi kitiems mokiniams.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Kai kurie bendraklasiai per pertraukas dažnai iš jo pasišaipo, apstumdo. Aiškinantis šio elgesio priežastis, berniukas verkia ir nurodo tik faktus – kūno kultūros persirengimo kambary jį spardė, tušinukais sutepė megztuką, penalą išmetė pro langą. Skriaudėjai tikslių priežasčių nenusako: jis kažkoks nedraugiškas, keistai juokiasi, kažkoks keistas, ir tai juos „nervuoja“. Berniukas dažniausiai būna vienas.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Visi jau gerai žinome, kad berniukas stengiasi būti kuo arčiau mokytojo, mėgsta būti pakalbintas, pats daug klausinėja.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 6

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

38 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

Pedagoginio darbo stažas – 15 metų.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Vyresnioji mokytoja.

Kiek laiko mokote mokinį?

Berniuką mokau 3 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Greitai įsijungia į pamokos veiklą. Noriai imasi užduočių. Kruopštus, labai tvarkingas, greitai viską įsimena, supranta. Stengiasi atlikti geriausiai, surinkti visus galimus taškus.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Geba objektyviai įsivertinti savo atliktas užduotis. Manau, kad veiksmingiausias paskatinimas – pažymys, kaupiamieji balai, plusai.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Į grupinę veiklą įsitraukia pasyviai. Noriau dirba vienas. Nejaučia poreikio bendradarbiauti su kitais mokiniais.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Nori sėdėti pirmame suole. Per mano pamokas su kitais mokiniais nesikalba. Dažnai garsiai išsako pastabas, jeigu kitas mokinys atsakinėja netiksliai.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Per pertraukas berniuko nepastebėjau bendraujant su klasės draugais.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Mokykloje leidžia laiką su budinčiu mokytoju. Su bendraamžiais nebendrauja. Kalbasi su valgyklos darbuotojomis.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 7

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

63 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

Darbo stažas – 40 metų.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Mokytoja metodininkė.

Kiek laiko mokote mokinį?

Mokinį mokau pirmus metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Mokinys geba sukaupti dėmesį, jį išlaikyti. Aktyvus pamokoje, dažnai kelia ranką, žingeidus, greitai išimena, pritaiko taisykles, rašo be klaidų – per savo netrumpą darbo patirtį dar neturėjau tokio raštingo mokinio. Šiais metais Mindaugas tapo raštingiausiu gimnazistu, aplenkdamas net antros ir trečios klasių mokinius.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Mokinys kritiškai vertina savo darbus. Jis nuolat analizuoja, taiso pats, ką parašęs. Manau, kad veiksmingiausi paskatinimai jam yra pažymiai, kaupiamieji kreditai.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Į grupinį darbą įsitraukia noriai, geba atlikti pateiktas užduotis. Pristato savo grupės darbą. Kiti grupės nariai pasitiki juo.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Dalijasi trūkstamomis priemonėmis, pasakinėja atsakymus klasės draugams, pastebi kitų padarytas klaidas, jas ištaiso. Daugelis berniukų pageidauja su juo sėdėti per lietuvių kalbos pamokas.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Randa bendros veiklos su keliais savo klasės berniukais (pokalbių, žaidimų).

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Mokykloje Mindaugas noriai bendrauja su suolo draugu, yra draugiškas visiems klasės mokiniams, geranoriškas ir linksmas.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 8

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

46 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

23 metai.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Mano kvalifikacinė kategorija – mokytoja metodininkė.

Kiek laiko mokote mokinį?

1 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Labai daug spragų iš 8-os klasės fizikos kurso. Dėmesingas, išmoksta, įsimena teorinę medžiagą, bet nesupranta, ką išmoko, nesusieja teorijos su praktinėmis užduotimis. Reikia individualių konsultacijų.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Sugeba įsivertinti save, žino, kur reikia labiau pasistengti, pasitempti. Veiksmingiausi paskatinimai yra pagyrimai, pažymiai.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Įsitraukia į grupės darbą, pasiskirsto veiklą. Mokinys stengiasi jam skirtą užduotį atlikti kuo geriau.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Su kitais mokiniais Mindaugas bendrauja noriai, nors kartais pasitaiko užsisiklindimo savyje.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Pertraukų metu mokinys bendrauja su savo klasės berniukais. Teko matyti, kaip žingsniais „matuoja“ koridorių vienas.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Mindaugas labai maloniai bendrauja su mokytojais ir su keliais klasės berniukais.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 9

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

35 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

Pedagoginis darbo stažas – 11 metų.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Vyresnioji mokytoja.

Kiek laiko mokote mokinį?

1 metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Aktyviai dirba pamokoje. Greitai įsimena datas, faktus, gera atmintis. Dirba lėtai, atidžiai, įsigilina į užduotis, suspėja atlikti nurodytas užduotis.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Savo darbą mokinys geba įsivertinti stebėtinai kritiškai. Jam svarbiausia – atlikti kiek galima detaliau, geriau, kokybiškiau. Labiausiai jį paskatina geri pažymiai, kaupiami plusai, pagyrimai.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Grupiniame darbe mokinys geba dirbti, bet nesiima lyderio vaidmens. Jis dirba ir gerai atlieka jam grupės paskirtą užduotį. Jeigu nepaskirstau mokinių grupelėmis, kartais Mindaugas laukia, kas jį pakvies kartu dirbti, nesulaukęs pasiūlymo, darbą atlieka vienas.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Pradžioje mokinys su klasės draugais bendravo labai atsargiai. Šiuo metu geba mokinių paprašyti pagalbos, noriai padeda, paaiškina tai, ką žino, o kitiems neaišku. Daugiausiai bendrauja su berniukais.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

Dažniausiai bendrauja su savo suolo draugu. Leidžia laiką „akvariume“, pasikartoja užduotis, padeda klasės draugams.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Noriai bendrauja tiek su mokytojais, tiek su klasės draugais. Kartais po mokyklą vaikšto vienas.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Interviu Nr. 10

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultetas siekia nustatyti Aspergerio sindromą turinčio vaiko ugdymo(si) ypatumus bendrojo lavinimo mokykloje. **Jūsų nuomonė mums labai svarbi. Anonimiškumas garantuojamas. Tikimės jūsų pagalbos ir nuoširdžių atsakymų.**

Kiek Jums metų?

27 metai.

Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas?

Pedagoginis darbo stažas – 3 metai.

Kokia kvalifikacinė kategorija?

Kvalifikacinė kategorija – mokytoja.

Kiek laiko mokote mokinį?

Pirmus metus.

Ką galėtumėte pasakyti apie mokinio darbą pamokoje: dėmesį, atminties ypatumus, darbo tempą?

Dėmesį sukoncentruoja puikiai. Atmintis gera, darbo tempas lėtas. Viską atlieka kruopščiai, atsakingai, tvarkingai, bet suspėja. Analizuoja, išsako savo nuomonę, geba ją pagrįsti.

Kaip mokinys sugeba įsivertinti savo darbą, kokie paskatinimai veiksmingiausi?

Mindaugas savo atliktą darbą įsivertina objektyviai. Paskatinimui padeda pagyrimai už gerai atliktą darbą, pažymys.

Kaip mokinys dalyvauja grupiniame darbe?

Greitai įsijungia į grupinį darbą. Jaučia atsakomybę už skirtą užduotį. Diskutuoja, išsako savo mintis. Jei jos nesutampa su kitų grupės narių nuomone, berniukas lieka pasyvesnis.

Kaip jis bendrauja, bendradarbiauja su kitais mokiniais pamokų metu?

Užduotis mėgsta atlikti vienas. Dažniausiai „pasitikrina“ su suolo draugu.

Kaip mokinys bendrauja su mokiniais pertraukų metu?

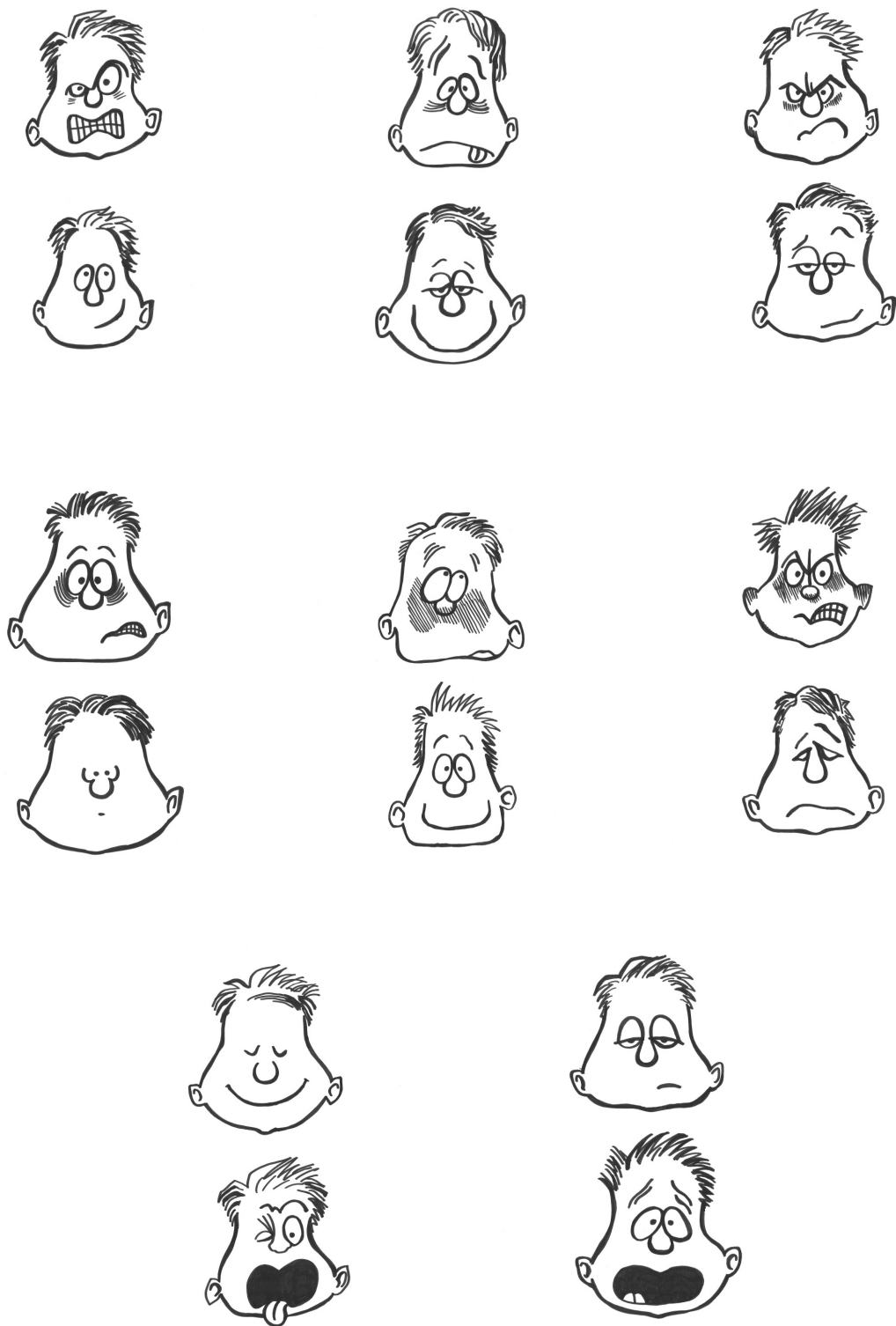
Mindaugas bendrauja su suolo draugu, kitais berniukais.

Su kuo mokinys mokykloje noriai bendrauja?

Mindaugas mokykloje bendrauja su dėstančiais dalykų mokytojais, savo suolo draugu, kitais klasės berniukais.

Ačiū už nuoširdžius atsakymus

Atspėk, kokia nuotaika

1 pav. Nuotaikų įvairovė.